

UDK 327

ISSN 0543-3657
eISSN 2787-0618

МЕЂУНАРОДНА ПОЛИТИКА

БЕОГРАД
ГОД. LXXIII, БР. 1186
СЕПТЕМБАР–ДЕЦЕМБАР 2022.

Институт за међународну
политику и привреду

Душко ДИМИТРИЈЕВИЋ
СУКОБ У УКРАЈИНИ И ПРАВО
НА УПОТРЕБУ СИЛЕ

Vukan SLAVKOVIĆ
CORE CRIMES IN THE NAME OF "MERCY"

Богдан СТОЈАНОВИЋ
НУКЛЕАРНИ ПРОГРАМ У ГЛОБАЛНОМ
ПОЗИЦИОНИРАЊУ ШВЕДСКЕ:
НАТО, НЕУТРАЛНОСТ И АНТИНУКЛЕАРНО
ДРЖАЊЕ

Стеван РАПАИЋ и Андреа МАТИЈЕВИЋ
УЛОГА „ОТВОРЕНОГ БАЛКАНА“
У СПОЉНОЈ ПОЛИТИЦИ СРБИЈЕ

Исидора ПОП-ЛАЗИЋ
САРАДЊА СРБИЈЕ И ХРВАТСКЕ
У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Ivan DUJIĆ
THE BRITISH ISLES AND LATIN AMERICAN
COUNTRIES

Милан ВЕСЕЛИЦА
НАЦИОНАЛНО ПИТАЊЕ И
ТРАНСНАЦИОНАЛНИ ИЗАЗОВ:
РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА, РЕЛИГИЈА
И СЕКУЛАРНИ НАЦИОНАЛИЗАМ
У МЕКСИКУ

МЕЂУНАРОДНА ПОЛИТИКА

Македонска 25, 11000 Београд, поштански фах 413, тел. +381 11 3373 824
www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm, mp@diplomacy.bg.ac.rs

UDK 327

ISSN 0543-3657 eISSN 2787-0618

Година LXXIII, бр. 1186, септембар–децембар 2022.
излази четворомесечно

Издавач

Институт за међународну политику и привреду,
11000 Београд, Македонска 25

За издавача

Проф. др Бранислав ЂОРЂЕВИЋ,
директор

Главни и одговорни уредник

др Ана ЈОВИЋ-ЛАЗИЋ

Заменик главног и одговорног уредника

др Сања ЈЕЛИСАВАЦ ТРОШИЋ

Секретар редакције

мср Милена МИТРОВИЋ

Лектура

Маја ЈОВАНОВИЋ

Прелом

Сања БАЛОВИЋ

Штампа

Бирограф комп доо, Атанасија Пуље 22

Годишња претплата за штампано издање

Захтев за претплату слати на адресу: *Међународна политика*, Македонска 25,
11000 Београд, поштански фах 413, уплата на рачун 205-142866-36,
Комерцијална банка а.д. Београд

Електронском издању могуће је слободно приступити на сајту часописа

Погледи изнети у чланцима одражавају лични став аутора,
а не нужно и став Издавачког савета и Уредништва

Објављивање часописа *Међународна политика* финансира
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Проф. др **Иво Висковић**, редовни професор, Факултет политичких наука
Универзитета у Београду, Србија, председник Издавачког савета

Проф. др **Алексис Труд**, редовни професор,
Универзитет у Версају, Версај, Француска

Др **Бисер Банчев**, научни сарадник, Институт за балканске студије,
Бугарска академија наука, Софија, Бугарска

Проф. др **Василиј Клавдијевич Белозеров**, редовни професор, Катедра за
политичке науке, Московски државни лингвистички универзитет, Москва, Русија

Проф. др **Виолета Рашковић-Таловић**, редовни професор,
Факултет за међународну политику и безбедност Универзитета Унион
„Никола Тесла“, Београд, Србија

Др **Дејан Стојковић**, доцент, Универзитет одбране Републике Србије,
Београд, Србија

Др **Жолтан Хајду**, научни саветник, Мађарска академија наука,
Центар за економске и регионалне студије, Будимпешта, Мађарска

Проф. др **Јованка Шарановић**, ванредни професор,
Институт за стратегијска истраживања, Београд, Србија

Проф. др **Лука Бркић**, редовни професор, Факултет политичких знаности,
Свеучилиште у Загребу, Загреб, Хрватска

Проф. др **Марјан Ђуровски**, ванредни професор, Факултет за безбедност
– Скопље, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Северна Македонија

Др **Мирослав Глишић**, доцент, Универзитет одбране Републике Србије,
Београд, Србија

Проф. др **Тања Мишчевић**, редовни професор, Факултет политичких наука,
Универзитет у Београду, Београд, Србија

Проф. др **Тиан Девен**, редовни професор, Институт за европске студије,
Кинеска академија друштвених наука, Пекинг, Кина

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др **Александар Јазић**, научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија

Доц. др **Александар Милошевић**, доцент, Факултет политичких наука,
Универзитет у Београду, Београд, Србија

Др **Александра Тошовић-Стевановић**, научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија

Проф. др **Беатрис Бисио**, ванредни професор, Катедра за политичке науке,
Федерални универзитет у Рио де Жанеиру, Рио де Жанеиро, Бразил

Проф. др **Биргул Демирташ**, редовни професор, Турско-немачки универзитет,
Одсек за политичке науке и међународне односе, Истанбул, Турска

Др **Богдан Стојановић**, научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија

Др **Владимир Трапара**, виши научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија

Проф. др **Дарина Григорова**, редовни професор, Историјски факултет, Софијски универзитета „Св. Климент Охридски“, Софија, Бугарска

Др **Драган Петровић**, научни саветник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија

Др **Душан Достанић**, научни сарадник,
Институт за политичке студије, Београд, Србија

Др **Жаклина Новичић**, научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија

Проф. др **Жужа М. Часар**, ванредни професор, Катедра за политичку географију и регионални развој, Универзитет у Печују, Печуј, Мађарска

Др **Иван Дујић**, научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија

Доц. др **Марко Дашић**, доцент,
Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, Србија

Др **Марко Ковачевић**, доцент,
Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, Србија

Проф. др **Милош Хрњаз**, ванредни професор,
Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, Србија

Проф. др **Мирослав Младеновић**, редовни професор,
Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Београд, Србија

Проф. др **Немања Џуверовић**, ванредни професор,
Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, Србија

Проф. др **Олга Барбашјевић**, ванредни професор, Факултет за међународне и политичке студије, Јагелонски универзитет, Краков, Пољска

Проф. др **Олга Шишкина**, ванредни професор, Катедра за међународне односе и спољну политику Русије, Универзитет МГИМО, Москва, Русија

Проф. др **Петар Станојевић**, ванредни професор, Факултет безбедности,
Универзитет у Београду, Београд, Србија

Проф. др **Растислав Казански**, ванредни професор, Факултет политичких наука и међународних односа, Универзитет Матеј Бел, Банска Бистрица, Словачка

Проф. др **Рут Фереро Турион**, ванредни професор, Факултет политичких наука и социологије, Универзитет Комплутенсе у Мадриду, Мадрид, Шпанија

Проф. др **Себастиан Степие**, ванредни професор,
Економски факултет, Универзитет за економију и бизнис у Познању,
Познањ, Пољска

Др **Стеван Гајић**, научни сарадник, Институт за европске студије, Београд, Србија

Доц. др **Стеван Недељковић**, доцент, Факултет политичких наука,
Универзитет у Београду, Београд, Србија

Доц. др **Халил Емре Денис**, доцент, Катедра за политичке науке и међународне односе, Универзитет Хакари, Хакари, Турска

Др **Хрвоје Бутковић**, виши званствени сарадник,
Институт за развој и међународне односе, Загреб, Хрватска

МЕЂУНАРОДНА ПОЛИТИКА

UDK 327 Година LXXIII, бр. 1186, септембар–децембар 2022. ISSN 0543-3657
eISSN 2787-0618

Садржај

<i>Душко ДИМИТРИЈЕВИЋ</i> Сукоб у Украјини и право на употребу силе	7
<i>Vukan SLAVKOVIĆ</i> Core crimes in the name of “mercy”	35
<i>Богдан СТОЈАНОВИЋ</i> Нуклеарни програм у глобалном позиционирању Шведске: НАТО, неутралност и антинуклеарно држање	55
<i>Стеван РАПАИЋ и Андреа МАТИЈЕВИЋ</i> Улога „Отвореног Балкана” у спољној политици Србије	77
<i>Исидора ПОП-ЛАЗИЋ</i> Сарадња Србије и Хрватске у ванредним ситуацијама	105
<i>Ivan DUJIĆ</i> The British Isles and Latin American Countries	123
<i>Милан ВЕСЕЛИЦА</i> Национално питање и транснационални изазов: Римокатоличка црква, религија и секуларни национализам у Мексику	153

ПРИКАЗИ

Вук ЛАЗИЋ

Ahmet Seyhun, *Competing Ideologies
in the Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic
Selected Writings of Islamist, Turkist, and Westernist Intellectuals*

175

СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА

183

УРЕЂИВАЧКА ПОЛИТИКА

187

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

197

UDK 341.31(477)
Biblid 0543-3657, 73 (2022)
Год. LXXIII, бр. 1186, стр. 7–34
Оригинални научни рад
Примљен: 12. 10. 2022.
Прихваћен: 17. 11. 2022.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2022.73.1186.1
CC BY-SA 4.0

Душко ДИМИТРИЈЕВИЋ¹

Сукоб у Украјини и право на употребу силе

САЖЕТАК

Чињеница да је рат забрањен међународним правом не значи да до кршења те забране не може доћи. О томе уосталом сведочи и пракса међународних односа након завршетка хладног рата, када се сила примењивала насумично, без ваљаног правног основа, доводећи до озбиљних политичких криза и конфронтација, изазивајући праве хуманитарне катастрофе. Ни најновија примена оружане силе у Украјини није лишена поменутих последица. С руске стране, примена оружане силе у Украјини названа „специјалном војном операцијом“, оправдава се вршењем права на самоодбрану ради предупредбења претње која је извесна и која долази због ширења НАТО-а на Исток, али ван граница њеног државног подручја. С украјинске стране, примена оружане силе сматра се легитимном самоодбраном од руске агресије на њену независност и територијални интегритет. Будући да се обе државе позивају на закониту употребу силе вршењем права на самоодбрану, у анализи се полази од тезе да је у позадини овог сукоба надметање великих сила – Сједињених Америчких Држава (САД) и Руске Федерације (Русије) – за проширењем, односно задржавањем сфера утицаја. Сукоб у Украјини стога има знатно дубље корене, који произилазе из хладног рата и процеса распада Совјетског Савеза (СССР-а), са којим је дошло до озбиљног нарушавања равнотеже снага

¹ Научни саветник, Институт за међународну политику и привреду у Београду, Србија.
E-mail: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs.

Рад је настао у оквиру пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2022. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

у свету. Неравнотежа је довела до глобалне политичке поделе и поларизације, ослонене на међусобно супротстављене евроазијске и евроатлантске геополитичке стратегије. Политичка прерасподела света присутна је и у оружаном сукобу у Украјини, што, према мишљењу аутора, озбиљно нарушава важећи систем колективне безбедности Уједињених нација, чију фундаменталну вредност представља одржавање међународног мира.

Кључне речи: Украјина, руско-украјински сукоб, Повеља Уједињених нација, колективна безбедност, забрана употребе силе

Увод

Анализа међународног оружаног сукоба у Украјини претпоставља познавање одређених историјских чињеница везаних за распад СССР-а и крај хладног рата, са којим је окончано дугогодишње супарништво између Истока и Запада. Сам догађај везан је за 1989. годину, и пад Берлинског зида, који је симболично означио крај овог историјског периода и трансформацију глобалне хијерархије која је почивала на равнотежи снага између двеју водећих суперсила – СССР-а и САД – предводница војно-политичких блокова – Варшавског пакта и НАТО савеза. Нарушавање равнотеже снага између Запада и Истока најпре се очитовало кроз распуштање Варшавског пакта у јулу 1991. године, а потом и кроз сукцесивно ширење НАТО-а на земље Источне Европе. Ове промене са геополитичког становишта значиле су крај биполарног светског поретка и настанак новог поретка заснованог на униполаризму, у којем су САД имале улогу водећег хегемона. Овај талас промена представљао је за Русију прави политички изазов и безбедносну претњу. Иако је Москва након пада Берлинског зида допустила Демократској Републици Немачкој излазак из Варшавског пакта и уједињење са Савезном Републиком Немачком, уз чврсте гаранције Немачке и САД да се НАТО неће „ширити ни центиметар даље ка Истоку“, до тога ипак није дошло.² Ситуацију је додатно искомпликовала неуравнотежена политика председника Михајла Горбачова који је „гласношћу и перестројком“ желео да отвори СССР према либералним и демократским вредностима западног света, уз

² Амерички министар спољних послова Џејмс Бејкер дао је приликом посете Москви 9. фебруара 1990. године чврста јемства да се НАТО неће ширити ка Истоку. Месец пре тога исто је учинио немачки министар спољних послова Ханс-Дитрих Геншер, дајући изјаву у Евангелистичкој академији у Тунцингу. Након уједињења две Немачке НАТО је прекршио ове усмено дате гаранције. Видети: Gabriele Krone-Shmalz, *Russland verstehen: Der Kampf um die Ukraine und die Arroganz des Westens*, Beck C. H., München, 2015, 99; Marie Katharina Wagner, “Das große Rätsel um Genschers angebliches Versprechen”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 19.4.2014, доступно на адреси: <https://www.faz.net/aktuell/politik/ost-erweiterung-der-nato-was-versprach-genscher-12902411.html>, 25. 10. 2022.

свеобухватно реструктурирање његовог политичког, правног и економског система. Уместо тога, дошло је до његовог урушавања, које је започело са уставним реформама започетим ради обуздавања набујалих сепаратистичких тежњи увелико разгранате мреже националних покрета унутар СССР-а, који су захтевали већи обим територијално-политичке аутономије кроз значајан пренос државних надлежности на федералне јединице. У случају Украјине то је значило не само истицање захтева за кореним уставним реформама већ и промоцију идеје о самоопредељењу и независности. Историја, међутим, непобитно показује да су централне власти СССР-а имале сасвим другачије виђење стварности од поменутог. Наиме, совјетска федерална власт сматрала је да је уставом гарантовано право на самоопредељење совјетских република условљено политичким, економским, социјалним и правним чиниоцима, као и потребама и интересима самог СССР-а. Оваквом виђењу успротивиле су се три балтичке републике (Естонија, Литванија и Летонија), које су започеле процес растакања совјетске федерације доношењем једностраних декларација о суверености 1988. и 1989. године. По угледу на њих, и друге савезне републике СССР-а донеле су сличне акте, што је с уставноправног становишта довело до сепарације од унутрашњег правног поретка и, последично, до сукцесивних проглашавања независности одвајањем од савезне државе. У циљу легитимације својих поступака савезне републике СССР-а су, једна за другом, одржавале референдуме. Оваквим акцијама оне су дале до знања да је предлог о федералном преуређењу и обнављању СССР-а у форми „конфедерације демократских држава“, који је у међувремену изнет, за њих неприхватљив. Насилни покушај да се ситуација промени збацивањем председника Горбачова са власти почетком августа 1991. године у том смислу није помогао. Неуспех пуча само је убрзао сецесионистичке тежње, а што је демонстрирала и Врховна рада, 24. августа 1991, доносећи акт о проглашавању независности Украјине, чија је важност потврђена на референдуму одржаном у децембру исте године. Истовремено, победом Леонида Кравчука на првим председничким изборима овај чин је добио и додатни легитимитет у међународној заједници. Након поменутих догађаја, 8. децембра 1991. године у Вискулију је дошло до састанка председника Русије, Белорусије и Украјине (Јељцина, Шушкевича и Кравчука). Састанак је исходио усвајањем тзв. *Беловешке изјаве*, којом се на политичком нивоу констатује нова геополитичка стварност настала након иступања савезних република из СССР-а и формирања нових независних држава. У циљу превазилажења могућих спорова и конфронтација, као и у сврху спровођења неопходних политичких и економских реформи, Русија, Белорусија и Украјина закључиле су потом Споразум о оснивању Заједнице независних држава (ЗНД).

Сврха стварања Заједнице независних држава (ЗНД)

Споразумом о оснивању ЗНД-а стране уговорнице потврдиле су окончање важности Споразума о савезу из 1922. године и, *de iure*, престанак СССР-а.³ Њиме се у потпуности искључују било какви федерални облици или наднационалне везе које су биле својствене у раније понуђеним предлозима споразума о реконфигурацији СССР-а између совјетских федералних јединица.⁴ Стране уговорнице Споразума о оснивању ЗНД-а њиме су истакле важност међусобног признања, поштовања суверенитета, једнакости и немешања у унутрашње односе, одрицања од употребе силе, економских или других видова притисака. Државе су гарантовале једна другој право на самоопредељење и поштовање основних правила и принципа међународног права. У циљу развијања стабилних добросуседских односа и узајамне сарадње Русија и Украјина (уз Белорусију) потврдиле су приврженост поштовању Повеље УН, Хелсиншког завршног акта и других докумената ОЕБС-а. У Споразуму су посебно апострофирани стандарди о заштити људских и мањинских права.⁵ Споразум је предвидео преузимање међународно-правних обавеза из уговора СССР-а, чиме је принципијелно прихваћен принцип универзалне сукцесије. Овакво решење имало је нарочиту тежину у погледу осигурања међународног мира и безбедности, са чим је била повезана обавеза редуковања војне силе и конвенционалног наоружања. У том смислу стране су прихватиле успостављање обједињене команде заједничког војностратешког пространства, док су у погледу нуклеарног наоружања прихватиле обавезу јединствене контроле, коју је требало регулисати специјалним споразумима. Споразумом је договорено и потпуно нуклеарно разоружање под строгим међународном контролом. Поводом закључења Споразума о оснивању ЗНД-а свим другим републикама бившег СССР-а упућен је позив да приступе Заједници. На састанку у Алма Ати 21. децембра 1991. питање приступања решено је закључивањем посебног Протокола, којим је потврђено да ће Споразум о оснивању ЗНД ступити на снагу у тренутку када га све уговорне стране ратификују.⁶

³ "Declaration by the Heads of State of the Republic of Belarus, the Russian Soviet Federative Socialist Republic; Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States, between the Republic of Belarus, the Russian Federation (RSFSR) and Ukraine", Minsk, 8 December 1991, *International Legal Materials*, No. 31, 1992, 138–142.

⁴ Срећко Ђукић, *Крај СССР-а и Русија*, Службени гласник, Београд, 2011, 125–147.

⁵ Sergei A. Voitovich, "The Commonwealth of Independent States: An Emerging Institutional Model", *European Journal of International Law*, Vol. 4, Nr. 3/1993, 403–429.

⁶ "Protocol to the Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States signed on December 8, 1991 at the city of Minsk, by the Republic of Belarus, the Russian Federation (RSFSR) and Ukraine, between the Republic of Azerbaijan, Republic of Armenia,

Уједно, у декларацији донетој тим поводом напомиње се да је оснивањем ЗНД-а СССР престао постојати.⁷ У сврху обезбеђења међународне стратешке стабилности и безбедности, специјалним Протоколом потврђено је решење да се задржи јединствена контрола над нуклеарним стратешким снагама и јединствена контрола над нуклеарним оружјем. Споразумом Русије, Белорусије, Украјине и Казахстана о заједничким мерама у вези са нуклеарним наоружањем, четири државе потврдиле су решеност за ликвидацију нуклеарног наоружања на својим територијама. Та обавеза није се односила на Русију, која је већим делом преузела контингенте њиховог нуклеарног наоружања, а што је регулисано низом значајних докумената потписаних током 1991. и 1992. године.⁸ Пре тога чланице ЗНД-а донеле су одлуку којом се подржава међународноправни континуитет Русије у Уједињеним нацијама, укључујући и стално чланство у Савету безбедности, као и другим међународним организацијама. Процес признања држава окончан је пријемом у Уједињене нације 1992. године (изузимајући Белорусију и Украјину, које су статус чланства задржале одраније).⁹ Наредне године, на самиту ЗНД-а у Минску, донета је одлука којом је усвојена Повеља ЗНД. Повеља поставља институционалне оквире ЗНД-а на бази добровољног уједињења, поштовања историјских сличности, једнакости и равноправности страна и њиховог суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности. За Украјину је овај акт био неприхватљив из политичких разлога, али је одбила да га ратификује позивајући се на наводну несагласност са уставом.¹⁰ Временом се показало да ЗНД не

Republic of Belarus, Republic of Kazakhstan, Russian Federation, Republic of Tajikistan, Turkmenistan, Republic of Uzbekistan and Ukraine,” Alma-Ata, 21 December 1991, *International Legal Materials*, No. 31, 1992, 147. Споразум о оснивању ЗНД ратификован је следећим редоследом: Белорусија, 10. децембра 1991; Русија, 12. децембра 1991; Казахстан, 23. децембра 1991; Узбекистан, 4. јануара 1992; Јерменија, 18. фебруара 1992; Киргистан, 6. марта 1992; Таџикистан, 26. јуна 1993; Азербејџан, 24. септембра 1993; Грузија, 3. децембра 1993; Молдавија, 8. априла 1994; Украјина, 10. децембра 1999. године.

⁷ “Alma-Ata Declaration”, *International Legal Materials*, No. 31, 1992, 149. Литванија, Летонија и Естонија одбиле су позив за приступање ЗНД. Туркменистан је изашао из сталног чланства ЗНД-а 26. августа 2005, али је остао као придружени члан. Грузија је стекла придружено чланство у ЗНД-у у октобру 1992, али га је након рата у Јужној Осетији напустила 2009. године.

⁸ Као компензацију за уклањање нуклеарног наоружања Украјина је добила финансијску помоћ од САД, јефтино снабдевање енергентима из Русије и безбедоносне гаранције Русије, САД и Велике Британије унете у Будимпештански меморандум од 5. децембра 1994. године. Видети: Roman Goncharenko, “Ukraine’s forgotten security guarantee: The Budapest Memorandum”, *Deutsche Welle*, 5. 12. 2014.

⁹ Yehuda Z. Blum, “Russia takes over the Soviet Union’s Seat at the United Nations”, *European Journal of International Law*, Vol. 3, Nr. 2/1992, 354–363.

¹⁰ Незадовољна решењима постигнутим приликом сукцесије СССР-а, а потом и руском интервенцијом у сукобима на територији Донбаса (Доњецку и Луганску), као и

може да одговори на сву ширину и дубину процеса који се одвијају на постсовјетском простору.

Правна природа распада СССР-а

Осим три балтичке републике, све остале савезне републике приликом иступања из СССР-а позивале су се на одредбу из члана 72. последњег совјетског Устава из 1977. године.¹¹ С обзиром на то да је СССР представљао „интегралну, савезну и мултинационалну државу насталу на принципу социјалистичког федерализма, као резултату слободног самоопредељења народа и слободног удруживања равноправних Совјетских Социјалистичких Република“, право на иступање у пракси је тумачено као декларативно начело без ваљаних институционалних и законодавних механизма, нужних за његово остварење у пракси.¹² Савезни закон који је усвојен у априлу 1990. године, којим се прописивао поступак одржавања референдума о иступању из федерације, није у том погледу представљао довољну гаранцију за остваривање права народа на самоопредељење до отцепљења, јер је предвиђао одржавање референдума на којем је требало постићи двотрећинску већину бирачког тела у републикама, уз почетну референдумску иницијативу Врховног совјета или једне десетине совјетских грађана настањених у републици и уз коначну потврду иступања од Конгреса народних депутата СССР-а у прелазном периоду од пет година (током којег би се морала решити сва отворена питања везана за иступање). Сам процес иступања био је ограничен могућношћу да аутономна подручја унутар република имају право да остану у СССР-у уколико се остатак републике определи за сецесију. Овакво законодавно решење, уз недоследно дефинисање „народа“ који има право на самоопредељење унутар република, остављало је простор за арбитрарна тумачења и практично онемогућавање остваривања права на самоопредељење, а што је било у супротности са

приликом припајања Крима, Украјина је 2014. године иступила из чланства ЗНД, али је већ наредне године изјавила да ће наставити да учествује у њеном раду на селективној основи. Од 2018. Украјина се повукла из рада свих извршних тела ЗНД. Видети: Illia Ponomarenko, “Ukraine withdraws all envoys from CIS bodies”, *Kyiv Post*, 19. 5. 2018.

¹¹ Балтичке републике СССР-а нису се позивале на уставне одредбе о праву иступања из СССР-а, већ су своје право базирале искључиво на противправности совјетске анексије из 1940. године и на рестаурацији државноправног континуитета међународноправног субјективитета држава које су постојале све до момента инкорпорације њихових територија у совјетско државно подручје.

¹² John N. Hazard, “Soviet Republics in International Law”, *Encyclopedia of Public International Law* (ed. R. Bernhardt), Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, North-Holland, Amsterdam, 2002, para. 10.

међународним правним стандардима.¹³ Штавише, законска решења заостригла су постојећу политичку кризу, што је генерисало сукцесивне сецесије савезних република од СССР-а. Украјина је, као што је раније поменуто, одржала референдум у децембру 1991. године, како би легитимисала поступак стицања независности. Референдум је требало да има значење начина којим се остварује право на самоопредељење.

Међутим, остваривање овог права путем референдума у Украјини, као уосталом и у другим совјетским републикама, оставило је одређене недоумице будући да се тим изјашњавањима није водило довољно рачуна о вољи различитих етничких и националних заједница које нису представљале већинске народе у републикама, али које су према међународном праву такође имале право да захтевају да се изјасне о свом будућем политиком статусу, облику владавине, економском, социјалном и културном развоју и индивидуалном учешћу у вршењу власти. Ову чињеницу ваља имати у виду приликом процене крајњих узрока актуелне кризе у Украјини, јер након распада СССР-а у њеним границама је остало више милиона припадника руског народа и русофоног становништва које није добило прилику да оствари своје право на самоопредељење. Према међународном праву начело равноправности и начело самоопредељења народа су два међусобно допуњујућа дела исте норме, чији значајан елемент представља слободно изражавање воље народа. У контексту одржавања и учвршћивања међународног мира и безбедности, ова два начела морају остати комплементарна. Тако је и у случајевима настанка нових независних држава на постсовјетском простору.¹⁴ Међутим, у Украјини (као уосталом и у случајевима других бивших савезних република) фактицитет и разлози очувања политичке стабилности имали су одлучујућу улогу у постизању независности. О томе сведочи и чињеница да је међународно признање држава наследница СССР-а било условљено поштовањем принципа територијалног интегритета и неповредивости граница.¹⁵ Кондиционирање прихватања територијалног *statusa quo*, то јест непромењивости постојећих међурепубличких граница у моменту стицања независности бивших совјетских република, практично је довело до признања права

¹³ Антонио Касезе, *Самоодређење народа*, Службени гласник, Београд, 2011, 307, 315.

¹⁴ Душко Димитријевић, „Међународноправни токови сецесије држава“, *Унификација права и правна сигурност* (ур. Јелена Перовић Вујачић), Копаоничка школа природног права – Слободан Перовић, Београд, 2020, 353–378.

¹⁵ Declaration on the Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union, UN Security Council Document S/23293, 17 December 1991, Annex II (1992), *International Legal Materials*, Vol. 31, 1992, 1486, etc; T. D. Grant, *The Recognition of States: Law and Practice in Debate and Evolution*, Praeger, Westport, 1999, 83; Roland Rich, “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union”, *European Journal of International Law*, Vol. 4, Nr. 1/1993, 36–66.

искључиво већинског народа на спољашње самоопредељење, односно на одређивање сопственог међународноправног статуса, без доследног поштовања тог истог права свих других „народа“ који су „затекли“ у оквирима нових државних граница.¹⁶ Право на самоопредељење ових „народа“ требало је задовољити прихватањем стандарда о заштити људских и мањинских права, што је, благо речено, „превиђено“, а о чему сведоче и историјски догађаји у Украјини који су се одиграли након стицања независности.¹⁷

Догађаји који су претходили руско-украјинском сукобу

Од стицања независности Украјина је била под сталним притиском страних фактора, пре свега САД и Русије. Оваква ситуација највидљивије се очитовала приликом избора председничких кандидата. Тако је први украјински председник Леонид Кравчук пре распада СССР-а био је члан комунистичке партије и Агитпропа. Његово политичко опредељење било је одлучујуће за победу на изборима 1991. године. Његов наследник био је Леонид Кучма, који је у два наврата, 1994. и 1999. године, победио на председничким изборима држећи се проруске политичке платформе. Додуше, у једном периоду Кучма се нашао под озбиљним притисцима Запада, па је 2002. потписао указ о интеграцији Украјине у структуре НАТО-а. Након „наранџасте револуције“ и поновљених председничких избора 2005. године, одлуком Уставног суда Украјине на председничким изборима победио је амерички фаворит Виктор Јушченко. Јушченко се, уз спровођење мера „украјинизације“, тј. језичке асимилације русофонског становништва, беспоговорно определио и за чланство Украјине у НАТО-у. Овакав унутрашњи и спољнополитички курс изазвао је велико незадовољство у проруском делу Украјине. Избором Виктора Јануковича за председника Украјине на председничким изборима 2010. године дошло је до политичког заокрета. Јанукович се најпре јавно одрекао чланства Украјине у НАТО-у, а потом је Украјински парламент донео Закон о основама унутрашње и спољне политике којим је испољена намера да се очува неутралност Украјине у односу на војно-политичке савезе. У новембру 2013. председник

¹⁶ Уговор о пријатељству, сарадњи и партнерству између Украјине и Русије закључен 1997. године (*Договор о дружби*), потврдио је принцип стратешког партнерства, признавања неповредивости постојећих граница и поштовања територијалног интегритета.

¹⁷ Душко Димитријевић, „Сецесионистички процеси – фактори очувања или нарушавања мира и безбедности на простору бившег СССР-а“, *Конфликтне зоне на пост-совјетском простору и регионална безбедност* (ур. Драган Петровић), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2021, 23–52.

Јанукович одбио је да потпише Споразум о придруживању са Европском унијом, после чега је на кијевском Тргу независности (Мајдану) дошло до масовних протеста. Субверзивним акцијама САД Јанукович је свргнут са власти, а на његово место дошао је вршилац дужности председника Олександар Турчинов, који је ту функцију обављао свега пар месеци у првој половини 2014. године. Насилни преврат у Кијеву изазвао је реакцију руске стране, која је реаговала „повраћајем“ Крима у састав Русије. С обзиром на то да је Крим до 1954. године био у саставу Совјетске Социјалистичке Републике Русије, а да је потом декретом уступљен Украјини, Русија је сматрала да би закључењем међусобног споразума Крим, заједно са стратешки важним градом Севастопољем, правно могао бити „ретроцедиран“ у састав Русије. У том смислу припајање Крима Руској Федерацији најпре је оправдано одржавањем референдума 16. марта 2014. године, на којем се чак 97% становника Крима изјаснило за овај чин. Русија је већ сутрадан указом председника Путина бр. 147 признала независност Крима, да би Крим 18. марта потписао Споразум о приступању Русији, што је руска Дума ратификовала 21. фебруара.¹⁸ Сецесија Крима (са Севастопољем) оправдана је чињеницом да је кримски „народ“ слободно изабрао да одреди свој политички систем и да обезбеди свој економски, друштвени и културни развој путем остваривања права на самоопредељење признатог међународним правом. Даљи закључак је да је приступање Крима Русији била суверена одлука независне државе која се не може сматрати нарушавањем територијалног интегритета Украјине.¹⁹ Међутим, овакво становиште одбачено је од Украјине и већег дела међународне заједнице.²⁰

Након поменутог догађаја дошло је до озбиљног оружаног сукоба, који је потакнут применом насиља нове и нелегитимне владе у Кијеву против источних проруских области Украјине – Доњецка и Луганска. Под утицајем Русије ове две украјинске области једнострано су прогласиле Доњецку и Луганску Народну Републику – 7. и 27. априла 2014. године, да би након одржаних референдума о независности од 11. маја, већ 12. маја 2014. прогласиле и независност од Украјине. Након тога Доњецк и Луганск ужурбано су склопиле споразум о уједињењу и формирању конфедерације „Новорусије“, која није добила међународно признање. Криза је потом ескалирала, а Русија је

¹⁸ T. D. Grant, *Aggression against Ukraine: Territory, Responsibility and International Law*, Palgrave MacMillan, London, 2015, 18 и даље.

¹⁹ Milena Sterio, *Secession in International Law – A New Framework*, Edward Elgar, Cheltenham, 2018.

²⁰ Генерална скупштина Уједињених нација резолуцијом 68/262 од 27. марта 2014. потврдила је своју приврженост очувању територијалног интегритета и суверенитета Украјине у међународно признатим границама. Тај став није промењен до данас.

реаговала подржавајући из позадине руско етничко и русофонско становништво ових области. НАТО, с друге стране, није престајао да помаже украјинске оружане снаге. Будући да је сукоб постепено прерастао државне границе, реаговала је шира међународна заједница, која је посредством ОЕБС-а узела учешће у закључењу протокола о примирју. Протокол је након дужег оклевања потписан у Минску 5. септембра 2014. године (тзв. *Минск 1*), а њиме је предвиђен план од дванаест тачака за прекид ватре дуж линије оружаног сукоба, уз договор о повлачењу тешког наоружања и формирању зоне безбедности дуж украјинско-руске границе. У одсуству договорног политичког решења сукоби у Украјини били су заоштрени. Уз посредовање Немачке и Француске (у преносном смислу Европске уније) 15. фебруара 2015. у Минску је закључен споразум о примирју (тзв. *Минск 2*), којим су стране у сукобу уз међународне посреднике дале одређене гаранције за конституционалну реформу и децентрализацију Украјине, укључујући и посебан аутономни статус за спорне области Доњецк и Луганск (Донбас), а што је требало да доведе до обуставе непријатељстава. До тога, међутим, није дошло, јер се примирје никада није до краја поштовало. Ни друге тачке споразума нису поштоване, попут оних које се односе на повлачење тешког наоружања, размену заробљеника, повлачење страних оружаних трупа, пружање хуманитарне помоћи и поновно успостављање покиданих економских веза. Споразумом *Минск 2* власти у Кијеву су „куповале време“ да изврше ново регруписавање и ојачавање оружаних снага. Будући да САД нису биле гарант споразума *Минск 2*, „замрзнути конфликт“ није дуго потрајао.

Непријатељства су се наставила, а Украјина се током 2018. године повукла из рада свих извршних тела ЗНД-а. Након председничких избора 2019. године, на којим је победио прозападни кандидат Володимир Зеленски, Украјина се нашла у новој фази политичке кризе. Због немања подршке становника источних области, те због одвајања Крима и припајања Руској Федерацији, централне власти у Кијеву остале су у знатној мери без политичког легитимитета. То није сметало да украјински председник 14. септембра 2020. покаже своју лојалност према западним савезницима и да одобри нову стратегију националне безбедности Украјине, којом се предвиђа развој посебног партнерства са НАТО-ом у циљу приступања тој војно-политичкој организацији.²¹

Након што је 24. марта 2021. године Зеленски потписао Указ бр. 117/2021 којим се одобрава „стратегија деокупације и реинтеграције привремено окупираних територија Аутономне Републике Крим и

²¹ Alyona Getmanchuk, “Russia as aggressor, NATO as objective: Ukraine’s new National Security Strategy”, Atlantic Council, 30. 9. 2020, доступно на адреси: atlanticcouncil.org, 15. 5. 2022.

града Севастопоља”, украјинско-руски односи доживели су крах. Русија је почела да нагомилава трупе дуж границе са Украјином и на Криму, што је указивало на почетак избијања међународног сукоба. У децембру 2021. Русија је предложила два нацрта споразума који су садржали захтеве за „безбедносним гаранцијама”, укључујући правно обавезујуће обећање да Украјина неће приступити НАТО-у. Такође је захтевала и смањење војних контингента НАТО-а у источној Европи, претећи неодређеним војним одговором ако ти захтеви не буду испуњени у целости. НАТО је одбио ове захтеве, а САД су упозориле Русију на „брзе и оштре” економске санкције уколико изврши инвазију на Украјину.²² Криза је ескалирала након што је Русија и званично признала Луганску и Доњецку Народну Републику 21. фебруара 2022. године. Дан након овог догађаја руски председник Владимир Путин изјавио је да споразуми из Минска „више не постоје” и да је Украјина, а не Русија, крива за њихов колапс.²³ Већ 24. фебруара Путин је објавио да Русија покреће „специјалну војну операцију” у Донбасу.²⁴

Руско-украјински сукоб

Руска војска започела је оружану интервенцију на територију Украјине из правца Руске Федерације и Белорусије.²⁵ Интервенција коју је Русија покренула са копна, из ваздуха и са мора изазвала је највећу хуманитарну катастрофу у Европи после Другог светског рата. Међународни сукоб манифестовао се и на дипломатском, економском и медијском плану, покрећући низ питања у вези са повредама општег међународног права и правила и принципа међународног хуманитарног права. Као што је поменуто, поводи за сукоб датирају још од завршетка хладног рата, када је Русији обећано да се са повлачењем војних трупа из Источне Европе НАТО тамо неће ширити, а до чега је ипак дошло уз многобројне интервенције овог војно-политичког савеза линијом геостратешког коридора дуж северног Атлантика, а потом видљивије у Грузији и Авганистану, због чега је Русија тражила поновно обнављање своје сфере утицаја у Европи. Њен захтев за успостављањем сфере утицаја, изнет првобитно на Минхенској конференцији о безбедности одржаној 2007. године, понављан је више пута, али никад није прихваћен, због чега је Русија сматрала да се суочава са циничним обманама и лажима, па чак и са

²² Michael Crowley, Edward Wong, “U.S. Sanctions Aimed at Russia Could Take a Wide Toll”, *The New York Times*, 29. 1. 2022.

²³ “Ukraine conflict: Biden sanctions Russia over ‘beginning of invasion”, *BBC News*, 23. 2. 2022.

²⁴ “Conflict in Ukraine”, *Global Conflict Tracker*. Council on Foreign Relations, 28. 2. 2022.

²⁵ Alisha Rahaman Sarkar, Josh Marcus, Chiara Giordano, “Dozens dead and airports bombarded after Putin invades Ukraine - live”, *The Independent*, 24. 2. 2022.

покушајима притисака и уцена које представљају потпуно неприхватљиву претњу за њену националну безбедност. У том смислу Русија је почела да мења безбедносну стратегију обезбеђењем вишег нивоа готовости својих оружаних снага у складу са постојећим и предвидљивим војним опасностима и претњама, у циљу стратешког одвраћања и осигурања својих, како то она тумачи – „суверених права”.²⁶ Напори НАТО-а да добије војно упориште на украјинској територији, према њеном виђењу, служе за проширивање америчке сфере утицаја до самих граница са Руском Федерацијом. Отуда одлука марионетски контролисаног председника Зеленског од 14. септембра 2020. године, којом се на стратегијском плану предвиђа развој посебног партнерства са НАТО-ом, с крајњим циљем приступања овој војно-политичкој организацији, представља политику обуздавања Русије, са очигледним дугорочним „геополитичким дивидендама”. Будући да покушај Русије да са САД и НАТО-ом постигне договор око „принципа једнаке и недељиве безбедности у Европи” није остварен, нити су остварени њени захтеви у вези са обезбеђењем „безбедносних гаранција”, укључујући и правно обавезујућу изјаву да Украјина неће ући у НАТО, Русија је предузела „специјалну војну операцију” 24. фебруара 2022. у циљу „неутрализације” и „денацификације” Украјине. Ова „операција” траје до данашњих дана са променљивим исходима, односећи десетине хиљада живота, изазивајући масовни егзодус и материјалну штету грандиозних размера. Знатан део источних украјинских области на којима живи проруско становништво у међувремену је окупиран. И поред ратних услова, на подручјима Доњецке и Луганске Народне Републике и Херсонске и Запорошке области одржани су референдуми у периоду од 23. до 27. септембра 2022. године, да би потом били потписани споразуми о приступању Руској Федерацији, који су 3. октобра ратификовани од државне Думе, чиме је овај процес и формалноправно ефектуиран.²⁷

²⁶ Председник Владимир Путин потписао је 2. јула 2021. ажурирану верзију једног од најважнијих руских докумената стратешког планирања – Националну безбедносну стратегију. У погледу нових безбедносних изазова Стратегија помиње растућу изводљивост војног сукоба, истовремено наглашава претњу коју НАТО представља за Русију и њене савезнике. Према Стратегији, ова претња произилази из сталног раста моћи НАТО-а у регионима у близини граница Русије, које Русија сматра својим сферама утицаја, које се често називају „блиским иностранством”, као и континуираним развојем глобалног система противракетне одбране којег развијају САД. Видети: Yuri Kogan, “Russia’s national security strategy (2021) – Strengthening confrontational sentiment and siege mentality”, Reichman University, доступно на адреси: <https://www.runi.ac.il/en/research-institutes/government/ips/activities/newsletter/kogan-1-8-21/>, 30. 10. 2022.

²⁷ “The State Duma ratified treaties and adopted laws on accession of DPR, LPR, Zaporozhye and Kherson regions to Russia”, The State Duma, 3.10.2022, доступно на адреси: <http://duma.gov.ru/en/news/55407/>, 20. 10. 2022.

Јустификација права на употребу силе

Као оправдање за „специјалну војну операцију” против Украјине Русија је најпре навела право на колективну самоодбрану на основу члана 51. Главе VII Повеље Уједињених нација. Према руском становишту та одредба покрива војну операцију у Украјини будући да је одобрена од Савезног већа Руске Федерације у складу са Уговором о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи закљученим са Доњецком и Луганском Народном Републиком. Отуд би се могло закључити да Русија полази од становишта да су ове две области, на основу права на спољно самоопредељење већинских руских заједница, оствариле ремедијалну сецесију од Украјине. Сецесија је нашла као одређена компензација због кршења права руске етничке заједнице и као последње корективно средство за исправљање учињених неправди од централних украјинских власти због наводно почињеног геноцида.²⁸ У прилог оваквог размишљања говори и чињеница да је председник Путин 21. фебруара 2022. декретима бр. 71 и 72 признао Доњецку и Луганску Народну Републику, прихватајући њихову независност на основу слободно изражене воље локалног „народа”.²⁹ У циљу пружања мировне подршке Русија се позвала на поменути Уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи, који је довољан правни основ да се њене оружане снаге нађу на њиховој територији, а без пристанка централних украјинских власти које су према руском мишљењу изгубиле сваки политички легитимитет. Следствено, насилне акције које је централна украјинска власт вршила против народа Доњецке и Луганске Народне Републике за Русију су само додатни доказ „фундаменталне претње која долази од ширења НАТО-а на Исток”, то јест довољан разлог да се изврши превентивни удар на агресију, против које је, према Повељи Уједињених нација, дозвољено вршење права на самоодбрану.³⁰ Ако се још узме у обзир да је руски председник Путин пре проглашавања независности Доњецке и Луганске Народне Републике описао ситуацију у Донбасу као „хорор и геноцид, са којима се суочава скоро

²⁸ Sergey Sayapin, “An Alleged Genocide of Russian-Speaking Persons in Eastern Ukraine: Some Observations on the Hybrid Application of International Criminal Law by the Investigative Committee of the Russian Federation”, *The Use of Force against Ukraine and International Law* (eds. S. Sayapin, E. Tsybulenko), Springer, Berlin – Heidelberg, 2018, 313–328.

²⁹ Júlia Miklasová, “Russia’s Recognition of the DPR and LPR as Illegal Acts under International Law”, *Völkerrechtsblog*, 24. 2. 2022.

³⁰ Vladimir Putin, “Address by the President of Russia at the Military Parade”, 9. 5. 2022, доступно на адреси: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/68366>, 12. 5. 2022. Након отпочињања оружане интервенције против Украјине, Русија је на седници Савета безбедности одржаној 11. марта 2022. обзнанила да Украјина има око тридесетак објеката за развој биолошког оружја које подржавају САД и НАТО, а који представљају претњу за безбедност Руске Федерације. САД су демантовале ове наводе. Видети: “UN Doc. S/PV.8991”, 8991st meeting of the Security Council, 11. 3. 2022.

четири милиона људи”, а да је потом након давања признања изјавио да саосећа са њиховим патњама, образложивши предузимање интервенције „заштитом људи који се већ осам година суочавају са понижењем и геноцидом који је починио кијевски режим”, онда је јасно шта је био главни мотив његове одлуке о предузимању „специјалне војне операције” на територији Украјине. При оцени разлога који би требало да оправдају овакво поступање не сме се изгубити из вида и чињеница да је Русија у периоду који је претходио интервенцији проширила своју персоналну јурисдикцију на проруске становнике спорних области издавањем око 720 хиљада пасоша, због чега је председник Путин у говору од 24. фебруара 2022. посебно апострофирао потребу да се Украјина демилитаризује и денацификује те да се „изведу пред суд сви они који су починили бројне и кржаве злочине над цивилима укључујући и грађане Руске Федерације”.³¹

С друге стране, представници Украјине, са председником Зеленским на челу, нису признали наводну анексију Крима, нити првобитне сецесије украјинских области Доњецка и Луганска, а након предузимања руске војне интервенције и области Херсона и Запорожја, које су све „споразумно приступиле” Руској Федерацији. Отпочињањем руске „специјалне војне операције” Украјина се, као и Русија, позвала на примену права на самоодбрану из члана 51. Повеље Уједињених нација, само што је у њеном случају позивање на ово право обухватило инхерентно право на индивидуалну самоодбрану. Употреба силе од стране Русије била је разлог подношења тужбе Међународном суду правде у Хагу, и то по два основа: први основ тиче се оптужби за кршење одредаба Конвенције о геноциду, док се други односи на оптужбе због кршења Конвенције о сузбијању финансирања тероризма и елиминације свих облика расне дискриминације. Према првом тужбеном захтеву Међународни суд правде огласио се *prima facie* надлежним, доносећи наредбу о привременим мерама којима се се тражи хитна суспензија војне операције у Украјини. Поводом другог захтева Суд би тек требало да одлучи, будући да је поступак у прелиминарној фази испитавања.³² Чини се занимљивим да поводом оптужбе за кршење Конвенције о геноциду Русија није изнела доказе којим би оправдала геноцид извршен према припадницима руске етничке заједнице у Доњецку и Луганску, већ је разлоге војне интервенције у Украјини оправдала вршењем права на самоодбрану.³³

³¹ Vladimir Putin, “Address by the President of the Russian Federation”, 24. 2. 2022, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/67843>, 12. 3. 2022.

³² “Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation) Request for the indication of provisional measures”, ICJ, *Summary*, 16. 3. 2022.

³³ “Document (with Annexes) from the Russian Federation Setting Out Its Position Regarding the Alleged Lack of Jurisdiction of the Court in the Case”, Russian Federation, 7. 3. 2022,

Украјина је пред Међународним судом порекла наводе Русије о геноциду, оспоривши „сваки покушај да се такве манипулативне оптужбе искористе као изговор за противправну агресију Русије”. Међународни суд правде констатовао је да дела на која се жали Украјина могу потпасти под одредбе Конвенције о геноциду, као што и друга дела или пропусти могу довести до спора који спада у делокруг више од једног међународног уговора. У том смислу Суд је изразио сумњу да Конвенција о геноциду, у светлу свог циља и сврхе, дозвољава једнострану употребу силе од уговорне стране на територији друге, у сврху спречавања или кажњавања наводног геноцида.³⁴ Истине ради, ваља уочити да у поступку нису приложени докази за изнете тврдње, нити постоје јасне индиције да је Украјина починила геноцид над руским етничким становништвом и држављанима Русије у Донбасу. У контексту постојеће ситуације Међународни суд правде узео је у разматрање Резолуцију Генералне скупштине Уједињених нација ЕС/11/1, усвојену на хитном специјалном заседању 2. марта 2022. године. У Резолуцији се изражава жаљење због руске војне интервенције у Украјини, која је према оцени Генералне скупштине довела до кршења територијалног интегритета и суверенитета Украјине, а резултирала је и цивилним жртвама и знатном материјалном штетом проузрокованом уништавањем украјинске војне и цивилне инфраструктуре. Генерална скупштина је из тих разлога затражила од Русије да повуче своје оружане снаге и да промени одлуку о признању самопроглашене Доњецке и Луганске Народне Републике.³⁵ Сличну формулацију употребио је нешто раније и генерални секретар Уједињених нација Антонио Гутереш, истичући да је одлука Русије да призна „независност” украјинских области директно нарушавање украјинског суверенитета и интегритета, која води „изопачавању концепта о очувању мира”.³⁶ Након тога, 7. априла 2022. године, Генерална скупштина је изгласала Резолуцију А/RES/ES-11/3, којом је суспендовала чланство Русије у Савету за људска права. Коначно, на хитном специјалном заседању одржаном 12. октобра 2022. Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је Резолуцију 12458,

доступно на адреси: www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220307-OTH-01-00-EN.pdf, 24. 4. 2022, пара. 15.

³⁴ “Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)”, International Court of Justice, Provisional Measures Order, 16. 3. 2022.

³⁵ Резолуцијом се констатује умешаност Белорусије у незакониту употребу силе против Украјине. Видети: “Aggression against Ukraine”, United Nations General Assembly, UN Doc. A/RES/ES-11/1, 2. 3. 2022.

³⁶ “Press Conference” United Nations Secretary-General, 22.02.2022, доступно на адреси: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/press-encounter/2022-02-22/secretary-generals-pressencounter-ukraine>, 27. 4. 2022.

којом се осуђују покушај руске анексије Доњецке, Херсонске, Луганске и Запорошке области након одржаних септембарских референдума у овим подручјима у Украјини. Из ове реакције светске организације поводом дешавања у Украјини (којима су се међувремену придружиле и санкције против Русије уведене од ЕУ и више западних земаља), може се констатовати противљење већег дела међународне заједнице руској оружаној интервенцији у Украјини.³⁷ Стога тврдња да руска јустификација права на употребу силе у Украјини нема неког јачег упоришта у реалности, па ни у самом међународном праву, није у том погледу у потпуности без основа.

Међутим, у светлу објективног сагледавања домета међународно-правних норми и принципа, првобитно одвајање Крима, а потом и сецесије Доњецка и Луганска од Украјине, не морају да значе аутоматски и нелегалност предузетих чинова, будући да с аспекта остваривања права на самоопредељење међународно право у изузетним ситуацијама не искључује експлицитно ову могућност. Подсећања ради, у Пактовима о људском правима из 1966. године, као и у Декларацији о принципима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава, у сагласности са Повељом Уједињених нација усвојеном са Резолуцијом Генералне скупштине 2625(XXV) од 24. октобра 1970. године, предвиђа се могућност остваривања спољног права на самоопредељење као „права на сецесију” под условом да се државе не понашају у складу са начелом равноправности, по којем сви народи имају загарантован „једнак приступ влади”, односно право на остваривање унутрашњег самоопредељења. Другим речима, међународно право забрањује позивање на право на самоопредељење ради распарчавања или нарушавања територијалног интегритета или независности, али се та забрана односи искључиво на државе које се понашају у складу са начелом равноправности и правом на самоопредељење и у којима постоји влада која представља цео народ, без прављења разлика у погледу расе, религијске припадности или боје коже. Тамо где то није случај, односно где влада не представља цео народ или где врши дискриминацију и репресију, међународно право не искључује остваривање спољног права на самоопредељење, односно „права на сецесију”. У основи овог тумачења јесте неделотворно понашање државе на унутрашњем политичком плану, где се одређеној групи ускраћује слободно одређивање сопственог политичког статуса, због чега се ствара могућност остваривања „права на сецесију” које представља *ultima ratio*, односно последње корективно средство или

³⁷ “EU sanctions against Russia explained”, European Council, Council of the European Union, 30. 10. 2022, доступно на адреси: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/>, 11. 10. 2022.

компензацију за ту учињену неправду.³⁸ У том смислу иако сецесије Крима, Доњецка и Луганска нису биле предвиђене украјинским уставом, нити су исходовале из политичког договора са централним властима у Кијеву, то не значи да ове територије на којима живи претежно етничко руско становништво нису имале право на спољно самоопредељење, односно „право на сецесију”.³⁹ Тим пре што су у нестабилним друштвено-политичким околностима, какве су биле оне у Украјини почев од 2014. године, сви покушаји мирног решавања спора са инсталираном владом у Кијеву пропали, због чега је дошло до проглашавања независности ових територија након одржаних референдума, а у случају Крима и до прикључења Руској Федерацији. Овај процес наставио се и након отпочињања „специјалне војне операције”, да би се завршио припајањем украјинских области Доњецка, Луганска, Херсона и Запорожја Русији. Наведене територијалне промене морале би се сагледати у контексту не само општег међународноправног правила о забрани употребе силе већ и у контексту остваривања спољног права на самоопредељење. У ситуацији позивања на право на самоодбрану ради „демилитаризације” и „денацификације” тумачење овог права доста је усложнено, будући да је наводна законита примена силе усмерена непосредно против суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности Украјине. Отуда је веома тешко утврдити правне разлоге којим би „специјална војна операција” била јустифицирана, па ни у оквирима флексибилно постављеног правног концепта о ремедијалној сецесији. У том смислу не делују убедљиво ни тврдње о наводно почињеном геноциду, репресији и дискриминацији коју су починиле нелегитимне украјинске власти против руске етничке заједнице.

Легалност употребе силе у руско-украјинском сукобу

Према традиционалном међународном праву, право на само одбрану основно је право сваке државе, које произилази из права на самоодржање. У контексту вршења права на самоодржање, држава и данас има право да предузме мере за очување своје безбедности, осим ако то не би било протумачено и као право на отпочињање рата. Чињеница да је рат забрањен савременим међународним правом, не значи да до кршења те забране не може доћи. Генерално узевши,

³⁸ Јерг Фиш, *Право народа на самоопредељење, обуздавање једне илузије*, Албатрос плус, Београд, 2013, 54–58.

³⁹ Karl Doehring, “Self-Determination”, *The Charter of the United Nations: A Commentary* (ed. Bruno Simma), University Press, Oxford, Vol. I, 2002, пара. 29; Christian Tomuschat, “Secession and Self-Determination”, *Secession, International Law Perspectives* (ed. Marcelo G. Kohen), Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 35.

међународно право дозвољава самоодбрану, али самоодбрана мора бити законита, односно мора се водити леганим средствима и мора имати легитимне циљеве. Право на индивидуалну и колективну самоодбрану могуће је стога само у случају оружаног напада према члану 51. Повеље. Од утврђивања постојања оружаног напада који се суштински може приписати држави зависи и могућност примене права на самоодбрану. У предметном случају поставља се питање да ли је Русија поседовала право на самоодбрану будући да њеној „специјалној војној операцији“ предузетој у контексту самоодбране није претходио оружани напад Украјине на њену територију? Ако је било оружаног напада на области Доњецка, Луганска и Крима, да ли се то може сматрати оружаном нападом и на саму Русију, будући да је реч о украјинским областима чијој се сецесији противи не само Украјина већ и шира међународна заједница осудом и недавањем међународног признања? У јуриспруденцији Међународног суда правде јасно је назначено да не постоји правило међународног обичајног права према којем државе имају право да врше колективну самоодбрану на основу сопствене процене ситуације.⁴⁰

У светлу прогресивног развоја међународног права значајно би било уочити да је у међународној заједници често долазило до покушаја да се право самоодбране тумачи крајње екстензивно и супротно правилу установљеном у Повељи Уједињених нација. То се чинило позивањем на постојање обичајног правила које је егзистирало и пре усвајања Повеље, а које није измењено или укинато одредбом члана 51. Повеље. Отуд се наглашавало да право на самоодбрану, поред права предвиђеног Повељом, још подразумева и право на тзв. *превентивну, антиципативну или превремену самоодбрану*.⁴¹ За превентивну самоодбрану (*pre-emptive self-defence*) јустификација је произилазила из субјективне процене која није ограничена постојањем стварног оружаног напада, већ опасношћу од могућег напада у мери која би морала укључити ефективну употребу насилних средстава погођене државе. За антиципативну самоодбрану (*anticipatory self-defence*) оправдање је нађено у дискреционој процени постојања непосредне претње од стварног оружаног напада, који с обзиром на могуће последице захтева употребу силе у циљу одвраћања.⁴² Посезање сили на основу наведених концепција у међународној пракси правдано

⁴⁰ “Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua”, *International Court of Justice Report*, 1986.

⁴¹ Daniel P. O’Connell, *International Law*, Stevens and Sons, London, vol. I, 1970, 317.

⁴² Leo Van den Hole, “Anticipatory Self-Defence under international Law”, *American University International Law Review*, Vol. 19, Nr. 1/2003, 72 и даље; George K. Walker, “Anticipatory Collective Self-Defense in the Charter Era: What the Treaties Have Said”, *Cornell International Law Journal*, Vol. 31, Nr. 2/1998, 325–374.

је недовољном прецизношћу текста Повеље у вези са појмовима „сила” и „претња силом”, те недовољно повученом границом између оружане или неоружане употребе силе. Такође, јустифицирање је вршено и псеудоправним разлозима који су се тицали одбране континенталне безбедности (интерамерички концепт колективне безбедности), одбране социјалистичког интернационализма (совјетски концепт колективне безбедности), одбране савезника, хуманитарне заштите, одбране од тероризма и деструктивне природе оружја за масовно уништавање, као и разлозима заштите националне безбедности који су у крајњем смислу представљали прикривене намере великих сила за проширењем сфера утицаја.⁴³ Чини се да су нека од поменутих оправдања присутна и у тренутном оружаном сукобу у Украјини, будући да је руска страна пре извођења „специјалне војне операције” указала на опасност од ширења НАТО-а до самих руских граница, а што је у контексту могућег уласка Украјине у ову војно-политичку организацију тумачило за „непосредну претњу” руској безбедности, која захтева промтну употребу силе у циљу одвраћања. Ова аргументација, међутим, није правно изведена до краја и више представља некакву безбедносну „слутњу” него ваљани правни основ који би оправдао легалност позивања Русије на вршење права на самоодбрану из члана 51. Повеље. Не би требало губити из вида да се вршење овог права просуђује са становишта правила о забрани употребе силе из члана 2(4) Повеље, које представља део општег међународног права. Следствено, позивање на разлоге који произилазе из концепција о превентивној и антиципативној самоодбрани не би требало да има већег значаја код оцене легалности вршења самоодбране, будући да Повеља поред забране употребе силе забрањује још и вођења агресорског рата, што је иначе забрана садржана у међународном обичајном праву и пре њеног усвајања. Истине ради, ваља указати и да Савет безбедности Уједињених нација у својој досадашњој пракси није у свим спорним ситуацијама захтевао утврђивање законитости аката које су државе индивидуално подводиле под случајеве употребе права на самоодбрану. Штавише, Савет безбедности је често избегавао да се позива на разлике које потичу између правила присутног у Повељи и оних присутних у концепцијама о превентивној и антиципативној самоодбрани. У резолуцијама које је овим поводом усвајао, по правилу би се само констатовало фактичко стање настало употребом силе.⁴⁴ То, наравно, није доприносило

⁴³ Sean D. Murphy, “Contemporary Practice of the United States relating to International Law”, *American Journal of International Law*, Vol. 96, 2002, 237, etc; Yôrām Dinstein, *War, Aggression and Self-Defence*, University Press, Cambridge, 2005, 184 и даље.

⁴⁴ Jean Delavanis, *La légitime défense en Droit International Public moderne, Le droit international face a ses limites*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1971, 203 и даље.

ауторитету Савета безбедности као главног органа Уједињених нација задуженог за очување међународног мира и безбедности, што опет има дубље разлоге, који произилазе из сукобљавања његових сталних чланица. У конкретном случају ова ситуација може се препознати у односима који постоје између САД и Русије. Не би требало стога да чуди што је руско позивање на колективну самоодбрану у ствари аутономна употреба силе ван универзалног система колективне безбедности Уједињених нација. Конкретно, то се очитује у примени мера „специјалне војне операције“ које су остале ван контроле Савета безбедности. Узимајући у обзир да то није први такав случај у међународној пракси, може се само констатовати да волонтаристичка употреба силе у међународним односима долази све више до изражаја. Пре тога су међународној пракси биле присутне „хуманитарне интервенције“ предузимане без сагласности Савета безбедности, које су правдане „продемократским“ циљевима или протекцијом основних људских права, што није имало видљивог правног покрића у Повељи Уједињених нација.⁴⁵

Следствено, ни интервенција коју је Русија унилатерално предузела у Украјини без одлуке Савета безбедности, с намером пружања наводне хуманитарне помоћи становницима Донбаса и других украјинских области, у условима унутрашњег оружаног сукоба, а ради давања оружане подршке легитимним представницима сецесионистичких власти, представља увод у грубо кршење принципа неинтервенције и правила о сувереној једнакости држава предвиђених Повељом.⁴⁶ Отуда,

⁴⁵ Војин Димитријевић, Обрад Рачић, Владимир Ђерић, Татјана Папић, Весна Петровић, Саша Обрадовић, *Основи међународног јавног права*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005, 275.

⁴⁶ У случају Никарагве, Међународни суд правде потврдио је да се не може размишљати о стварању новог правила које утврђује право интервенције једне државе против друге државе на основу чињенице што је друга држава изабрала одређену идеологију или политички систем. Поступање *a contrario* довело би до обесмишљавања фундаменталног принципа суверенитета државе на коме почива читаво међународно право, али и слобода избора политичког, социјалног, економског и културног система државе. Видети: “Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua”, 133; У доградњи начела неинтервенције Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је 1965. Декларацију бр. 2131 (XX) о недопустивости мешања у унутрашње ствари држава и заштити њихове независности и суверености. Њоме се изричито забрањује интервенција у унутрашње или спољне послове других држава. Забрана укључује како оружане мере, тако и све друге облике принуде на политичком и економском плану. Даљи прогресивни развој концепта забране интервенције извршен је Декларацијом начела међународног права о пријатељским односима и сарадњи између држава, усвојеном резолуцијом Генералне скупштине бр. 3625 (XXV) од 24. октобра 1970 (*Декларација седам начела*), којом се осуђују субверзивне активности које се припремају или трпе на подручју неке државе против влада других држава, или ради учествовања у грађанским ратовима који се одвијају на територијама других држава.

без обзира што је ова војна операција у Украјини одобрена од Савезног већа Руске Федерације и што је у складу са Уговором о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи закљученим са Доњецком и Луганском Народном Републиком, то не оправдава руску оружану интервенцију с аспекта међународног права. Тим пре јер употребу силе, па и у самоодбрани, према важећем међународном праву не оправдава никакав разлог ма које природе, било политичке, економске, војне или неке друге, као што су „продемократски циљеви” или заштита људских права. Право на самоодбрану не може се тумачити *lato sensu*, јер би онда такав „изузетак” релативизирао конгентну основу позитивног међународног поретка којом се забрањује једнострана употреба силе у међународним односима.

Закључна разматрања

Из претходне анализе може се видети да постоје јаки разлози који говоре у прилог да се сваки случај самоодбране мора испитивати у контексту важења забране силе и претње силом, као и других релевантних принципа Уједињених нација. Међународна пракса у том погледу представља извесни коректив, јер се кроз праксу кристализују одређена правила којим се потврђују услови за правно допуштено вршење права на самоодбрану. Тако се, примера ради, сматра да је први услов за закониту употребу права на самоодбрану нужност и сразмерност између оружаног напада и аката предузетих на основу права на самоодбрану.⁴⁷ С обзиром на неизвесност постојања „оружаног напада” против Русије, односно факта да ли се било какав „напад” догодио или је у питању била само „опасност од напада”, није могуће са сигурношћу тврдити да је примена силе од стране Русије на самом почетку спровођења „специјалне војне операције” представљала законито вршење права на самоодбрану. На Русији је обавеза да сагледа неопходност вршења самоодбране и њену сразмерност са извршеним „нападом” у том тренутку.

У међународној пракси постоји „мање-више” разумно мишљење да нужност и сразмерност могу конституисати добар тест за детерминацију да ли употреба силе у конкретном случају значи и самоодбрану.⁴⁸ Питање нужности и сразмерности помаже државама да

⁴⁷ Malcolm N. Shaw, *International Law*, University Press, Cambridge, 1997, 787. Поводом случаја који се тичао законитости употребе нуклеарног оружја, Међународни суд правде усвојио је саветодавно мишљење у коме је изнео да „вршење права на легалну самоодбрану у условима нужде и пропорционалности јесте правило међународног обичајног права”. Видети: „Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons”, *International Court of Justice Report*, 1996, 226, пара. 41.

⁴⁸ Jean-Pierre Cot, Alain Pellet, *La Charte des Nations Unies: Commentaire article par article*, Economica, Paris, 1991, 772 и даље.

направе разлику која постоји између незаконитих репресалија и међународноправно дозвољене самоодбране.⁴⁹ Такође, нужност и сразмерност омогућавају државама да одбаце захтеве за „квазилегалним“ самоодбранама које се односе на продужене окупације делова државних територија, односно на „квазизаконита“ стицања територија других држава.⁵⁰ Ако се у конкретном случају утврди је постојао оружани напад на Русију (на пример, у случају напада на Белгород), онда с украјинске стране не би постојала могућност да негира легалност употребе силе од стране Русије. Међутим, уколико би та употреба силе значила одмазду или казну, и ако не би била усмерена на обуставу и опозив украјинског напада, онда употреба силе не би значила и самоодбрану. У том случају питање нужде и сразмерности се не би ни постављало. Такође, у том случају била би искључена могућност учешћа треће стране у актима самоодбране.

Други услов који се поставља у погледу испитивања правоваљаности вршења права на самоодбрану односи се на њену привременост. Тако се у члану 51. Повеље изричито наводи да ће самоодбрана трајати све док Савет безбедности, *a posteriori, post factum*, не предузме конкретне мере које му налаже Глава VII, које се односе на одржавање међународног мира и безбедности.⁵¹ Како у конкретном случају очигледно постоји повреда мира за чије је утврђивање надлежан Савет безбедности, поставља се питање зашто Савет безбедности није извршио своју основну улогу у постојећем спору и зашто је избегао да заузме став о правној природи настале ситуације? Разлог је био у различитости оцена правне природе употребе силе. Стога је у овом случају Савет безбедности остао блокиран од стране Русије, која је онемогућила преузимање контроле над акцијама које је предузела у Украјини с позивом на вршење права на самоодбрану. То ће сасвим сигурно проширити обим и трајање сукоба, а Савет безбедности неће бити у стању да изврши своју примарну одговорност у вези са одржавањем међународног мира и безбедности.⁵²

⁴⁹ Norman Menachem Feder, "Reading the UN Charter connotatively: Toward a New Definition of Armed Attack", *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 19, 1987, 395.

⁵⁰ На пример, израелско присуство у Јужном Либану у периоду од 1978. до 2000, или јужноафричко присуство у Анголи од 1981. до 1988. године.

⁵¹ Ђуро Нинчић, „Самоодбрана у новом међународном праву“, *Југословенска ревија за међународно право*, бр. 2/1955, 186.

⁵² У складу са устаљеном праксом светске организације установљене резолуцијом бр. 377 - *Уједињени за мир* - која је донета поводом корејске кризе 1950. године, због употребе права вета од СССР-а као сталне чланице Савета безбедности, кад Савет безбедности није био у стању да делује, Генерална скупштина је супсидијерно преузимала његову надлежност и у наредном периоду доносећи препоруке о

Трећи услов везан за утврђивање правоваљаности употребе права на самоодбрану тиче се обавезе држава да правовремено извештавају Савет безбедности о свим предузетим активностима. Извештавање је у претходној међународној пракси служило као подлога за касније усвајање конкретних мера Савета безбедности. Међутим, према члану 51. Повеле, захтев да држава која тражи употребу индивидуалне или колективне самоодбране мора поднети извештај Савету безбедности није услов који произилази из обичајног међународног права. У пракси се сматра да недостатак извештаја може бити само један од чинилаца који указују да ли је држава била уверена да је деловала у самоодбрани.⁵³ У конкретном случају, без обзира на чињеницу што је Русија очигледно уверена да је деловала у самоодбрани јер је правовремено известила Савет безбедности о предузимању мера сагласно члану 51. Повеле, недостатак услова везаних за нужност и сразмерност, као и за привременост њене „специјалне војне операције“, указује да се та „операција“ пре може поистоветити са агресивним чиновима према међународном праву, него са стварним вршењем права на самоодбрану.⁵⁴

постојећим кризним ситуацијама којима се угрожава светски мир и безбедност. Поводом руске војне операције у Украјини Генерална скупштина Уједињених нација је почев од 2. марта 2022. донела више препорука којима је осудила руску „агресију“ на Украјину, дајући истовремено и одређене смернице о санирању украјинске кризе. С обзиром на то да препоруке Генералне скупштине немају општеобавезујућу снагу и да сталне чланице Савета безбедности не могу бити подвргнуте санкцијама или колективним мерама овог органа, може се само претпоставити да ће и у наредном периоду Генерална скупштина доносити сличне препоруке без неког ваљаног ефекта, све док се не створи нека нова констелација односа између великих сила и сталних чланица Савета безбедности која би могла довести до трајног заустављања сукоба у Украјини.

⁵³ Don W. Greig, "Self Defence and the Security Council: What does Article 51 Require?", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 40, 1991, 366; Michael B. Akehurst, "Humanitarian Intervention", *Intervention in World Politics* (ed. Hedley Bull), Clarendon Press, Oxford, 1984, 95.

⁵⁴ Оружане акције у Украјини делом се могу поистоветити са агресивним чинима дефинисаним Резолуцијом Генералне скупштине бр. 3314 из 1974. године, који *inter alia* обухватају: а) Инвазију или напад оружаним снагама једне државе на територији друге државе или свака војна окупација, чак и привремена, која произилази из такве инвазије или напада, или свака анексија територије или дела територије неке друге државе извршена употребом силе; б) Бомбардовање од стране оружаних снага једне државе територије друге државе или употреба ма које врсте оружја од стране једне државе против територије друге државе; в) Блокаду лука и обала једне државе од стране оружаних снага друге државе; г) Напад од стране оружаних снага једне државе на копнене, поморске или ваздухопловне снаге или на морнарицу и цивилно ваздухопловство друге државе; д) Употребу оружаних снага једне државе које су стациониране на територији друге државе уз пристанак државе пријема, противно условима који су предвиђени споразумом, или свако продужење њиховог присуства на тој територији након престанка споразума; ђ) Радње једне државе којом ставља на

Следећи налазе из претходних разматрања могло би се закључити да је Русији остало сасвим мало маневарског простора да се позива на легалну употребу силе, односно на употребу права на колективну самоодбрану у складу са Повельом УН. Тим пре што аргумент да ширење НАТО-а представља „непосредну претњу” руској безбедности, због чега Русија мора да реагује у циљу одвраћања, има пре политичко него међународно правно значење и оправдање. Ако се узме у обзир да ова „политика одвраћања” подразумева и одвраћање употребом нуклеарног наоружања, онда је таква интерпретација у очитом раскораку са духом и словом члана 51. Повелје и општом забраном о употреби силе и претње силом у међународним односима. С друге стране, пак, и интерпретација изнета од украјинских власти у вези са правом на индивидуалну самоодбрану више одговара тежњама САД и других западних сила да прошире своје сфере утицаја него самој Украјини, будући да се њоме не обезбеђује већа слобода индивидуалне акције, већ се њено вршење директно кондиционира обавезом нелегитимних власти у Кијеву да Украјина приступи НАТО-у, што *stricto sensu* представља изигравање изворне воље творца Повелје да право на употребу силе централизују посредством система колективне безбедности Уједињених нација.⁵⁵

Коначно, ваља се сложити да су учестала екстензивна тумачења права на самоодбрану у савременом периоду развоја међународних односа довела до очигледне деформације система колективне безбедности Уједињених нација. О томе сведочи жилаво истрајавање великих сила у уверењу да имају светску мисију да се мешају у унутрашње ствари других држава. Испољена тенденција „реапсолутизације” политике силе највидљивије се манифестује управо код примене права на самоодбрану, где велике силе, сталне чланице Савета безбедности (пре свих САД и Русија), доприносе даљој релативизацији значења одредбе из члана 51. Повелје, на штету фундаменталног правила о забрани претње силом и употребе силе у међународним односима (члан 2. тачка 4 Повелје). Поменута кретања одражавају реакционарни период развитка међународних односа, у

располагање своју територију другој држави, да би је ова употребила за извршење агресије против треће државе и, е) Упућивање од стране или у име једне државе оружаних банди, група, нерегуларних војних одреда добровљаца или плаћеника који против неке друге државе врше оружане акте толико озбиљне да се изједначавају са горе наведеним актима или суштински се с њима могу поистоветити.

⁵⁵ Поменути закључак произилази из факта да „државе савезнице” Украјине увелико доприносе разбуцтавању оружаног сукоба обилатим наоружавањем и пружањем војне помоћи кроз „мање-више” организовано слање наоружаних одреда, или група добровљаца, или плаћеника ради вршења оружаних аката против Русије и сецесионистичких области, а који се по озбиљности могу изједначити са оружаним нападом – агресијом, извршеном од њихових регуларних оружаних снага.

којем се кроз институционални систем Уједињених нација уносе многобројне промене у концепт о „инхерентним“ правима држава, који *inter alia* укључује и право на самоодбрану, што последично доводи до бројних девијација у међународној пракси које прете да угрозе међународни мир и безбедност.⁵⁶

Библиографија

- Akehurst Michael B., "Humanitarian Intervention", *Intervention in World Politics* (ed. Hedley Bull), Clarendon Press, Oxford, 1984.
- Blum Yehuda Z., "Russia takes over the Soviet Union's Seat at the United Nations", *European Journal of International Law*, Vol. 3, Nr. 2/1992.
- Cassese Antonio, "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving Towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community", *European Journal of International Law*, Vol. 10, Nr. 2/1999.
- Combacau Jean, "The Exception of Self-Defence in UN Practice", *Current Legal Regulation of the Use of Force* (ed. A. Cassese), Dordrecht, 1986.
- Cot Jean-Pierre, Pellet Alain, *La Charte des Nations Unies: Commentaire article par article*, Economica, Paris, 1991.
- Crowley Michael, Wong Edward, "U.S. Sanctions Aimed at Russia Could Take a Wide Toll", *The New York Times*, 29. 1. 2022.
- Delivanis Jean, *La légitime défense en Droit International Public moderne, Le droit international face a ses limite*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1971.
- Dinstein Yôrām, *War, Aggression and Self-Defence*, University Press, Cambridge, 2005.
- Doehring Karl, "Self-Determination", *The Charter of the United Nations: A Commentary* (ed. Bruno Simma), University Press, Oxford, Vol. I, 2002.
- Getmanchuk Alyona, "Russia as aggressor, NATO as objective: Ukraine's new National Security Strategy", Atlantic Council, 30. 9. 2020, доступно на адреси: atlanticcouncil.org, 15. 5. 2022.
- Goncharenko Roman, "Ukraine's forgotten security guarantee: The Budapest Memorandum", *Deutsche Welle*, 5. 12. 2014.

⁵⁶ Louis Henkin, *How Nations Behave: Law and Foreign Policy*, Columbia University Press, New York, 1979, 141; Oscar Schachter, "Self-Defence and the Rule of Law", *American Journal of International Law*, Vol. 83, 1989, 259; Jean Combacau, "The Exception of Self-Defence in UN Practice", *Current Legal Regulation of the Use of Force* (ed. A. Cassese), Dordrecht, 1986, Ch. 13; Antonio Cassese, "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving Towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community", *European Journal of International Law*, Vol. 10, Nr. 2/1999, 23 и даље.

- Grant T. D., *Aggression against Ukraine: Territory, Responsibility and International Law*, Palgrave MacMillan, London, 2015.
- Grant T. D., *The Recognition of States: Law and Practice in Debate and Evolution*, Praeger, Westport, 1999.
- Greig Don W., "Self Defence and the Security Council: What does Article 51 Require?", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 40, 1991.
- Hazard John N., "Soviet Republics in International Law", *Encyclopedia of Public International Law* (ed. R. Bernhardt), Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, North-Holland, Amsterdam, 200.
- Henkin Louis, *How Nations Behave: Law and Foreign Policy*, Columbia University Press, New York, 1979.
- Katharina Wagner Marie, "Das große Rätsel um Genschers angebliches Versprechen", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 19. 4. 2014, доступно на адреси: <https://www.faz.net/aktuell/politik/ost-erweiterung-der-nato-was-versprach-genscher-12902411.html>, 25. 10. 2022.
- Kogan Yuri, "Russia's national security strategy (2021) - Strengthening confrontational sentiment and siege mentality", Reichman University, доступно на адреси: <https://www.runi.ac.il/en/research-institutes/government/ips/activities/newsletter/kogan-1-8-21/>, 30. 10. 2022.
- Krone-Shmalz Gabriele, *Russland verstehen: Der Kampf um die Ukraine und die Arroganz des Westens*, Beck C. H., München, 2015.
- Menachem Feder Norman, "Reading the UN Charter connotatively: Toward a New Definition of Armed Attack", *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 19, 1987.
- Miklasová Júlia, "Russia's Recognition of the DPR and LPR as Illegal Acts under International Law", *Völkerrechtsblog*, 24. 2. 2022.
- Murphy Sean D., "Contemporary Practice of the United States relating to International Law", *American Journal of International Law*, Vol. 96, 2002.
- O'Connell Daniel P., *International Law*, Stevens and Sons, London, vol. I, 1970.
- Ponomarenko Illia, "Ukraine withdraws all envoys from CIS bodies", *Kyiv Post*, 19. 5. 2018.
- Putin Vladimir, "Address by the President of Russia at the Military Parade", 9. 5. 2022, доступно на адреси: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/68366>, 12. 5. 2022.
- Putin Vladimir, "Address by the President of the Russian Federation", 24. 2. 2022, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/67843>, 12. 3. 2022.
- Rahaman Sarkar Alisha, Marcus Josh, Giordano Chiara, "Dozens dead and airports bombarded after Putin invades Ukraine – live", *The Independent*, 24. 2. 2022.

- Rich Roland, "Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union", *European Journal of International Law*, Vol. 4, Nr. 1/1993.
- Sayapin Sergey, "An Alleged Genocide of Russian-Speaking Persons in Eastern Ukraine: Some Observations on the Hybrid Application of International Criminal Law by the Investigative Committee of the Russian Federation", *The Use of Force against Ukraine and International Law* (eds. S. Sayapin, E. Tsybulenko), Springer, Berlin - Heidelberg, 2018.
- Schachter Oscar, "Self-Defence and the Rule of Law", *American Journal of International Law*, Vol. 83, 1989.
- Show Malcolm N., *International Law*, University Press, Cambridge, 1997.
- Sterio Milena, *Secession in International Law – A New Framework*, Edward Elgar, Cheltenham, 2018.
- Tomuschat Christian, "Secession and Self-Determination", *Secession, International Law Perspectives* (ed. Marcelo G. Kohen), Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Van den Hole Leo, "Anticipatory Self-Defence under international Law", *American University International Law Review*, Vol. 19, Nr. 1/2003.
- Voitovich Sergei A., "The Commonwealth of Independent States: An Emerging Institutional Model", *European Journal of International Law*, Vol. 4, Nr. 3/1993.
- Walker George K., "Anticipatory Collective Self-Defense in the Charter Era: What the Treaties Have Said", *Cornell International Law Journal*, Vol. 31, Nr. 2/1998.
- Димитријевић Војин, Рачић Обрад, Ђерић Владимир, Папић Татјана, Петровић Весна, Обрадовић Саша, *Основи међународног јавног права*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005.
- Димитријевић Душко, „Међународноправни токови сецесије држава“, *Унификација права и правна сигурност* (ур. Јелена Перовић Вујачић), Копаоничка школа природног права – Слободан Перовић, Београд, 2020.
- Димитријевић Душко, „Сецесионистички процеси – фактори очувања или нарушавања мира и безбедности на простору бившег СССР-а“, *Конфликтне зоне на постсовјетском простору и регионална безбедност* (ур. Драган Петровић), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2021.
- Ђукић Срећко, *Крај СССР-а и Русија*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Нинчић Ђуро, „Самоодбрана у новом међународном праву“, *Југословенска ревија за међународно право*, бр. 2/1955.
- Фиш Јерг, *Право народа на самоопредељење, обуздавање једне илузије*, Албатрос плус, Београд, 2013.

Duško DIMITRIJEVIĆ

CONFLICT IN UKRAINE AND THE RIGHT TO USE FORCE

ABSTRACT

The fact that war is prohibited by international law does not mean that a violation of that prohibition cannot occur. After all, this is evidenced by the practice of international relations after the end of the Cold War, when force was applied randomly, without a valid legal basis, leading to serious political crises and confrontations, causing real humanitarian disasters. Even the latest use of armed force in Ukraine is not without the aforementioned consequences. On the Russian side, the use of armed force in Ukraine, called a “special military operation”, is justified by the exercise of the right to self-defense in order to prevent a threat that is certain and that comes due to the expansion of NATO to the East, but beyond the borders of Russian state territory. On the Ukrainian side, the use of armed force is considered legitimate self-defense against Russian aggression against its independence and territorial integrity. Since both states call for the lawful use of force by exercising the right to self-defense, the analysis is based on the thesis that the background of this conflict is the competition between the great powers – the United States of America (USA) and the Russian Federation (Russia) – for expansion, i.e. by retaining spheres of influence. The conflict in Ukraine therefore has much deeper roots stemming from the Cold War and the process of disintegration of the Soviet Union (USSR), which seriously disrupted the balance of power in the world. The imbalance has led to global political division and polarization based on competing Eurasian and Euro-Atlantic geopolitical strategies. The political redistribution of the world is also present in the armed conflict in Ukraine, which, according to the author, seriously undermines the current collective security system of the United Nations, whose fundamental value is the maintenance of international peace.

Key words: Ukraine, Russian-Ukrainian conflict, United Nations Charter, collective security, prohibition of use of force.

UDK UDC 341.4:341.3

Biblid 0543-3657, 73 (2022)

Год. LXXIII, бр. 1186, стр. 35–54

Review scientific paper

Received: 10/09/2022

Accepted: 15/10/2022

doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2022.73.1186.2

CC BY-SA 4.0

*Vukan SLAVKOVIĆ*¹

Core crimes in the name of “mercy”

ἀλλ' εἰρκτέον τάδ' ἐστὶν ὃν γὰρ οἱ πλατεῖς
ὄνδ' ἐνρύνωτοι φῶτες ἀσφαλέστατοι,
ἀλλ' οἱ φρονούντες ἐν κρατοῦσι πανταχόν.²

SUMMARY

In the present article is analyzed the prevention of serious violations of international humanitarian law, particularly in view of the gravity of certain acts, qualified as core crimes (the crime of genocide, war crimes, crimes against humanity and aggression). In order to achieve the aforementioned, the paper provides scientific examination of the norms that regulate these international crimes in the Rome Statute of the International Criminal Court, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Geneva Conventions and other important treaty-based sources of the international criminal law.

Therefore, the starting point is that the core crimes are deemed to be the most serious crimes of concern to the international community as a whole. The aim of the article is also to analyze the absence of a treaty that prohibits nuclear and depleted uranium weapons, especially considering court practice. It is confirmed that international humanitarian law prohibits

¹ Professor at the College of criminalistics and security in Niš and University of Montenegro, Kotor. E-mail: vukan.s@ucg.ac.me.

² “It is not by thews and bulk,
or shoulder’s breath,
the perfect man is known,
but wisdom gives chief power in all the world”.

[Sophocles, *Ajax*, William Blackwood and sons, Edinburgh – London, 1876, 42].

engagement in military or any other hostile use of environmental modification techniques having widespread, long-lasting or severe effects as the means of destruction, damage or injury. The results of the research show that the rule prohibiting the use of weapons causing superfluous injury is a customary norm applicable to all parties to any armed conflict. The author also presents the development, challenges and perspectives of the international criminal law, in the widely accepted historical narrative.

Keywords: core crimes, international criminal law, convention, aggression, genocide.

Introduction

International criminal law has developed as a part of a broader system of public international law, which has been based on state sovereignty, including each state's jurisdiction over its own territory and citizens. It has adapted through a long and slow historical process, drawing upon multiple sources. The purpose of international criminal law is to establish the criminal responsibility of individuals for international crime.³ According to Article 21 of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC Statute), the Court shall apply: (a) In the first place, this Statute, elements of crimes and its rules of procedure and evidence; (b) In the second place, where appropriate, applicable treaties and the principles and rules of international law, including the established principles of the international law of armed conflict.⁴

Treaty-based sources of international criminal law, either directly or as an aid to interpretation, include the 1907 Hague Regulations, the 1949 Geneva Conventions (and their additional protocols) and the 1948 Genocide Convention.⁵ Treaties are agreements between sovereign nations, governed by international law and binding only upon parties to each particular agreement.

As regards the International Criminal Court, it is to apply general principles of law derived by the Court from national laws of legal systems of the world including, as appropriate, the national laws of States that would normally exercise jurisdiction over the crime, provided that those principles are not inconsistent with this Statute and with international law and internationally recognized norms and standards.⁶ The ICC may also apply

³ Bartram S. Brown, *Research Handbook on International Criminal Law*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 2011, 3.

⁴ Rome Statute – the International Criminal Court – ICC Statute, available at: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>, 27. 9. 2022.

⁵ Robert Cryer *et al.*, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, 9.

⁶ Art. 21(1)(c) of the ICC Statute. This and all other sources of law available to the ICC are qualified by Article 21(3) which requires application and interpretation of the law to be consistent with internationally recognized human rights, and without adverse discrimination.

"principles and rules of law as interpreted in its previous decisions". This court is not, however, bound by its previous decisions; it has no equivalent to the common law principle of *stare decisis*.⁷

As international criminal law is a subset of international law, its sources are those of international law. These are usually considered to be those enumerated in Article 38(1) (a)–(d) of the Statute of the International Court of Justice, in other words, treaty law, customary law, general principles of law. A subsidiary means of determining the law are judicial decisions and the writings of the most qualified publicists. They are available for use by national courts in so far as the relevant national system concerned will allow.⁸

Customary law is composed of two elements, an objective and a subjective. The objective element is made up of the uniform and continuous practice of States with regard to a specific issue and, depending on its adherents, this may take the form of a universal or a local custom. The subjective element comprises a State's conviction that its practice on a particular issue emanates from a legal obligation, which it feels bound to respect. International customary rules bind all States, except for those States that have consistently and openly objected to the formation of a rule from its inception. No derogation is allowed from *jus cogens* norms, which generally comprise fundamental human rights and rules of international humanitarian law, as well as the prohibition of the use of armed force.⁹ Customary international law derives from the practice of States accompanied by *opinion iuris* (the belief that what is done is required by or in accordance with the law).¹⁰

The primary sources of international criminal law are independent and capable of producing binding rules. The secondary sources serve to ascertain, and perhaps interpret, the primary sources.¹¹

Core crimes regulated by international criminal law

The core crimes enumerated in the Rome Statute are deemed to be the most important international crimes. The label 'core' is without question used to refer to the perceived elevated status of these crimes, and it designates special standing regarding international jurisdiction.¹² At the time of World

⁷ Art. 21(2) of the ICC Statute.

⁸ R. Cryer *et al.*, 6.

⁹ Ilias Bantekas, Susan Nash, *International Criminal Law*, Routledge-Cavendish, London, 2009, 2–4.

¹⁰ R. Cryer *et al.*, 9.

¹¹ I. Bantekas, S. Nash, 2.

¹² Christine Schwöbel-Patel, "The core crimes of international criminal law", *The Oxford Handbook of International Criminal Law* (eds. Kevin Heller *et al.*), Oxford University Press, Oxford, 2020, 769.

War II, the international laws that applied to wars were the Hague Conventions of 1899 and 1907. These regulations set forth rules regarding attacks on civilian populations. The Conventions did not anticipate air warfare and, therefore, did not contain any specific provisions on air attacks. Instead, the Conventions prohibited targeting undefended towns and cities by naval and field artillery. Additionally, the Conventions prohibited using “arms, projectiles, or material calculated to cause unnecessary suffering.”¹³

Genocide

Perhaps one of the most significant developments in the law of armed conflict since 1907 was the adoption on 12 August 1949 of four Conventions replacing the two Geneva Conventions of 1929: I-Wounded and Sick in the Field; II-Wounded, Sick and Ship wrecked at Sea; III-Prisoners of War; IV-Civilians.¹⁴ Of these, the Civilians Convention is completely new and is the consequence of the treatment suffered by civilian populations of occupied territories during World War II and represents the first attempt to protect the civilian population during the conflict, although it is essentially concerned only with the protection of civilians in occupied territory and not the treatment of civilians in a belligerent’s own territory, unless such civilians possess enemy nationality.¹⁵

The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide¹⁶ was adopted by the United Nations General Assembly on December 9, 1948, and entered into force on January 12, 1951. Article II declares genocide as acts committed with the intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial, or religious group as such. On the one hand, certain acts must be committed against a protected group (material elements), but on the other hand, the perpetrator needs to act with the intent to destroy the group on the basis of their member’s religion, ethnicity, nationality etc. (mental elements).¹⁷

¹³ Christopher Vail, “The Legality of Nuclear Weapons for Use and Deterrence”, *Georgetown Journal of International Law*, Vol. 48, Nr. 3/2017, 845–846.

¹⁴ Geneva Convention I for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field; Geneva Convention II for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea; Geneva Convention III Relative to the Treatment of Prisoners of War; Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War.

¹⁵ Leslie C. Green, *The contemporary law of armed conflict*, Manchester University Press, Manchester, 2000, 43.

¹⁶ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 December 1948.

¹⁷ Rosa Duarte-Herrera, Clara Ifsits, “Genocide against Yazidis – Austria’s obligation to prosecute and punish returning ISIS fighters under international and national law”, *University of Vienna Law Review*, Vol. 1, 2017, 3.

Article II of the Genocide Convention making, the commission of genocide a crime, has been incorporated in the 1998 Rome Statute of the International Criminal Court. The Genocide Convention was the first legal instrument to formally define genocide. According to the convention, genocidal acts are not limited to murder but pertain to any attempt to cause serious bodily or mental harm to members of a group, or “deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part.” Genocide is not only a crime against a particular group of people but also a crime whose intent is the obliteration of their history, culture, and future existence as well.¹⁸

The Fourth Geneva Convention employed a similar definition in Article II, which describes genocide as “any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such: (a) Killing members of the group; (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group; (c) Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part; (d) Imposing measures intended to prevent births within the group; (e) Forcibly transferring children of the group to another group.” These acts are banned under international law regardless of whether they are committed in war or in peacetime. All signatories are obliged to prevent and punish any acts of genocide that take place under their jurisdiction. Signatories agree to enact appropriate legislation to make these acts illegal under national law and provide appropriate penalties for violators. The convention also declares it illegal to conspire to commit genocide, incite others to commit genocide, attempt to commit genocide, or become complicit in the commission of genocide.¹⁹

The Stockholm Declaration on Genocide, announced on January 28, 2004, emerged from a three-day intergovernmental conference sponsored by the United Nations that was entitled “Preventing Genocide: Threats and Responsibilities.” Attended by delegates from 58 nations, it was the first major international conference on genocide since the United Nations adopted the Genocide Convention in 1948. The declaration called for collective efforts of the international community to prevent genocide, ethnic cleansing, and mass killings. The declaration also obliged state members to identify and report possible threats of genocide and take effective measures to stop it.²⁰

¹⁸ Leslie Alan Horvitz, Christopher Catherwood, *Encyclopedia of War Crimes and Genocide*, Facts on File, New York, 2006, 168.

¹⁹ Vukan Slavković, *Le commencement d'exécution*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022, 28.

²⁰ L. A. Horvitz, C. Catherwood, 407.

War crimes

The Charter of the Nuremberg International Military Tribunal of 1945 stated that the court had the authority to try individuals or members of organizations for one of three crimes (crimes against peace, war crimes, and crimes against humanity). Article 6 (c) defines war crimes as violations of the laws or customs of war, which shall include, but not be limited to, murder, ill-treatment, or deportation to slave labor or for any other purpose of civilian population of or in occupied territory, murder of or ill-treatment of prisoners of war or persons on the seas, killing of hostages, plunder of public or private property, wanton destruction of cities, towns or villages, or devastation not justified by military necessity.²¹

War crimes, as listed in Art. 8(2)(a) of the ICC Statute cover grave breaches of the Geneva Conventions of 12 August 1949 (Article 50), namely, any of the following acts against persons or property protected under the provisions of the relevant Geneva Convention:

- (i) Wilful killing;
- (ii) Torture or inhuman treatment, including biological experiments;
- (iii) Wilfully causing great suffering or serious injury to body or health;
- (iv) Extensive destruction and appropriation of property, not justified by military necessity and carried out unlawfully and wantonly;
- (v) Compelling a prisoner of war or other protected person to serve in the forces of a hostile Power;
- (vi) Willfully depriving a prisoner of war or other protected person of the rights of fair and regular trial;²²

Grave breaches of the Geneva Conventions concern acts committed in the context of an international armed conflict against persons or property protected under the relevant provisions of the four 1949 Geneva Conventions.²³

The commission of a war crime requires that the relevant prohibited conduct has a close connection with an armed conflict. Crimes against humanity must be committed as part of a widespread or systematic attack against a civilian population. The distinguishing feature of genocide under the Genocide Convention is the requirement that the prohibited conduct be carried out with the intent to destroy a racial, ethnic, national, or religious group in whole or in part as such (special intent or *dolus specialis*).²⁴

²¹ David M. Crowe, *War Crimes, Genocide, and Justice*, Palgrave Macmillan, New York, 2014, 164.

²² Rome Statute – the International Criminal Court.

²³ Knut Dörmann, *Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, 17.

²⁴ Douglas Guilfoyle, “Transnational Crimes”, *The Oxford Handbook of International Criminal Law* (eds. Kevin Heller *et al.*), Oxford University Press, Oxford, 2020, 809.

Crimes against humanity

Genocide was, in essence, an aggravated form of crime against humanity. Whereas genocide involved the physical annihilation of the group, crimes against humanity covered a larger range of acts, subsumed under such terms as persecution. Genocide only covered groups defined by race, nationality, ethnicity, or religion, whereas crimes against humanity extended to include political and all other groups as well. But at the time they were devised in the mid-1940s, probably the most important difference was the fact that genocide could be committed in time of peace as well as during war. According to D. L. Shelton, crimes against humanity, though broader in scope in some respects, were also more limited, because they could only be carried out in a time of armed conflict.²⁵

After 1945 the link between crimes against humanity and war was gradually dropped. This is evidenced by Article 11(1)(c) of such 'multinational' legislation as Control Council Law no. 10 passed by the four victorious Powers four months after the London Agreement, that is on 20 December 1945, by national legislation (such as the Canadian and the French criminal codes), case law, as well as international treaties such as the 1948 Genocide Convention, the 1968 Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity, and the 1973 Convention on Apartheid. This evolution gradually led to the abandonment of the nexus between crimes against humanity and war: at present, customary international law bans crimes against humanity whether they are committed in time of war or peace. The same holds true for the Rome Statute for an ICC, which confirms the rupture of the link between crimes against humanity and armed conflict.²⁶

The concept of crimes against humanity was first articulated as an international offence in Article 6(c) of The Nuremberg IMT Charter. This read as follows: "Crimes against Humanity: namely, murder, extermination, enslavement, deportation, and other inhumane acts committed against any civilian population, before or during the war, or persecutions on political, racial or religious grounds in execution of, or in connection with, any other crime within the jurisdiction of the Tribunal, whether or not in violation of the domestic law of the country where perpetrated."

Prior to the Nuremberg Charter, reference to the laws of humanity and the dictates of public conscience was expressly made in the preamble to the 1907 Hague Convention IV –otherwise known as the Martens clause –the aim of which was to extend additional protection to both combatants and

²⁵ Dinah L. Shelton, *Encyclopedia of genocide and crimes against humanity*, Macmillan Library Reference, New York, 2004, XIV.

²⁶ Antonio Cassese, *Cassese's International Criminal Law*, Oxford University Press, Oxford, 2013, 90.

civilian populations where the law was in development, until such time as more comprehensive rules were adopted.²⁷

According to Article 7. of the 1998 Rome Statute of the International Criminal Court “For the purpose of this Statute, “crime against humanity” means any of the following acts when committed as part of a widespread or systematic attack directed against any civilian population, with knowledge of the attack: a) Murder; (b) Extermination; (c) Enslavement; (d) Deportation or forcible transfer of population; (e) Imprisonment or other severe deprivation of physical liberty in violation of fundamental rules of international law; (f) Torture; (g) Rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, enforced sterilization, or any other form of sexual violence of comparable gravity; (h) Persecution against any identifiable group or collectivity on political, racial, national, ethnic, cultural, religious, gender as defined in paragraph 3, or other grounds that are universally recognized as impermissible under international law, in connection with any act referred to in this paragraph or any crime within the jurisdiction of the Court; (i) Enforced disappearance of persons; (j) The crime of apartheid; (k) Other inhumane acts of a similar character intentionally causing great suffering, or serious injury to body or to mental or physical health”.²⁸

Aggression (crime against peace)

General Assembly Resolution 3314 (XXIX) of December 14, 1974, constitutes the most detailed statement of the United Nations on aggression. The resolution defines aggression in its first articles. Article 1 provides: Aggression is the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity, or political independence of another State, or in any other manner inconsistent with the Charter of the United Nations.

Article 3 lists a series of acts which, regardless of a declaration of war, would constitute aggression, including the invasion or attack by the armed forces of a state of the territory of another state, bombardment by the armed forces of a state against the territory of another state, the blockade of the ports or coasts of a state, and the sending of armed bands, groups, irregulars, or mercenaries, which carry out acts of armed force against another state.²⁹

According to Article 6(c) of the Charter of the Nuremberg Tribunal in 1945, the following acts are crimes against peace coming within the jurisdiction of the Tribunal for which there shall be individual responsibility: planning, preparation, initiation or waging of a war of aggression, or a war

²⁷ I. Bantekas, S. Nash, 123.

²⁸ Rome Statute – the International Criminal Court.

²⁹ D. L. Shelton, 13.

in violation of international treaties, agreements or assurances, or participation in a common plan or conspiracy for the accomplishment of any of the foregoing.³⁰

In 2010, the Assembly of States Parties (ASP) to the Rome Statute of the International Criminal Court agreed on a definition for the crime of aggression after years of deliberations. The ASP adopted the Rome Statute in 1998, but the crime of aggression proved too contentious. The ASP failed to reach a consensus on its definition or jurisdictional regime.³¹ In September 2002, the Assembly of States Parties appointed a Special Working Group on the Crime of Aggression. Participation in the Group was open to any member states of the United Nations and any member states of the UN agencies, as well as member states of the International Atomic Energy Agency.

After years of work, at the last formal session of the group, in February 2009, the final version of the provisions on the crime of aggression was adopted. The group agreed that Article 8 *bis* should be worded as follows: 1. For the purpose of this Statute, crime of aggression means the planning, preparation, initiation or execution, by a person in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of a State, of an act of aggression which, by its character, gravity and scale, constitutes a manifest violation of the Charter of the United Nations. 2. For the purpose of paragraph 1, "act of aggression" means the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another State, or in any other manner inconsistent with the Charter of the United Nations.³²

The definition of aggression in this Article 8 *bis* is based largely on the Definition of Aggression annexed to United Nations General Assembly resolution 3314 (XXIX) of 14 December 1974. Any of the following acts, regardless of a declaration of war, shall, qualify as an act of aggression: (a) The invasion or attack by the armed forces of a State of the territory of another State, or any military occupation, however temporary, resulting from such invasion or attack, or any annexation by the use of force of the territory of another State or part thereof; (b) Bombardment by the armed forces of a State against the territory of another State or the use of any weapons by a State against the territory of another State; (c) The blockade of the ports or coasts of a State by the armed forces of another State; (d) An attack by the armed forces of a State on the land, sea or air forces, or marine and air fleets of another State; (e) The use of armed forces of one State which are within

³⁰ Драган Јовашевић, „Систем међународних кривичних дела“, *Политичка ревија*, бр. 2/2010, 126–127.

³¹ Julie Veroff, "Reconciling the Crime of Aggression and Complementarity: Unaddressed Tensions and a Way Forward", *The Yale Law Journal*, Vol. 125, Nr. 3/2016, 733.

³² Patrycja Grzebyk, *Criminal Responsibility for the Crime of Aggression*, Routledge, New York, 2013, 118–119.

the territory of another State with the agreement of the receiving State, in contravention of the conditions provided for in the agreement or any extension of their presence in such territory beyond the termination of the agreement; (f) The action of a State in allowing its territory, which it has placed at the disposal of another State, to be used by that other State for perpetrating an act of aggression against a third State; (g) The sending by or on behalf of a State of armed bands, groups, irregulars or mercenaries, which carry out acts of armed force against another State of such gravity as to amount to the acts listed above, or its substantial involvement therein.³³

Absence of a treaty that prohibits nuclear and depleted uranium weapons – court practice

Ryuichi Shimoda et al. v. The State

Until 2017, there was no comprehensive or universal ban on nuclear weapons in international law, which is why some scholars argued that nuclear weapons are not *per se* illegal under the laws of war and customary international law. Theoretically, the use of nuclear weapons would be a violation of IHL due to the restrictions (proportionality and distinction) of international law on the types of weapons that states can use.

The health and physical effects of nuclear weapons make their use incompatible with, and illegal under, the humanitarian principles of customary international law. The military advantage can never outweigh the vast humanitarian concerns because radiation will spread indiscriminately and uncontrollably. This indiscriminate aspect, by itself, precludes nuclear weapons from ever being used.³⁴

A 1963 ruling from the Tokyo District Court supports these assertions. In *Shimoda v. State*, the Tokyo court found that the United States' use of nuclear weapons during World War II violated the Hague Conventions and customary international law³⁵ by causing unnecessary suffering. The court noted that the nuclear bomb was a "really cruel weapon" that caused

³³ Mark Klamburg, *Commentary on the Law of the International Criminal Court*, Torkel Opsahl Academic Publisher, Brussels, 2017, 156–159.

³⁴ C. Vail, 842, 843–844.

³⁵ Specific legal rules and provisions: Article 25 of the regulations of the Law and Customs of War on Land of 1899 (indiscriminate nature of attack); Article 23(a) of the regulations of the Law and Customs of War on Land annexed to the Hague Convention IV on 18 October 1907; Geneva Protocol of 17 June 1925, (prohibition on 'the use in war of asphyxiating, poisonous or other gases); Articles 22 and 24 of the Draft Rules of Air Warfare of 1923 (prohibition on indiscriminate aerial bombing of non-combatants). *International Crimes Database*, available at: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/53/Shimoda-et-al/>, 24. 4. 2022.

massive destruction and mass casualties. Any weapon the use of which is contrary to the customs of civilized countries and to the principles of international law should *ipso facto* be deemed to be prohibited even if there is no express provision in the law; the new weapon may be used as a legal means of hostilities only if is not contrary to the principles of international law. Atomic bomb must necessarily be prohibited because it has characteristics different from other conventional weapons in the inhumanity of its effects.³⁶

In the *Shimoda case* in 1963, the plaintiffs, residents of Hiroshima and Nagasaki in 1945, brought proceedings against the Japanese Government on the ground that, by signing the 1951 Peace Treaty with the Allies, it had waived their right to seek compensation from the United States for its use of atomic bombs in violation of the laws of war. The plaintiffs argued, *inter alia*, that the government's waiver of their claims obliged the government to pay them compensation itself. The Tokyo District Court ruled that, even though the aerial bombardment was an illegal act of war, individuals could be considered the subjects of rights under international law only in so far as they had been recognized as such in specific instances, such as, for example, in cases of mixed arbitral tribunals. In light of this determination, the Court concluded: "There is, in general, no way open to an individual who suffers injuries from an act of hostilities contrary to international law to claim damages on the level of international law, except for the cases mentioned above." The Court went on to consider the question of whether the plaintiffs could seek redress before the municipal courts of either of the belligerent parties and concluded that considerations of sovereign immunity precluded proceedings against the United States either before Japanese or US courts.³⁷

According to Article 19. Paragraph (a) of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, "Japan waives all claims of Japan and its nationals against the Allied Powers and their nationals arising out of the war or out of actions taken because of the existence of a state of war, and waives all claims arising from the presence, operations or actions of forces or authorities of any of the Allied Powers in Japanese territory prior to the coming into force of the present Treaty". Paragraph (b) prescribes that "The foregoing waiver includes any claims arising out of actions taken by any of the Allied Powers with respect to Japanese ships between September 1, 1939, and the coming into force of the present Treaty, as well as any claims and debts arising in respect to Japanese prisoners of war and civilian internees in the hands of the Allied Powers, but does not include Japanese

³⁶ Ryuichi Shimoda et al. v. The State, available at: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl-nat.nsf/0/aa559087dbcf1af5c1256a1c0029f14d>, 19. 4. 2022.

³⁷ Practice Relating to Rule 150. Reparation, available at: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docindex/v2_rul_rule150_sectionb, 24. 4. 2022.

claims specifically recognized in the laws of any Allied Power enacted since September 2, 1945".³⁸

According to the Hague Conventions of 1899 and 1907, because Hiroshima and Nagasaki were undefended cities, it seems likely that the nuclear weapons' destruction would be classified as "unnecessary suffering". Not only did the bombings violate international law at the time, but the nuclear attacks on Japan also violate modern international law. Today, the Geneva Conventions along with its Additional Protocols – which further added to IHL – comprise the law of armed conflicts. Additional Protocol I came into action in 1977. Many Protocol I provisions are recognized rules of customary international law. Protocol I requires parties in armed conflict to abide by the principles of proportionality and distinction.³⁹

Based on Protocol I, which has done away with the distinctions of defended and undefended cities, the bombings would have been disproportionate and indiscriminate. Additionally, the Geneva Conventions are directly inspired by the principle of humanity, which prohibits causing suffering, injury, or destruction that is not required to realize a lawful military objective. Thus, humanity is incorporated into the concepts of proportionality and distinction. The goal of IHL is to minimize combatant and civilian suffering by placing limits on the type of destruction a state may inflict.⁴⁰

The UN Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW), or the Nuclear Weapon Ban Treaty, is the first legally binding international agreement to comprehensively prohibit nuclear weapons with the ultimate goal being their total elimination. It was adopted on 7 July 2017, opened for signature on 20 September 2017, and entered into force on 22 January 2021. The concept of security under the treaty is different from the traditional one. In traditional thinking, security refers to the national and military security of each state. However, the security under the TPNW is comprehensive security for all humanity, which means it includes not only military but also human, humanitarian, environmental, and other types of security. The treaty, if compared with the contents of the obligations of the NPT⁴¹, prohibits the use or the threat of using nuclear weapons or the stationing of nuclear weapons on one's territory. It prohibits the testing of nuclear weapons, which is a much wider mandate than the CTBT⁴², which prohibits only nuclear weapons test explosions.

³⁸ *Treaty of Peace with Japan (with two declarations)*. Signed at San Francisco on 8 September 1951, available at: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20136/volume-136-i-1832-english.pdf>, 7. 4. 2022.

³⁹ Additional Protocol I, *supra* note 8, arts. 51–52.

⁴⁰ C. Vail, 847–848.

⁴¹ The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT) was opened for signature in July 1, 1968 and entered into force on March 5, 1970.

⁴² Comprehensive Nuclear-Test-Ban (CTBT) was signed in September 1996 following the decision at the 1995 NPT Review and Extension Conference.

The principal obligation of the treaty is the “prohibition” of certain activities concerning nuclear weapons, but it does not provide for the “destruction” or “elimination” of nuclear weapons directly. The purpose of the TPNW is to stigmatize and delegitimize nuclear weapons in the long term. Although it entered into force, its supporters need to keep trying to increase the number of treaty parties and sway public opinion to change government attitudes.⁴³

In the Joint Statement of the Leaders of the Five Nuclear-Weapon States on Preventing Nuclear War and Avoiding Arms Races of January 03, 2022, it was stated that they reaffirm the importance of addressing nuclear threats and emphasize the importance of preserving and complying with their bilateral and multilateral non-proliferation, disarmament, and arms control agreements and commitments. They remain committed to their Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT) obligations, including Article VI obligation “to pursue negotiations in good faith on effective measures relating to cessation of the nuclear arms race at an early date and to nuclear disarmament, and on a treaty on general and complete disarmament under strict and effective international control.” They underline their desire to work with all states to create a security environment more conducive to progress on disarmament with the ultimate goal of a world without nuclear weapons with undiminished security for all.⁴⁴

The practice of the International Court of Justice

It is widely agreed that international law forbids states to use force unilaterally even for the purpose of the so-called “humanitarian intervention”. The chief treaty regulating the use of force, the Charter of the United Nations, does not name “humanitarian interventions” among lawful exceptions to Article 2(4). Relevant UN General Assembly resolutions and the International Court of Justice confirm this overarching rule. It was also recognized in leading treatises that “humanitarian intervention” was prohibited under both the relevant treaty law and customary international law. In recent times, the issue became particularly important in connection with NATO aggression on the Federal Republic of Yugoslavia called *Angel of Mercy* (1999).⁴⁵

⁴³ Mitsuru Kurosawa, “Progress in Nuclear Disarmament during the 50 Years of the NPT”, *Osaka University Law Review*, Vol. 68, 2021, 12–15.

⁴⁴ “Joint Statement of the Leaders of the Five Nuclear-Weapon States on Preventing Nuclear War and Avoiding Arms Races”, available at: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/01/03/p5-statement-on-preventing-nuclear-war-and-avoiding-arms-races/>, 4. 3. 2022.

⁴⁵ Сергей. В. Саяпин, *The Crime of Aggression in International Criminal Law*, Asser press, The Hague, 2014, 131.

With regard to the term “humanitarian”, it is necessary to provide an explication of what moral norms and principles constitute. One of the key Confucian moral norms is the concept of ren 仁, which is often translated as benevolence or humaneness. In terms of how to concretely practice or make manifest ren, Confucius gave different explanations, including loving your fellow human beings, being tolerant, sincere and respectful, helping others overcome challenges and difficulties, helping others reach the aspirations you yourself wish to reach, avoiding placing impositions on others that you would not want imposed on yourself, and diligently observing ritual propriety.⁴⁶

On April 29, 1999, Yugoslavia filed an Application instituting proceedings against the United States of America “for violation of the obligation not to use force”, accusing that State of bombing Yugoslav territory “together with other Member States of NATO”. On the same day, it submitted a request for the indication of provisional measures, asking the International Court of Justice to order the United States of America to “cease immediately its acts of use of force” and to “refrain from any act of threat or use of force” against the FRY.

As a basis for the jurisdiction of the Court, Yugoslavia invoked Article IX of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, adopted by the United Nations General Assembly on 9 December 1948, as well as Article 38, paragraph 5, of the Rules of Court. Article IX of the Genocide Convention provides that disputes between the contracting parties relating to the interpretation, application or fulfilment of the Convention shall be submitted to the International Court of Justice.

In an Order issued in the case concerning Legality of Use of force (*Yugoslavia v. United States of America*), the Court rejected the request for the indication of provisional measures submitted by the Federal Republic of Yugoslavia. In its Order, the Court, having found that it manifestly lacked jurisdiction to entertain the case, decided to dismiss it.⁴⁷

Some scholars considered that the intervention of NATO was an implementation of its new „Strategic Concept“. However, the use of armed force against the FRY was clearly illegal due to the lack of authorization by the United Nations Security Council.⁴⁸ After the end of the aggression, the District Public Prosecutor’s Office in Belgrade filed an indictment against the leaders of the NATO alliance. They were tried *in absentia* and the District

⁴⁶ Norman P. HO, “Legal Realism and Chinese Law: Are Confucian Legal Realists, Too”?, *Tsinghua China Law Review*, Vol. 13, Nr. 127/2020,135.

⁴⁷ *Case concerning legality of use of force (Yugoslavia v. United States of America)*, available at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/114/14129.pdf>, 5. 4. 2022.

⁴⁸ Lyal S. Sunga, “The Role of Humanitarian Intervention in International Peace and Security: Guarantee or Threat?”, *The Use of Force in International Relations: Challenges to Collective Security* (ed. Hans Köchler), International Progress Organization, Vienna, 2006, 40.

Court in Belgrade, by its judgment K. 381/2000, convicted them on September 21, 2000, because of co-perpetration in criminal offences: Instigating an aggressive war (Article 152 of the Criminal code); Violation of territorial sovereignty (Article 135); War crime against the civilian population (Article 142); Employment of prohibited means of warfare (Article 148).⁴⁹

At that time, criminal offences against humanity and international law in FR Yugoslavia were regulated by Federal criminal code.⁵⁰ According to Article 148. (Employment of prohibited means of warfare) Section 1., "whoever during time of war or armed conflict orders employment of means or methods of warfare that are banned under rules of international law or who uses such means or methods, shall be punished by imprisonment up to one year. Section 2. prescribes that if the offence specified in Section 1 of this Article results in killing of a number of persons, the offender shall be punished by imprisonment up to five years or by imprisonment of twenty years."⁵¹

To this date, there is no treaty regulating depleted uranium weapons. Yet, International Humanitarian Law prohibits weapons that cause unnecessary suffering, have indiscriminate effects or cause long-term damage to the natural environment and therefore theoretically should apply fully to this. The usage of depleted uranium munitions was only indirectly forbidden (by General convention which is against environmental pollution).

According to Article 35. Section 1. of the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), "It is prohibited to employ weapons, projectiles and material and methods of warfare of a nature to cause superfluous injury or unnecessary suffering". Section 2. prescribes that "it is prohibited to employ methods or means of warfare which are intended, or may be expected, to cause widespread, long-term and severe damage to the natural environment".⁵²

This is a confirmation of the 1977 *Convention on the Prohibition of Military or any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques* (Article I): "Each State Party to this Convention undertake not to engage in military or any other hostile use of environmental modification techniques having widespread, long-lasting or severe effects as the means of destruction,

⁴⁹ Decision of the District court in Belgrade K. 381/2000.

⁵⁰ Criminal code of FR Yugoslavia, *Official Gazette of SFR Yugoslavia*, nr. 44/76 - 1329, 36/77 - 1478, 34/84 - 895, 37/84 - 933, 74/87 - 1743, 57/89 - 1441, 3/90 - 63, 38/90 - 1217, 45/90 - 1340, 54/90 - 1773 and *Official Gazette of FR Yugoslavia*, nr. 35/92 - 651, 37/93 - 816, 24/94 - 273, 61/01.

⁵¹ Вид. Љубиша Лазаревић, *Кривично право Југославије: Посебни део*, Савремена администрација, Београд, 1995.

⁵² The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols, available at: http://www.oas.org/dil/introductory_course_on_international_humanitarian_2007_ihl_instruments.pdf, 12. 3. 2022.

damage or injury to any other State Party”.⁵³ All the restrictions upon the means and methods of warfare and the weapons that may be used during conflict are directed to protect both combatants and noncombatants from unnecessary suffering.⁵⁴ According to Article 55., Section 1 of the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, “Care shall be taken in warfare to protect the natural environment against widespread, longterm and severe damage. This protection includes a prohibition of the use of methods or means of warfare which are intended or may be expected to cause such damage to the natural environment and thereby to prejudice the health or survival of the population”.⁵⁵

The rule prohibiting the use of weapons causing superfluous injury is a customary norm applicable to all parties to any armed conflict. The United States has not “accepted” the provisions on environmental protection set out in the 1977 Additional Protocol I and has repeatedly expressed the view that these provisions are “overly broad and ambiguous” and “not a part of customary law”.⁵⁶

Conclusion

Umberto Eco considers that “It is an intellectual duty to proclaim the inconceivability of war”. He rejects the question of humanity and inhumanity, morality, and immorality of war and gives an order to the intellect to perceive the outcome of war beyond ethics and ideology, to see it in its practical senselessness.

The core crimes enumerated in the Rome Statute are deemed to be the most important international crimes. The label ‘core’ is without question used to refer to the perceived elevated status of these crimes, and it designates special standing regarding international jurisdiction. The 1945 Statute of the International Court of Justice recognizes two types of sources: primary and secondary. The primary sources of international criminal law are treaties, international custom, and general principles of law, all being independent and capable of producing binding rules. The secondary sources, namely the writings of renowned publicists and the decisions of international courts, serve to ascertain, and perhaps interpret, the primary sources.

⁵³ Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques (ENMOD), available at: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1978/10/19781005%2000-39%20AM/Ch_XXVI_01p.pdf, 16. 4. 2022.

⁵⁴ L. C. Green, 127–128.

⁵⁵ The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols.

⁵⁶ Stuart Casey-Maslen, *The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2019, 98–99.

According to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 1948, genocidal acts are not limited to murder but pertain to any attempt to cause serious bodily or mental harm to members of a group, or “deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part.” The Fourth Geneva Convention of 1949 employed a similar definition in Article II, since genocide implies “any of the enumerated acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group.

The Charter of the Nuremberg International Military Tribunal of 1945 (IMT) defines war crimes as violations of the laws or customs of war, which shall include, but not be limited to, murder, ill-treatment or deportation to slave labor or for any other purpose of civilian population of or in occupied territory, murder of or ill-treatment of prisoners of war or persons on the seas, killing of hostages, plunder of public or private property, wanton destruction of cities, towns or villages, or devastation not justified by military necessity. War crimes as listed in the Art. 8(2)(a) of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC Statute) cover grave breaches of the 1949 Geneva Conventions.

According to the 1998 Rome Statute of the International Criminal Court, crime against humanity implies any of the enumerated acts when committed as part of a widespread or systematic attack directed against any civilian population, with knowledge of the attack. On the other hand, for the purpose of this Statute, “crime of aggression” means the planning, preparation, initiation or execution, by a person in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of a State, of an act of aggression which, by its character, gravity and scale, constitutes a manifest violation of the Charter of the United Nations.

Absence of a treaty that prohibits depleted uranium weapons attracted special scholars’ attention. According to the 1949 Protocol Additional to the Geneva Conventions, “It is prohibited to employ weapons, projectiles and material and methods of warfare of a nature to cause superfluous injury or unnecessary suffering”. Convention also forbids employing of methods or means of warfare which are intended, or may be expected, to cause widespread, long-term and severe damage to the natural environment.

Prohibition of using “arms, projectiles, or material calculated to cause unnecessary suffering” firstly was prescribed in the Hague Conventions of 1899 and 1907. Apart from Protocol Additional to the Geneva Conventions of 1949, the severe damage of the natural environment is also forbidden by the Convention on the Prohibition of Military or any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques of 1977. The International Humanitarian Law bans weapons that cause unnecessary suffering, have indiscriminate effects or cause long-term damage to the natural environment, but the usage of depleted uranium munitions is only indirectly forbidden.

„God doesn't want a loathsome crime to remain undetected. That's the way a scrupulous judge should reason. At times the Devil will try to trick us with the help of tears. All we have to do is learn how to perceive his temptations and his tricks. And not to forget that no one is safe“.⁵⁷

Bibliography

- Alan Horvitz Leslie, Catherwood Christopher, *Encyclopedia of War Crimes and Genocide*, Facts on File, New York, 2006.
- Bantekas Ilias, Nash Susan, *International Criminal Law*, Routledge-Cavendish, London, 2009.
- Brown Bartram S., *Research Handbook on International Criminal Law*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 2011.
- Casey-Maslen Stuart, *The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2019.
- Cassese Antonio, *Cassese's International Criminal Law*, Oxford University Press, Oxford, 2013.
- Crowe David M., *War Crimes, Genocide, and Justice*, Palgrave Macmillan, New York, 2014.
- Cryer Robert *et al.*, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- Dörmann Knut, *Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Duarte-Herrera Rosa, Ifsits Clara, “Genocide against Yazidis – Austria's obligation to prosecute and punish returning ISIS fighters under international and national law”, *University of Vienna Law Review*, Vol. 1, 2017.
- Green Leslie C., *The contemporary law of armed conflict*, Manchester University Press, Manchester, 2000.
- Grzebyk Patrycja, *Criminal Responsibility for the Crime of Aggression*, Routledge, New York, 2013.
- Guilfoyle Douglas, “Transnational Crimes”, *The Oxford Handbook of International Criminal Law* (eds. Kevin Heller *et al.*), Oxford University Press, Oxford, 2020.
- HO Norman P., “Legal Realism and Chinese Law: Are Confucian Legal Realists, Too?”, *Tsinghua China Law Review*, Vol. 13, Nr. 127/2020.
- Johnson Eyvind, *Dreams of Roses and Fire*, Hippocrene Books, New York, 1984.
- Klamberg Mark, *Commentary on the Law of the International Criminal Court*, Torkel Opsahl Academic Publisher, Brussels, 2017.

- Kurosawa Mitsuru, "Progress in Nuclear Disarmament during the 50 Years of the NPT", *Osaka University Law Review*, Vol. 68, 2021.
- Schwöbel-Patel Christine, "The core crimes of international criminal law", *The Oxford Handbook of International Criminal Law* (eds. Kevin Heller et al.), Oxford University Press, Oxford, 2020.
- Shelton Dinah L., *Encyclopedia of genocide and crimes against humanity*, Macmillan Library Reference, New York, 2004.
- Slavković Vukan, *Le commencement d'exécution*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022.
- Sunga Lyal S., "The Role of Humanitarian Intervention in International Peace and Security: Guarantee or Threat?", *The Use of Force in International Relations: Challenges to Collective Security* (ed. Hans Köchler), International Progress Organization, Vienna, 2006.
- Vail Christopher, "The Legality of Nuclear Weapons for Use and Deterrence", *Georgetown Journal of International Law*, Vol. 48, Nr. 3/2017.
- Veroff Julie, "Reconciling the Crime of Aggression and Complementarity: Unaddressed Tensions and a Way Forward", *The Yale Law Journal*, Vol. 125, Nr. 3/2016.
- Јовашевић Драган, „Систем међународних кривичних дела“, *Политичка ревија*, бр. 2/2010.
- Лазаревић Љубиша, *Кривично право Југославије: Посебни део*, Савремена администрација, Београд, 1995.
- Саяпин Сергей. В., *The Crime of Aggression in International Criminal Law*, Asser press, The Hague, 2014.

Вукан СЛАВКОВИЋ

“CORE CRIMES” ИЗВРШЕНИ У ИМЕ “МИЛОСРЂА”

САЖЕТАК

У раду се анализира превенција озбиљног нарушавања међународног хуманитарног права, нарочито имајући у виду тежину појединих дела која се квалификују као „цоре цримес“ (злочин геноцида, ратни злочини, злочини против човечности и агресија). Како би се постигао наведени циљ, спроведено је научно истраживање норми које регулишу ове међународне злочине у Римском статуту Међународног кривичног суда, Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида, Женевским конвенцијама и другим важним изворима међународног кривичног права, заснованих на уговорима.

При томе се полази од чињенице да се “core crimes” сматрају најтежим злочинима који се тичу међународне заједнице у целини. Циљ

научног чланка је и проучавање узрока непостојања конвенција које забрањују нуклеарно оружје и оружје са осиромашеним уранијумом, посебно имајући у виду судску праксу. Утврђено је да међународно хуманитарно право забрањује војну или било коју другу непријатељску употребу техника које мењају животну средину и имају широко распрострањене, дуготрајне или тешке последице, као средства уништења, оштећења или повреде. Резултати спроведеног истраживања показују да је правило о забрани употребе оружја које узрокује наношење сувишних повреда обичајно-правна норма која се примењује на све стране у било ком оружаном сукобу. Аутор такође приказује развој, изазове и перспективе међународног кривичног права, у широко прихваћеном историјском наративу.

Кључне речи: “core crimes”, међународно кривично право, конвенција, агресија, геноцид.

UDK 621.039(485)
Biblid 0543-3657, 73 (2022)
Год. LXXIII, бр. 1186, стр. 55–76
Оригинални научни рад
Примљен: 20. 9. 2022.
Прихваћен: 15. 11. 2022.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2022.73.1186.3
CC BY-SA 4.0

Богдан СТОЈАНОВИЋ¹

Нуклеарни програм у глобалном позиционирању Шведске: НАТО, неутралност и антинуклеарно држање

САЖЕТАК

У раду се истражују ефекти програма нуклеарног наоружања Шведске у њеном глобалном позиционирању кроз историју. Аутор анализира узроке и домете покренутог нуклеарног програма посматрајући перспективу континуитета шведске неутралности и војног несврставања, све до најновије одлуке те државе да приступи НАТО-у. Гашењем нуклеарног програма Шведска је трасирала пут главног промотера глобалног разоружања и иницијатора за елиминацију свих нуклеарних арсенала. Главна хипотеза која се доказује гласи: Шведска би уласком у НАТО не само напустила вишевековну традицију неутралности већ би изгубила имиџ глобалног антинуклеарног промотера. Рад се темељи на реалистичким премисама о безбедносној претњи када се анализира перцепција некадашње совјетске, а данашње руске претње. Нормативни приступ је коришћен да објасни напуштање нуклеарног програма, уз констатацију да је безбедносна калкулација надвладала снагу антинуклеарних норми у политичкој пракси Шведске. Однос у троуглу НАТО – неутралност – антинуклеарно држање временом ће се све више компликовати, а након формалног

¹ Научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија.
E-mail: bogdan.stojanovic@diplomacy.bg.ac.rs.

Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2022. године” (бр. 179029), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

чланства у НАТО Шведска се може суочити са питањем размештања нуклеарног оружја на својој територији. Парадокс је у чињеници да је Шведска напустила нуклеарни програм на корак од производње сопственог атомског оружја, да би деценијама касније, као део одбрамбене стратегије, прихватила „туђе”.

Кључне речи: Шведска, нуклеарни програм, нуклеарно оружје, НАТО, неутралност, антинуклеарно држање, Русија

Уводна разматрања

После Наполеонових ратова Шведска је постала држава симбол неутралног статуса у међународним односима. Ситуација на терену се мења од 2009. године, када Шведска потписује уговоре о заједничкој одбрани са Европском унијом (ЕУ), потом партиципира у вежбама НАТО-а (*North Atlantic Treaty Organization*), учествује у војним мисијама одржања мира у Босни и Херцеговини и на Косову, шаље трупе у Авганистан, а 2011. године чак учествује у ваздушним нападима на Либију.² Последњи случај је показао да је Шведска чак била више заинтересована да учествује у НАТО акцијама у Либији него што је то била Немачка, као пуноправна чланица. Након отпочињања „специјалне војне операције” Русије у Украјини Шведска је у мају 2022. године донела политичку одлуку да приступи НАТО-у.³ Актом приступања најмоћнијем војно-политичком савезу Шведска би у коначности формално напустила вишедеценијску политику неутралности.

Питање које се намеће, познајући шведска улагања у војне технологије и респектабилне војне снаге, јесте да ли би Шведска могла постати домаћин америчког нуклеарног оружја на својој територији. Познато је да је она била пионир у нуклеарном истраживању и једна од првих држава са самосталним пројектом развијања нуклеарног оружја, од чега је одустала и постала промотер нуклеарног разоружања. У случају реализације одлуке о приступању НАТО-у, Шведска би се нашла растрзана између вишедеценијског заговарања антинуклеарног разоружања и нуклеарне политике НАТО-а као окоснице деловања одбрамбеног савеза. Да ли ће НАТО инсталирати нуклеарно наоружање на територији Шведске? Да ли ће Шведска наставити или напустити заговарање антинуклеарног разоружања с обзиром на то да би његовим распоређивањем на сопственој територији изгубила легитимност? Да ли је теоријски могуће да Шведска добије изузеће у

² “What price neutrality?”, *The Economist*, 21 June 2014, доступно на адреси: <https://www.economist.com/europe/2014/06/21/what-price-neutrality>, 7. 9. 2022.

³ “Sweden’s road to NATO”, Government Offices of Sweden, доступно на адреси: <https://www.government.se/government-policy/sweden-and-nato/swedens-road-to-nato/>, 2. 10. 2022.

НАТО-у од нуклеарних доктрина тог савеза? На ова питања потребно је дати одговор кроз пуну анализу развоја шведског програма нуклеарног наоружања, каснијег напуштања тог програма, снажног заговарања антинуклеарних норми и, коначно, одлуке Шведске да постане чланица НАТО-а.

Почетак нуклеарних активности и страх од совјетске инвазије

Шведска је била једна од првих држава са самостално покренутим програмом развоја нуклеарног наоружања, и то недуго након првих нуклеарних експлозија 1945. године. Кључна институција у којој су се обављала војна истраживања била је Шведска национална истраживачка установа за одбрану (*Swedish National Defence Research Establishment* – FOA). FOA је спроводила истраживања од 1945. па све до 1968. године, када је Шведска потписала Споразум о неширењу нуклеарног наоружања (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons* – NPT), што је означило крај нуклеарног програма. У исто време када је FOA отпочела са радом на војној примени нуклеарне технологије, формиран је Атомски комитет (*Atomkommittén* – АС), као саветодавно тело сачињено од експерата из области нуклеарних наука. Иницијатива за успостављање Атомског комитета дошла је из војске, што је показало да је нуклеарно оружје имало значајну улогу у војним плановима Шведске. На иницијативу Атомског комитета шведска влада је 1947. године формирала атомску енергетску компанију *AB Atomenergi* са идејом да развије методе примењене употребе нуклеарне енергије у индустријској сфери.⁴ У овој енергетској компанији држава је имала контролни пакет од 57%, док су приватне фирме из индустријског сектора контролисале 43% удела. Сарадња у истраживањима у војне и цивилне сврхе између FOA и *AB Atomenergi* иницирана је 1949. године потписивањем споразума.

У теорији, сарадња између две институције била је замишљена тако да се *AB Atomenergi* бави цивилним нуклеарним развојем, док је FOA требало да обезбеди експертизу за производњу нуклеарне бомбе.⁵ Од самог почетка постојала је видна превласт војне над цивилном компонентом нуклеарног програма. FOA је усмеравала и контролисала целокупни рад *AB Atomenergi*.⁶ Према проценама америчке амбасаде у Стокхолму, која је пратила напредак шведског нуклеарног програма, Шведска је била веома близу могућности да произведе нуклеарну

⁴ Thomas Jonter, *Sweden and the Bomb: The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons: 1945-1972*, SKI Report 01:33, September 2001, 24.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, 19.

бојеву главу.⁷ Оправданије је било поставити питање „када“, него „да ли“ ће Шведска самостално развити нуклеарно оружје.

Главни разлог покретања војне компоненте нуклеарног програма било је у перципираној безбедносној претњи шведске политичке и војне елите од Совјетског Савеза (даље: СССР).⁸ Страх од совјетске инвазије, према ставу политичког и војног врха Шведске, могао је бити предупређен стварањем аутономних нуклеарних капацитета. У прилог нуклеарног програма ишла је и репутација Шведске као технолошки напредне земље, коју нису заобилазили најсофистициранији светски технолошки проналасци. САД су увеле планету у нуклеарну еру, а Шведска је била спремна да испрати тренд достизањем нуклеарне моћи међу првим земљама света. Да бисмо разумели снажан заокрет од латентне нуклеарне силе до заговорника света без нуклеарног оружја, потребно је анализирати читав процес нуклеаризације у тој земљи уз реперкусије на међународном плану. За шведски нуклеарни програм од суштинског значаја било је пет истраживачких захвата који су спровођени 1948, 1953, 1955, 1957. и 1965. године. Трансформација од наоружавања до антинуклеарног проагатора није се одиграла преко ноћи, без обзира на чињеницу да је од почетка програма постојало антинуклеарно политичко крило. Временом је оно ојачало, ношено снажном подршком јавног мњења.

Када анализирамо факторе који су утицали на шведску одлуку да започне програм нуклеарног наоружања, видећемо да су утицај имали спољни фактори попут совјетске претње, али и унутрашњи фактори – жеља за модернизацијом и снажењем војске после Другог светског рата. Након што се рат завршио Шведска је уложила значајна средства у истраживања за производњу и модернизацију авиона, ракета и нуклеарног оружја.⁹ Имала је велике резерве руде урана, основне сировине за производњу фисионог материјала. Шведске резерве урана, иако слабијег квалитета, биле су међу највећим на западној хемисфери. Стога је одлучено да се програм базира на тешководним нуклеарним реакторима, који ће обезбедити енергетску стабилност земље производњом енергије, док се истовремено производи плутонијум, који је немогуће произвести у лаководним реакторима. Заоставштина шведског нуклеарног програма постоји и данас, јер се у

⁷ “Development of Nuclear Capabilities by Fourth Countries”, U.S. Embassy in Sweden, Untitled Reactions to National Intelligence Estimate, No. 100-2-58, 2. 9. 1958.

⁸ Више о узроцима нуклеарне пролиферације у: Богдан Стојановић, *Теорија денуклеаризације: зашто државе прекидају програме нуклеарног наоружања?*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2021, 90–93.

⁹ Paul Cole, “Atomic Bombast: Nuclear Weapon Decisionmaking in Sweden, 1945-1972”, *Occasional Paper*, no. 26, Henry L. Stimson Center, Washington, DC, 1996, 9.

овој држави укупно 40% електричне енергије произведе у нуклеарним електранама.¹⁰

Одлука да се технологија базира на тешководним реакторима у највећој мери је донета како би се омогућила база за војну употребу нуклеарне енергије.¹¹ Већ до 1948. био је креиран метод екстракције уранијума, а 1950. године *AB Atomenergi* је одлучио да се постројење за екстракцију уранијума изгради у Кварторпу, са годишњом производњом од пет тона.¹² Постојење је завршено 1953, а већ наредне године почео је са радом први нуклеарни реактор R1.¹³ Концепт шведске нуклеарне бомбе био је детаљно разрађен у студији из 1953. године.¹⁴ За фисиони материјал био је предвиђен плутонијум, који би се производио технологијом тешководних реактора.¹⁵ Шведска би тешку воду увозила из Норвешке, уз разматрање будуће сопствене производње због немогућности да се увозом обезбеди довољна количина.¹⁶

Наведене намере и озбиљни кораци на путу стварања нуклеарног оружја узроковани су страхом од совјетске инвазије. Историја се понавља јер Русија, као главна држава наследница Совјетског Савеза, данас представља главни разлог шведске одлуке да формално приступи НАТО-у. Како се наводи у владином документу под називом „Угрожавање безбедносног окружења – импликације по Шведску“, руске акције су узроковале поремећаје и погоршавање безбедносног окружења Шведске, гомилање војске на западним границама Русије и у региону Арктика, што Шведску тера на јачање безбедносне сарадње са другим државама и заузимање позиције приступања НАТО-у.¹⁷

Током педесетих година замах развоју нуклеарног оружја дао је поремећај безбедносног окружења, тада од стране Совјетског Савеза. Шведска тада није видела безбедносни излаз у приступању НАТО-у, који је основан 1949. године, већ у развоју самосталног средства

¹⁰ “Nuclear power in Sweden”, World Nuclear Association, доступно на адреси: <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-o-s/sweden.aspx>, 29. 9. 2022.

¹¹ Mitchell B. Reiss, *Without the Bomb: The Politics of Nuclear Nonproliferation*, Columbia University Press, New York, 1988, 43.

¹² “Swedish Nuclear Weapons”, *Global Security*, доступно на адреси: <https://www.globalsecurity.org/wmd/world/sweden/nuclear-weapons.htm>, 26. 9. 2022.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ T. Jonter, 47.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ “Deterioration of the security environment”, Government Offices of Sweden, Ministry for Foreign Affairs, August 2022, доступно на адреси: <https://www.government.se/49d7dd/contentassets/05ffb51ba6404a459d7ee45c98e87a83/deterioration-of-the-security-environment--implications-for-sweden-ds-20228>, 27. 9. 2022, 20.

одвраћања. Војска је заговарала производњу тактичког нуклеарног оружја, које би одвратило евентуалну совјетску инвазију. Војно схватање Шведске није укључивало стратешко нуклеарно оружје, већ су будући нуклеарни арсенали виђени као део наоружања које ће бити коришћено у ограниченом сукобу, не искључиво у рату до потпуног уништења. Као главног непријатеља перципирала је Совјетски Савез, коме не може да парира у стратешким офанзивним капацитетима, већ је било потребно да „води тактичку битку све док у помоћ не притекнуту стратешке снаге САД”.¹⁸ Веровало се да ће Совјети кренути на Шведску у контексту усмерене инвазије на Европу, а не само према шведској територији. Стога би тактичко нуклеарно оружје спречило совјетску инвазију са копна или мора. Као најснажнија држава Скандинавије, Шведска је своју улогу видела у одбрани тог дела Европе од совјетске најезде. У само неколико деценија очигледан је пад самопоуздања и вере у сопствене капацитете, па стратегија јачања безбедносних капацитета данас укључује приступање НАТО-у, а не неко обнављање нуклеарних амбиција. Са постојећом инфраструктуром, финансијским и научно-стручним потенцијалима Шведска би могла у релативно кратком року да обнови нуклеарне амбиције, али евидентно је да то данас није опција. Компликовање односа са НАТО-ом намеће вишедеценијско заговарање Шведске за нуклеарно разоружање, уз најновије аспирације да приступи војном савезу који располаже управо таквим оружјем.

Јавна дебата о нуклеаризацији Шведске

Јавна дебата о нуклеаризацији Шведске почиње тек педесетих година, јер је пре тога нуклеарни програм био у строгој тајности и за њега су знали само малобројни политичари и војни заповедници. Промена се десила 1954. године, када је Нилс Сведлунд (*Nils Svedlund*), врховни војни заповедник шведских оружаних снага, у свом званичном извештају јавно саопштио да би Шведска требало да развије нуклеарно наоружање. Сведлунд је био један од најгласнијих заговорника шведске нуклеарне бомбе и чинио је све да убеди владу како је атомско оружје неопходно ради осигурања политике војног несврставања.

Шведски премијер је истакао потребу да држава буде спремна за одбрану, што вероватно укључује и коришћење нуклеарног оружја у том циљу.¹⁹ У то време све четири главне политичке партије у Шведској подржавале су финансирање нуклеарног програма. Најјача, Социјалдемократска странка, већински је подржавала програм развоја

¹⁸ P. Cole, 14.

¹⁹ M. B. Reiss, 50.

нуклеарне бомбе.²⁰ Позиција војске о аквизицији нуклеарног оружја била је дата крајем 1957. године, када је нова политика *Supreme Commander-57 (OB-57)* објављена. Од тог момента најкасније за 10 година шведска војска је могла да постане нуклеарна сила. Водећи војни лидери истицали су да шведска одбрана без сопствених нуклеарних капацитета није кредибилна. Поменути документ *OB-57* експлицитно је заговарао производњу нуклеарне бомбе: „Постоје снажни разлози да верујемо како би немање нуклеарног оружја од стране шведске армије више увећало него умањило вероватноћу за напад агресора таквим оружјем”.²¹

Готово све релевантне институције у држави, као и већина шведске популације, до 1957. године подржавале су опцију нуклеарног наоружавања.²² Од тог момента, па све до коначног гашења програма нуклеарног наоружања, шведска влада је држала нуклеарну опцију отвореном, али без максималне посвећености за брзу производњу нуклеарне бомбе, за шта је дефинитивно постојао потенцијал. Владајућа Социјалдемократска партија је таквом одлуком и помало стидљивим пронуклеарним курсом решила да спречи цепање унутарстраначког руководства, где је већина подржавала нуклеарно наоружавање, али је ипак један мањи део био против.²³ Лево крило социјалдемократа, које се снажно противило нуклеарном наоружању, временом је јачало, а с тим и антинуклеарни став у јавном мњењу. У складу са захтевима политичког маркетинга шведска влада, којом је управљала Социјалдемократска партија, почела је да заговара антинуклеарну политику, константно тестирајући ставове свог народа.²⁴

Временом је јачала антинуклеарна струја, па је већ 1967. године чак 69% Швеђана било против производње нуклеарног оружја, што је шведска влада искористила да развије политику „несврставања у миру” и „неутралности у рату” коришћењем искључиво ненуклеарних војних средстава.²⁵ Следеће године Шведска је потписала *NPT*, а 1970. године га је и ратификовала снажно се залагавши за денуклеаризацију на глобалном нивоу. Тако је од нуклеарног пролифератора постала један од главних носилаца антинуклеарних норми у међународним односима. Кључно је питање зашто је Шведска одустала од реалне могућности да

²⁰ Eric Arnett, “Norms and Nuclear Proliferation: Sweden’s Lessons for Assessing Iran”, *The Nonproliferation Review*, Winter 1998, 35.

²¹ Цитирано у: M. Reiss, 51.

²² T. V. Paul, *Power Versus Prudence: Why Nations Forgo Nuclear Weapons*, McGill-Queen’s University Press, Montreal, Canada, 2000, 88.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Тај проценат изгледао је сасвим другачије 1959. године, када је 57% јавног мњења подржавало производњу нуклеарне бомбе. Видети: P. Cole, 23.

развије сопствено нуклеарно наоружање. Антинуклеарно расположење у шведском јавном мњењу, уз огромна улагања у конвенционално наоружање, дају мултифакторски одговор на постављено питање. Од момента напуштања нуклеарног програма па све до 2009. године, а коначно до рата у Украјини и одлуке да приступи НАТО-у, Шведска је водила политику несврставања, уз наглашено неповерење према америчким савезницима.

Гашење војног нуклеарног програма и стварање антинуклеарног имиџа

Када је Шведска 1958. године, после детаљних извештаја експертских институција, постала зрела да направи самостално нуклеарно оружје, FOA је, као руководеће тело нуклеарног програма, предложила парламенту на усвајање две варијанте даљег нуклеарног развоја. Прва опција је био програм *L (Loading Programme)* за случај да парламент одобри производњу нуклеарне бомбе, а друга програм *S (Protection Programme)* уколико парламент каже „не“ производњи.²⁶

Унутар владајуће политичке структуре, осим премијера Таге Ерландера (*Tage Erlander*), министар одбране Торстен Нилсон (*Torsten Nilson*) и читав војни врх наглашавали су значај модерног наоружања, укључујући и нуклеарно. С друге стране, министар спољних послова Естен Унден (*Östen Unden*) и министар финансија Гунар Штретг (*Gunnar Ström*) са читавом женском лигом унутар Социјалдемократа били су против производње атомске бомбе.

Премијер Таге Ерландер, иако је био пронуклеарно оријентисан, није заузео јасан став већ је направио компромис због подељености унутар партије и јавног мњења. Ерландер, који је на почетку био за брзи развој нуклеарног оружја, због мира унутар партије одлучио се да направи компромис и подржи програм *S* који укључује истраживања о заштити од нуклеарних технологија и пасивни приступ опцији производње нуклеарне бомбе.²⁷ Скандинавске нације, посебно Шведска, имају најразвијеније програме цивилне одбране у читавом свету. У свакој од ових држава постоје бројна склоништа у новим зградама и законски је обавезна регистрација за задужења за цивилну одбрану. Цивилна одбрана у Шведској и Норвешкој укључује велика и дубока стенама опасана склоништа и програм одбране од нуклеарних падавина и радијације. Документи FOA са којих је скинута ознака тајности показују да је рађено и на програму *L*, а да је формално прихватање само програма *S* било у циљу избегавања јавне критике и смиривања

²⁶ T. Jonter, 7.

²⁷ Tage Erlander, 1955-1960, Tidens Förlag, Stockholm, 1976, 75-101.

унутарпартијских сукоба. Према студији Стивена Мејера (Stephen M. Meyer) *The Dynamics of Nuclear Proliferation* Шведска је 1957. године развила латентни капацитет да у кратком року произведе нуклеарну бомбу.²⁸ Декласификовани извештај Шведског инспектората за нуклеарну енергију (*Statens Karnkraftinspektion* – SKI) доказује да је заправо тај капацитет досегнут две године раније, већ 1955.²⁹ Шведски инспекторат за нуклеарну енергију био је надлежан за контролу и осигурање да Шведска поштује непролиферациони режим, који је ратификовала 1970. године. Она је 1998. потписала Додатни протокол о контролорима Међународне агенције за атомску енергију. Одлучила је и да иде корак даље, иако Додатни протокол то не предвиђа, а то је да иде уназад и да анализира комплетно све нуклеарне активности од 1945. године, па је SKI направио детаљан извештај о истраживању и раду на производњи нуклеарног наоружања. Посебан нагласак је на шведско-америчкој сарадњи у области нуклеарне енергије у периоду 1945–1995. године.

Парламент је 1958. усвојио одлуку (програм S) којом се фактички одлаже производња нуклеарне бомбе, иако је држава за то била у потпуности способна са аспекта научних, технолошких, финансијских и људских капацитета.

Рад на шведској нуклеарној бомби је настављен, иако формално програм L није био усвојен. FOA је 1961. направила дизајн шведске нуклеарне бомбе на бази плутонијума.³⁰ Детаљна анализа трошкова нуклеарног наоружања садржана је у извештају врховног војног заповедника под називом *PM rörandekärnladdningsfrågan i ÖB-65* (енгл. *Memorandum concerning the nuclear device issue in ÖB-65*) 1965. године.³¹ Меморандум је садржао скупу калкулацију за производњу 100 комада нуклеарних бојевих глава, укључујући системе одашиљања, тестирање и трошкове развоја. Укупни трошкови процењени су на 1.950 милиона шведских круна.³² Трошкови су били мањи него што је то било процењено две године раније, када је калкулација износила 2.200 милиона шведских круна, што је еквивалент око 2,8 милијарде америчких долара из 2015. године.³³

Време између одлуке да се направе атомске бомбе и њихове коначне производње процењено је на 5,5 година, што је био релативно кратак

²⁸ Stephen Meyer, *The Dynamics of Nuclear Proliferation*, University of Chicago Press, Chicago, 1984, 41.

²⁹ T. Jonter, 7.

³⁰ “Swedish Nuclear Weapons”.

³¹ Thomas Jonter, *The Key to Nuclear Restraint. The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons During the Cold War*, Palgrave Macmillan, Stockholm, 2016, 241–242.

³² *Ibid.*, 242

³³ *Ibid.*

период за који је Шведска могла да располаже нуклеарним арсеналом.³⁴ Главни преносници нуклеарних бомби требало је да буду авиони A 32 *Lansen* и A 35 *Draken*, који би носили нуклеарне бојеве главе на ракетама кратког домета лансираних из ваздуха, а постојао је и пројекат производње тешког бомбардера A 36.³⁵ Подморнице су такође могле да носе нуклеарне бојеве главе у форми торпеда, а разматрала се могућност лансирања ракета са нуклеарним пуњењем са копна, на чему је радио SAAB.³⁶

Шведска војска је пратила трендове модернизације у том периоду и вероватно је била једна од технолошки најнапреднијих армија у Европи. Усвојени *protection program* није спречавао даљи наставак амбиција војне нуклеаризације. FOA је наставила свој истраживачки рад у војне сврхе, који је неретко искакао из формално устројених оквира који нису укључивали рад на нуклеарном оружју. Моћ војске и FOA била је толика да се често преливала ван дозвољених активности. Међутим, од шездесетих година јача отпор према нуклеарном оружју, како у јавном мњењу, тако и у политичком врху. Од 1965. године може се рећи да је цивилни нуклеарни програм успео да се отргне од „загрљаја војске” и наставио да постоји аутономно.³⁷ До тада је читав рад на цивилном програму био подређен захтевима војске, па се методологија и технолошка база бирала тако да одговара производњи нуклеарног оружја.

Шведска је стога одбила да купује нуклеарно гориво за цивилне реакторе од САД, јер је желела сопствену производњу фисионог материјала како би га могла употребити у војне сврхе. Међутим, буџет за 1966. годину није предвидео изградњу фабрике уранијума и постројења за сепарацију плутонијума, што је створило технолошки проблем за развој атомске бомбе.³⁸ У пракси то је значило да Шведска неће имати способност да направи најважнији елемент нуклеарне бомбе, а то је фисиони материјал. Од 1966. може се рећи да у Шведској *de facto* више није постојала жеља да се произведе нуклеарна бомба, иако програм формално још увек није био укинут.

Закон о одбрани који је 1968. године усвојио шведски парламент јасно је истакао да Шведска „нема интерес за производњу нуклеарног оружја”.³⁹ Војна нуклеаризација је у теорији још увек била могућа, али је исте године, недуго после усвајања акта о одбрани, Шведска

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*, 75.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ T. Jonter, 66.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*, 67.

приступила Споразуму о неширењу нуклеарног оружја, поставши један од најгласнијих заговорника нуклеарног разоружања. Исте године је и расформиран АВ *Atomenergi*, као једна од најзначајнијих карика нуклеарног програма. Ратификацијом NPT-а, 9. јануара 1970. године, Шведска је дефинитивно „сахранила” своје амбиције за изградњу нуклеарног арсенала.⁴⁰

Огроман људски потенцијал FOA који је радио на програму нуклеарног оружја усмерен је на друга поља истраживања, попут заштите од радијације и анализе ефеката нуклеарних детонација. Од милитаристичких ставова, FOA је постала место где се истражују еколошки аспекти нуклеарног оружја, његови девастирајући ефекти, као и превентивно деловање и методологија заштите.⁴¹ Може се рећи да је у моменту потписивања NPT-а јавно мњење у потпуности било антинуклеарно оријентисано, као и владајућа политичка структура, која је искрено подржала гашење програма нуклеарног наоружања.

Безбедносна претња из Совјетског Савеза није нестала у моменту када се Шведска одлучила на корак прекидања нуклеарног програма. Друга оријентација политичко-војног врха на конвенционалне методе одбране гарантовала је способност Шведске да се снажно брани од конвенционалног напада. Нуклеарно оружје је у Шведској делегитимизовано као средство борбе против непријатеља, иако совјетска претња као главни разлог отпочињања нуклеарног програма није нестала. Војни врх који је лобирао за развој нуклеарне бомбе такође је табуизирао нуклеарно оружје и усмерио јачање војске искључиво у конвенционалним капацитетима. Врхунац парадокса било је да FOA, као симбол шведског војног нуклеарног програма, у јуну 1983. године у Женеви предлаже споразум о потпуној забрани нуклеарног оружја.⁴²

Током деведесетих година FOA је заједно са Шведским институтом за заштиту од радијације (*Swedish Radiation Protection Institute*) радила на дијагностиковању радиоактивности у ваздуху, успостављајући мониторинг центар у источној Русији.⁴³ Деловање FOA за само неколико деценија прошло је пут од највећег заговорника производње нуклеарне бомбе до институције која се залаже за потпуну денуклеаризацију у циљу обезбеђивања регионалне и глобалне еколошке безбедности. Шведска је прешла пут од „нуклеарне опције до не-нуклеарне промоције”, како у наслову свог аналитичког извештаја истиче Јан Правиц (*Jan Prawitz*).⁴⁴ Од момента убеђења у

⁴⁰ Jan Prawitz, *From Nuclear Option to Non-Nuclear Promotion: The Sweden Case*, Research Report No. 20, Swedish Institute of International Affairs, Stockholm, 1995, 19.

⁴¹ T. Jonter, 69.

⁴² *Ibid.*

⁴³ “Annual report 1995/6”, Swedish National Defence Research Institute, Stockholm, 1997.

⁴⁴ Видети: J. Prawitz.

антинуклеарну вредносну оријентацију Шведска је била доследна све до данашњих дана. Министар спољних послова Карл Билт у говору на нуклеарном самиту у Хагу рекао је: „У првом плану Шведске је изградња безбедности без нуклеарног оружја. Споразум о неширењу нуклеарног оружја је камен темељац у тим напорима. Позивамо на свеобухватну имплементацију акционог плана са конференције о ревизији из 2010. године, и то разоружање, непролиферацију и мирољубиву употребу нуклеарне енергије”.⁴⁵ Тако је од седамдесетих година 20. века антинуклеарно држање и заговарање било нешто што ће обележити шведску спољну политику све до данас. Истицање жеље да се приступи НАТО-у, који у својим стратегијама разматра употребу нуклеарног наоружања, коси се са вишедеценијским антинуклеарним напорима Шведске.

Од антинуклеарног заговарања до размишљања о НАТО

Од 1815. године и завршетка Наполеонових ратова Шведска се клонила оружаних сукоба и држала по страни. Она има усађен етос несврставања, што је намеће као носиоца мира и дипломатских активности. Политика несврставања стоји насупрот коришћењу насилних средстава, чије је поседовање неопходно само да би одвратило непријатеље. Етос неутралности у Шведској је јак толико колико, на пример, право на живот, слобода и трагање за срећом у америчком друштву. Историјски гледано вековима уназад, Шведска је увек плаћала тешку цену када би учествовала у сукобима, што јој је била лекција и подстицај за политику неутралности у последња два века.⁴⁶ Стварање нуклеарног арсенала стога је морало да се прилагоди политици неутралности, што је и покушано кроз заговарање средства одвраћања, уједно и гаранције успеха политике неутралности. Нуклеаризација као неодојив део снажења војске није виђена у супротности са том политиком, већ као средство његовог осигурања. Примарна сврха нуклеарног оружја, као и потоњег јачања конвенционалних снага, јесте одвраћање непријатеља од напада на Шведску.⁴⁷

Швеђани нису имали проблем са генералним наоружавањем своје државе јер су то видели не само као јачање капацитета за спровођење политике неутралности већ и као одраз престижа. Пол Кол (*Paul Cole*)

⁴⁵ “Carl Bildt’s speech at the Nuclear Security Summit”, The Hague 25 March 2014, доступно на адреси: <https://www.government.se/49b729/contentassets/9bbda6b81b16402bbab82aa0c02c2e16/speeches-2010-2014--carl-bildt>, 25. 9. 2022.

⁴⁶ T. V. Paul, 7.

⁴⁷ Више о теорији и пракси одвраћања у: Богдан Стојановић, „Преиспитивање теорије и праксе нуклеарног одвраћања”, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Vol. 17, бр. 2/2013, 141–172.

је исправно запазио да нуклеарно оружје може бити компатибилно са националним етосом Шведске само уколико је перципирано као неопходни део националних одбрамбених капацитета.⁴⁸ Послератни занос модернизацијом војске и снажењем одбрамбених средстава учинио је да у Шведској процвета пронуклеарни сентимент. Он је додатно ојачао након почетних истраживања и схватања да је Шведска способна да направи атомску бомбу и буде међу првим државама света са таквим капацитетима. Временом се променила вредносна оријентација, па је Шведска од корака до статуса нуклеарне силе постала најснажнији опонент самом постојању тог оружја. Два су главна фактора за такав заокрет. Прво, мењање ставова унутар политичког и војног естаблишмента, али и шведског друштва уопште. Директан међусобни утицај политичко-војне елите и шведског јавног мњења произвео је антинуклеарну оријентацију као општи консензус. Друго, појављивање непролиферационих норми и антинуклеарних покрета на међународном плану, који је Шведска не само прихватила већ је постала један од њихових најснажнијих заговорника.

Социјалдемократска партија је од самих почетака нуклеарног програма била подељена између „прагматиста“, који су нуклеарно оружје видели као компатибилно и пожељно за осигуравање политике неутралности и „идеолога“ који су се визионарски противили производњи оружја армагедона. Може се закључити да је већ почетком шездесетих година победу однела „идеолошка“ струја у владајућој партији, али и јавном мњењу уопште. Убеђење да је нуклеарна бомба нешто по природи лоше, усмерено против човека и његовог окружења, однело је победу над прагматизмом. Вредности су надвладале утилитаризам. Еколошка безбедност имала је значајан удео у тој победи кроз деловање норми у којима су усађене људска безбедност и безбедност животне средине, али и кроз активности антинуклеарних и еколошких група и покрета. Централна политичка фигура у Шведској тог времена био је премијер Таге Ерландер, који је у почетку био заговорник нуклеаризације, али је под притиском „идеолошког“ крила унутар партије прихватио отварање дебате у јавности. Тиме је створио простор за деловање нормативних аргумената који су преузели примат, па су многи политичари променили своје мишљење.

Остен Унден, министар спољних послова, био је вођа „идеолошког“ крила и вероватно најзаслужнији за коначну победу антинуклеарног става унутар политичког естаблишмента. Од антинуклеарних покрета који су деловали у Шведској вредно је поменути Акциони комитет против шведских атомских бомби (*Action Committee Against Swedish Atomic Bombs – AMSA*) и Федерацију жена социјалдемократа (*Federation*

⁴⁸ P. Cole, 8.

of Social Democratic Women).⁴⁹ До 1958. године антинуклеарне групе, синдикати и популарни појединци, интензивирали су протесте против производње шведске нуклеарне бомбе.⁵⁰ На међународном плану развијало се антинуклеарно нормативно окружење, од оснивања Међународне агенције за атомску енергију 1957, ирског предлога за креирањем непролиферационог споразума 1961, до коначног устројства непролиферационог режима 1968. године усвајањем Споразума о спречавању ширења нуклеарног оружја. До 1958. године више од 11.000 научника широм света потписало је петицију за забрану нуклеарних тестова, која је достављена генералном секретару УН.⁵¹ Процес табуизације нуклеарног оружја узео је маха, па неки аутори говоре о својеврсној стигматизацији нуклеарне бомбе у међународним односима.⁵² Европска унија (ЕУ), чији је Шведска део, такође означава ширење нуклеарног оружја као једну од пет највећих претњи безбедности.⁵³

Норме против нуклеарног оружја почеле су да се уобличавају средином педесетих година и да значајно утичу на ставове политичара. Организације цивилног друштва и еколошки покрети са антинуклеарном компонентом почели су да буду главни промотери аргумената депролиферације и денуклеаризације на глобалном нивоу, што је утицало на политике унутар националних држава, а посебно на Шведску која је антинуклеарно држање усадила у свој концепт неутралности.⁵⁴

Ефекти непролиферационих норми нису заобишли Шведску, већ су напротив наишли на плодно тле да се приме и даље развијају утичући на доносиоце одлука. Опоненти нуклеарном оружју у Шведској увезали су своје унутардржавно деловање са међународним активизмом, што је додатно појачало притисак на владу. Шведски експерт Сигвард Еклунд (*Sigvard Eklund*) председавао је првом међународном конференцијом о мирољубивој употреби атома у

⁴⁹ Lars Van Dassen, "Sweden and the Making of Nuclear Nonproliferation: From Indecision to Assertiveness", *SKI Report* 98:16, SKI, Stockholm, 1998, 14.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ M. B. Reiss, 49.

⁵² Nina Tannenwald, *The Nuclear Taboo. The United States and the Non Use of Nuclear Weapons since 1945*, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge, 2007.

⁵³ Више о погледима ЕУ на пролиферацију у: Богдан Стојановић „Нуклеарна пролиферација и политике ЕУ према неширењу оружја за масовно уништење у контексту односа према Индији, Пакистану, Ирану и Северној Кореји”, *Међународна политика*, бр. 1179–1180, 2020, 23–47.

⁵⁴ О историји настанка друштвених покрета против нуклеарне пролиферације видети историјско дело: Lawrence Wittner, *Confronting the Bomb. A Short History of the World Nuclear Disarmament Movement*, Stanford University Press, Stanford, CA, 2009.

Женеви 1955. године, а касније 1961. постао је и директор Међународне агенције за атомску енергију.⁵⁵ Удео шведских активиста, касније и званичника, у стварању непролиферационог режима на глобалном плану био је изузетно велики. Министар спољних послова Остен Унден предложио је 1958. године уговор о забрани нуклеарних тестова, а 1961. Генералној скупштини УН предложио је креирање „ненуклеарног клуба“ држава ради вршења притиска на „нуклеарни клуб“ за забрану тестирања и спречавања рабања нових нуклеарних сила.⁵⁶

Шведски званичници имали су велики допринос у „брушењу“ финалне верзије Споразума о неширењу нуклеарног оружја.⁵⁷ Конвергенција националних активиста против нуклеарне бомбе у Шведској, са институционализацијом антинуклеарних норми на међународном плану, ојачала је свеукупни антинуклеарни сентимент у Шведској, после чега више није било могуће очекивати наставак рада на производњи бомбе.

Шведска је одустала од програма нуклеарног наоружања под дејством нормативних ефеката и утицајем пароксијалних интереса антинуклеарних елита. Колики значај су имале антинуклеарне норме на шведско одустајање од програма најбоље говори састав владе из 1967. године, када је Алва Мирдал (*Alva Myrdal*) именована на позицију министра за разоружање, а касније постала и добитница Нобелове награде за мир.⁵⁸ Почетна аргументација заговорника шведске нуклеарне бомбе била је рационална са аспекта реалистичког проматрања међународних односа. Тактичко нуклеарно оружје могло је да предупреди совјетску копнену инвазију са севера или морску са југа, тиме што би значајно увећало трошкове таквог евентуалног подухвата Совјетског Савеза. Последње упориште заговорника нуклеарне опције до гашења нуклеарног програма остало је у војним круговима. Чак и 1965. године, када се називао крај програма нуклеарног наоружања, најзначајнији војни кругови тврдили су да би производња тактичког нуклеарног оружја ојачала безбедност државе.⁵⁹ Према неким схватањима, у то време нуклеарни програм је *de facto* био „мртав“. Џорџ Квестер (*George Quester*) је детаљном анализом закључио да је програм нуклеарног наоружања у Шведској био „мртав“ између 1960. и 1962. године, без обзира на његово формално постојање и после

⁵⁵ L. Van Dassen, 20.

⁵⁶ M. B. Reiss, 55.

⁵⁷ *Ibid.*, 67.

⁵⁸ “Alva Myrdal facts”, The Nobel Prize, 1982, доступно на адреси: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1982/myrdal/facts/>, 22. 9. 2022.

⁵⁹ M. B. Reiss, 69.

тог периода.⁶⁰ На крају се и војска приклонила политичким лидерима у намери да се програм угаси. Остаје питање да ли је читав војни врх гашење програма прихватио искрено, или само ради прилагођавања политичким одлучиоцима. Војска се задовољила снажењем конвенционалних капацитета, где је Шведска била, а и данас је, у самом врху када се мери степен модернизације војске. Подаци да је 1973. године имала највећу ваздухопловну моћ по глави становника на свету и четврту укупно према апсолутним цифрама, говоре о импозантној конвенционалној војној моћи Шведске.⁶¹ До потписивања НРТ-а сви релевантни фактори, укључујући и војне кругове, били су на антинуклеарној страни.

Безбедносна калкулација као фактор није имала значаја за одустајање од нуклеарног програма у Шведској. Шведска није могла да се ослони на амерички „нуклеарни кишобран“, који не само да није био формално гарантован већ су односи између САД и Шведске неретко били више ривалски него партнерски. У једном моменту однос је био толико затегнут да је из Стокхолма повучен амерички амбасадор.⁶² Шведска нити је рачунала на америчку нуклеарну заштиту, нити је имала разлога да верује да би се та заштита десила, посебно јер није била члан НАТО-а. Отпочињање нуклеарног програма узроковано је совјетском безбедносном претњом, која није нестала ни у моменту окончања програма. Да ли је руска претња данас већа од некадашње совјетске? Вероватно је одговор да није, али је с друге стране у другој деценији 21. века дошло да приснијег односа са НАТО-ом и САД. Учешће Шведске у војним мисијама на страни НАТО-а и снажније политичко везивање за САД вероватно су прави разлози напуштања политике несврставања. Руска војна операција у Украјини чини се да је само добар изговор и прави моментум за приступање НАТО-у, што би се свакако десило у будућности. Фактичка сарадња са НАТО-ом била је јача него икада раније, па је она само формализована кроз политичку одлуку о приступању. Руска операција дошла је као поручена за владину аргументацију неопходности напуштања политике неутралности и војног несврставања. Одједном сопствени капацитети нису довољни да одврате далеко слабијег противника (Русију) у односу на некадашњи Совјетски Савез који је контролисао читаву источну Европу, а неретко „вршљао“ неколико стотина километара од америчке обале (Куба). Евидентно се ради о политичкој одлуци, не толико утемељеној на објективној безбедносној реалности, посебно јер Шведска никада није била део некадашње совјетске државе,

⁶⁰ George Quester, *The Politics of Nuclear Proliferation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore – London, 1973, 126.

⁶¹ *Ibid.*, 124.

⁶² P. Cole, 18–19.

за разлику од Украјине која је била неодвојиви, чак суштински део некадашње царске Русије, а потом и СССР-а.

Парадокс чланства у НАТО

Крајем шездесетих година Шведска је отпочела сарадњу на контроли извоза нуклеарних сировина и подржала готово све значајне антинуклеарне иницијативе.⁶³ Деценијске активности доказују да је Шведска дубоко уверена у исправност и моралност антинуклеарног активизма. Након њене формалне одлуке да се уз Финску „понуди” као нова чланица Северноатлантског савеза све се мења.

Однос Шведске и НАТО-а постаје ближи током деведесетих година 20. века, када Шведска приступа програму Партнерство за мир (*Partnership for Peace*), а 1997. године и политичком дијалогу унутар Евроатлантског партнерског савета (*Euro-Atlantic Partnership Council*).⁶⁴ Интероперабилност између шведских и НАТО војних снага усаглашава се током војних акција у Авганистану, Ираку и Либији, а Шведске оружане снаге (*Swedish Armed Forces*) постају способне за командовање на енглеском језику.⁶⁵ Од 2013. године Шведска спроводи редовне заједничке војне вежбе, а 2016. са НАТО-ом потписује уговор о могућности да буде домаћин за НАТО снаге на својој територији и развије заједнички војни одговор на кризу у региону.⁶⁶ Последња формална активност којом Шведска озваничава захтев за приступање НАТО-у десила се 5. јула 2022. године у Бриселу, када су државе чланице потписале протокол о приступању са Шведском и Финском.⁶⁷ Више није оправдано поставити питање „да ли”, већ „када” ће Шведска постати нова НАТО чланица. Тадашња шведска премијерка Магдалена Андерсон (*Magdalena Andersson*) рекла је да је „неутралност добро служила Шведску”.⁶⁸ На конференцији за штампу Андерсон је истовремено истакла резерве ка распоређивању нуклеарног оружја НАТО-а на територији Шведске.⁶⁹ Неспорно је да би Шведска задржала

⁶³ О антинуклеарним активностима Шведске на међународном плану видети: J. Prawitz, 28–34.

⁶⁴ “Sweden’s road to NATO”.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ “NATO members sign Accession Protocols for Sweden and Finland at North Atlantic Council meeting”, Government Offices of Sweden, Ministry for Foreign Affairs, 5th July 2022, доступно на адреси: <https://www.government.se/articles/2022/07/nato-members-sign-accession-protocols-for-sweden-and-finland-at-north-atlantic-council-meeting/>, 2. 10. 2022.

⁶⁸ “How will Sweden relate to NATO’s nuclear weapons policy?”, ICAN, 25 May 2022, доступно на адреси: https://www.icanw.org/sweden_and_nato, 4. 10. 2022.

⁶⁹ *Ibid.*

аутономију у смислу евентуалног одбијања распоређивања нуклеарног оружја на својој територији, али је истовремено чињеница да уласком у војни (нуклеарни) савез прихвата нуклеарно оружје као средство одвраћања непријатеља. Конклюдентна радња приступања НАТО-у укључује прихватање нуклеарног арсенала као саставног дела војне стратегије, што се аутоматски коси са досадашњим јавним заговарањем Шведске за потпуну елиминацију нуклеарног оружја. Стога Шведска веома тешко може наставити да буде конструктиван глас у светској јавности кроз познату Стокхолмску иницијативу за нуклеарно разоружање (*The Stockholm Initiative on Nuclear Disarmament*), покренуто 2019. године са 15 других држава.⁷⁰ Јавност у Шведској је била потпуно искључена у наглој политичкој одлуци за приступање НАТО-у. Поприлично јак етос неутралности и антинуклеарних осећаја уткан је у цивилно друштво Шведске, што би вероватно представљало препреку за такву политичку одлуку. Шведска ће дефинитивно изгубити на „мекој моћи“ једног од највећих пропагатора нуклеарног разоружања, јер ће морати да се приклони и адаптира на стратешки концепт који легитимизује постојање нуклеарног оружја унутар НАТО. Пропагирање умерености из барске столице једноставно не може бити кредибилно. Питање распоређивања нуклеарног оружја на сопственој територији у неком моменту може доћи на дневни ред. Елаборација суштинске безбедносне претње, за коју је једини одговор одвраћање америчким нуклеаркама инсталираним на шведској територији, може „смекшати“ одлуку о одбијању распоређивања. Владин документ под називом „Угрожавање безбедносног окружења – импликације по Шведску“ нуклеарно оружје види као кључну компоненту руског стратешког арсенала.⁷¹ Према руској нуклеарној стратегији, оно може бити употребљено и као одговор на конвенционални напад уколико је угрожена егзистенција државе, што даје могућности за врло екстензивна тумачења.⁷² Међутим, руско нуклеарно оружје у близини Шведске није нека велика новина у међународним односима, што аргументацију о руској претњи као главном разлогу приступању НАТО-у чини доста слабом.

У јуну 2022. године 30 шефова држава НАТО чланица усвојило је нови стратешки концепт, први од 2020. године.⁷³ Нови стратешки

⁷⁰ “Advancing nuclear disarmament under the NPT - The Stockholm Initiative and its stepping stones”, UN Institute for Disarmament Research, доступно на адреси: <https://undir.org/events/advancing-nuclear-disarmament-under-npt-stockholm-initiative-and-its-stepping-stones-ahead>, 3. 10. 2022.

⁷¹ “Deterioration of the security environment”, 9.

⁷² *Ibid.*

⁷³ Видети: “NATO’s Strategic Concept”, NATO official website, доступно на адреси: <https://www.nato.int/strategic-concept/>, 10. 10. 2022.

концепт најопштије афирмише јединство савеза, али и врло конкретно враћа нуклеарно одвраћање на стратешки пиједестал нове реалности.⁷⁴ Крах међународног система контроле наоружања, све више најава о потенцијалној употреби тактичког нуклеарног наоружања, слабљење читаве архитектуре непролиферације нуклеарног оружја, утицали су на шведску одлуку прикључивања НАТО-у. Нови стратешки концепт НАТО експлицитно помиње модернизацију нуклеарног арсенала Русије, као и кинеско јачање нуклеарног стратешког оружја, као главне претње, али за разлику од претходних стратешких концепата нигде не помиње значај разоружања у Европи.⁷⁵ Посредно можемо закључити да САД као лидер НАТО-а као прворазредни циљ не види разоружање, већ управо супротно, гомилање оружја које би служило као средство одвраћања Русије у Европи. Да ли ће се америчко стратешко или тактичко нуклеарно оружје наћи на територији Шведске остаје да се види, али ће несумњиво таква питања бити постављена с обзиром на географску близину Русији, маркираној главној претњи Западном савезу.

У владином документу се парадоксално каже да Шведска жели да „задржи независност, суверенитет и слободу одлучивања упркос политичком, војном или било каквом другом виду притиска“ и да је у том циљу до сада „несврставање у војне блокове Шведску историјски добро служило“.⁷⁶ Дакле, несврставање је добро служило, али ипак недовољно, јер га Шведска напушта и приступа НАТО-у. Оптимизам да ће Шведска кроз НАТО задржати суверенитет, независност и слободу политичког одлучивања без обзира на политичке и војне притиске делује поприлично наивно познајући чињеницу да су САД на неки начин „власници“ НАТО-а. Шведска ће као чланица НАТО-а имати мањи маневарски простор за самостално политичко и војно деловање него што је имала у периоду политике војног несврставања, због потребе координирања војнобезбедносног одлучивања са другим чланицама НАТО, пре свега са САД.

Закључак

Шведско напуштање нуклеарног програма дошло је као последица етичког противљења катаклизмичном наоружању унутар владајућих структура и снажном отпору јавног мњења. Веома озбиљан напредак у

⁷⁴ Ellen Swicord, “NATO’s New Strategic Concept: What it is and Why it Matters”, NTI, 20 July 2022, доступно на адреси: <https://www.nti.org/atomic-pulse/natos-new-strategic-concept-what-it-is-and-why-it-matters/>, 10. 10. 2022.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ *Ibid.*, 19.

програму развоја нуклеарног оружја, диригован од војних елита, омогућио је Шведској да буде на корак од фактичке производње нуклеарне бомбе. Нуклеарни програм је губио замаха и шездесетих година 20. века је потпуно угашен, док се истовремено Шведска наметала као један од најгласнијих заговорника нуклеарног разоружања и непролиферације. У складу са таквим држањем била је и вишевековна шведска политика војног несврставања и неутралности, која почиње да бледи у другој деценији 21. века. Нуклеарни програм је покренут као одговор на совјетску претњу у циљу одвраћања, али се након напуштања Шведска преоријентисала на јачање конвенционалних снага. У периоду хладног рата Шведска је са НАТО-ом имала променљиве односе, који су ишли од партнерског до ривалског, али без довођења у питање шведске неутралности. Шведска није веровала у амерички нуклеарни кишобран, а самосталан наступ у међународној арени цементирала је кроз антинуклеарне иницијативе и заговарање потпуне елиминације нуклеарног оружја. У другој деценији 20. века почиње приближавање са НАТО-ом кроз јачање интероперабилности, учешће у заједничким војним вежбама, чак и интервенцијама далеко од своје територије. Руски напад на Украјину послужио је као аргумент да се моментално, без консултовања јавног мњења, донесе одлука о формалном приступању НАТО-у. Шведска је напустила политику неутралности, а по свему судећи изгубиће и имиџ главног антинуклеарног промотера у међународним односима. Приступање НАТО-у значи и прихватање нуклеарног оружја као легитимног елемента у војно-политичким стратегијама. Питање размештања нуклеарног НАТО оружја на територији Шведске још увек није на дневном реду, али остаје да се прати јавна дебата о фактичком напуштању антинуклеарних иницијатива, као и ефекти „бацања у воду” вишевековне традиције неутралности.

Библиографија

- Arnett Eric, “Norms and Nuclear Proliferation: Sweden’s Lessons for Assessing Iran”, *The Nonproliferation Review*, Winter 1998.
- Cole Paul, “Atomic Bombast: Nuclear Weapon Decisionmaking in Sweden, 1945-1972”, *Occasional Paper*, no. 26, Henry L. Stimson Center, Washington, DC, 1996.
- Erlander Tage, 1955-1960, Tidens Förlag, Stockholm, 1976.
- Jonter Thomas, *Sweden and the Bomb: The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons: 1945-1972*, SKI Report 01:33, September 2001.
- Jonter Thomas, *The Key to Nuclear Restraint. The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons During the Cold War*, Palgrave Macmillan, Stockholm, 2016.

- Meyer Stephen, *The Dynamics of Nuclear Proliferation*, University of Chicago Press, Chicago, 1984.
- Paul T. V., *Power Versus Prudence: Why Nations Forgo Nuclear Weapons*, McGill-Queen's University Press, Montreal, Canada, 2000.
- Prawitz Jan, *From Nuclear Option to Non-Nuclear Promotion: The Sweden Case*, Research Report No. 20, Swedish Institute of International Affairs, Stockholm, 1995.
- Quester George, *The Politics of Nuclear Proliferation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore - London, 1973.
- Reiss Mitchell B., *Without the Bomb: The Politics of Nuclear Nonproliferation*, Columbia University Press, New York, 1988.
- Tannenwald Nina, *The Nuclear Taboo. The United States and the Non Use of Nuclear Weapons since 1945*, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge, 2007.
- Van Dassen Lars, "Sweden and the Making of Nuclear Nonproliferation: From Indecision to Assertiveness", *SKI Report 98:16*, SKI, Stockholm, 1998.
- Wittner Lawrence, *Confronting the Bomb. A Short History of the World Nuclear Disarmament Movement*, Stanford University Press, Stanford, CA, 2009.
- Стојановић Богдан, „Нуклеарна пролиферација и политике ЕУ према неширењу оружја за масовно уништење у контексту односа према Индији, Пакистану, Ирану и Северној Кореји”, *Међународна политика*, бр. 1179–1180, 2020.
- Стојановић Богдан, „Преиспитивање теорије и праксе нуклеарног одвраћања”, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Vol. 17, бр. 2/2013.
- Стојановић Богдан, *Теорија денуклеаризације: зашто државе прекидају програме нуклеарног наоружања?*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2021.

Bogdan STOJANOVIĆ**THE NUCLEAR PROGRAM IN SWEDEN'S GLOBAL POSITIONING:
NATO, NEUTRALITY AND ANTI-NUCLEAR POSTURE****ABSTRACT**

This paper investigates the effects of Sweden's nuclear weapons program in its historical global positioning. Author analyzes the causes and scope of the launched nuclear weapons program, looking at the perspective of the continuity of Swedish neutrality and military non-alignment, until the country's latest decision to join NATO. By shutting down the nuclear program, Sweden marked the path of the main promoter of global disarmament and the initiator for the elimination of all nuclear arsenals. The main hypothesis that is being proven reads: By joining NATO, Sweden would not only abandon the centuries-old tradition of neutrality, but as a member of the military alliance would lose the image of a global anti-nuclear promoter. The paper is based on realistic premises regarding the security threat when analyzing the perception of the former Soviet and today's Russian security threat. Normative approach was used to explain the abandonment of the nuclear program, noting that the security calculation overcame the strength of anti-nuclear norms in Sweden's political practice. The relationship in the triangle NATO – neutrality – anti-nuclear posture will become more and more complicated over time, and after formal membership in NATO, Sweden may face the issue of deploying nuclear weapons on its territory. The paradox lies in the fact that Sweden abandoned its nuclear program on the verge of producing its own atomic arsenal, only to accept foreign (nuclear weapons) as part of its defense strategy decades later.

Key words: Sweden, nuclear program, nuclear weapon, NATO, neutrality, anti-nuclear posture, Russia.

UDK 339.5:327(497.11)
Biblid 0543-3657, 73 (2022)
Год. LXXIII, бр. 1186, стр. 77–103
Прегледни научни рад
Примљен: 13. 10. 2022.
Прихваћен: 16. 11. 2022.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2022.73.1186.4
CC BY-SA 4.0

Стеван РАПАИЋ¹ и Андреа МАТИЈЕВИЋ²

Улога „Отвореног Балкана” у спољној политици Србије

САЖЕТАК

Аутори у раду полазе од основних елемената савремене спољне политике Србије, доказујући да се економски интерес неретко могао идентификовати као најважнији фактор деловања у спољнополитичкој арени. Као део аргументације за овакву тврдњу аутори се осврћу на регионалне економске интеграције у оквиру Западног Балкана, полазећи пре свега од Централноевропског споразума о слободној трговини (*Central European Free Trade Agreement – CEFTA 2006*) и положаја Србије у оквиру њега. Основни циљ је да пружи одговор на питање која је улога „Отвореног Балкана” у спољној политици Србије, односно да ли је ова иницијатива један од инструмената Србије за остваривање спољнополитичких циљева. Као иницијатор регионалне економске сарадње која је отворена за све на Западном Балкану, Србија тежи да створи спољнополитичку слику о себи као лидеру и фактору мира и стабилности у региону. С друге стране, успостављање слободног протока људи, робе, капитала и услуга међу земљама Западног Балкана и креирање значајно већег тржишта погодно била би даљем привлачењу страних директних

¹ Научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд.
E-mail: stevan.rapaic@ips.ac.rs.

² Истраживач-приправник, Институт за политичке студије, Београд.
E-mail: andrea.matijevic@ips.ac.rs.

Рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

инвестиција и решавању проблема недостатка радне снаге у Србији. Спољнополитичка добит Србије првенствено се огледа у остваривању међународне подршке, која за пројекат „Отворени Балкан” не мањка ни од Европске уније и Сједињених Америчких Држава, али ни од Русије и Кине. „Отворени Балкан” би у будућности могао да представља и платформу за заједничко приступање Европској унији, што креира додатни маневарски простор за Србију да учврсти своју лидерску позицију међу државама Западног Балкана.

Кључне речи: Србија, „Отворени Балкан”, СЕФТА 2006, „Мали Шенген”, спољна политика

Увод

Спољнополитичко позиционирање, односно дефинисање „места” државе у свету, одвија се кроз суочавање са различитим изазовима и дилемама. Правац спољне политике појединачних држава одређен је настојањем да се одговори на питања ко су савезници, на чију се помоћ и разумевање може рачунати, какви ризици и претње вребају из међународне арене, коме припадамо и за шта се залажемо. Другим речима, спољнополитичко одлучивање заснива се на проналажењу праве мере између „онога што је жељено и онога што је могуће”.³

Ова тврдња се, употребом терминологије науке о спољној политици, угрубо може протумачити као схватање према ком се процес креирања спољне политике заснива на балансирању између *детерминанти спољне политике и интереса држава*, на основу чега се затим *опредељују и спољнополитички циљеви*. Категоријално-појмовно посматрано, под детерминантама спољне политике се, према одређењу утемељивача спољне политике као научне дисциплине у Србији проф. Момира Стојковића, подразумевају фактори који *опредељују правац и циљеве спољне политике*; то су објективно дати чиниоци од којих зависи спољнополитичко *опредељивање држава* и од којих се мора полазити при креирању спољнополитичке визије уколико се настоји да таква визија буде реална и заснована на интересима друштва у чије име држава делује.⁴ Најопштије, већина аутора дели детерминанте спољне политике на унутрашње и спољашње, па тако и Розенау (*James N. Rosenau*) сматра да се државе више не појављују као субјекти који у већини случајева својим реакцијама само одговарају на акције које долазе из спољног окружења, већ да све већу важност имају тенденције унутар самих друштава. Отуда је потребно изучавати и спољне и

³ Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике Србије: теоријски модел и његова примена”, *Међународна политика*, бр. 1169/2008, 7.

⁴ Велибор Гавранов, Момир Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, Савремена администрација, Београд, 1972, 237.

унутрашње факторе да би се разумело шта све утиче на доносиоце спољнополитичких одлука.⁵ С друге стране, национални интерес, као појам подложен различитим тумачењима, обједињује поимање националних вредности и националних циљева. Конкретни спољнополитички циљеви произилазе из основних националних вредности (опстанак политичке заједнице, територијални интегритет, независност, квалитет живота, положај појединца у друштву итд.), а потом из специфичних вредности појединачних субјеката међународних односа. Коначно, као што Димитријевић и Стојановић наводе, формулисање спољне политике почива на одређењу националних интереса, процене међународне ситуације ради остварења ових интереса и употребе средстава за остварење задатака, тј. циљева спољне политике.⁶

Бавећи се Србијом и њеним спољнополитичким позиционирањем, аутори у овом раду крећу од развојних праваца и дефинисања основних елемената спољне политике Србије у 21. веку. Ова разматрања засниваће се на анализи садржаја експозеа премијера и министара спољних послова у различитим сазивима владе. Биће истакнуто да је изостајање дефинисања стратегије спољне политике определило спољнополитичко препозиционирање засновано на конкретним околностима и проценама интереса таквог позиционирања у појединачним тренуцима. Аутори ће истакнути и да се иницирање регионалне сарадње уопште и посебно регионалне економске сарадње на подручју Западног Балкана заснивало на оваквим проценама, што је водило до важног „корака напред“ ка квантитативном и квалитативном унапређивању регионалне сарадње, односно успостављању великог броја различитих формата сарадње, али и продубљивању веза успостављених на овај начин. Да би се анализирао тренутна позиција Србије и корисност иницијатива регионалне економске сарадње у којима данас учествује, кренуће се најпре од позиције Србије у оквиру CEFTA 2006, као споразума којим је између потписника успостављен (у теоријском смислу) један од класичних облика регионалне економске интеграције – зона слободне трговине. Уз преглед вредности основних макроекономских показатеља економија Западног Балкана, аутори ће као основ за извођење закључака користити и различите прорачуне у вези са обимом трговине у региону. Овакве анализе показале се сврсисходним као основ за разматрање новог облика регионалне економске сарадње – „Отвореног Балкана“ (*Open Balkan*) (чије темеље представља

⁵ James N. Rosenau, *The Study of World Politics, Volume I: Theoretical and Methodological Challenges*, Routledge, London – New York, 2006, 171–199, 270–275.

⁶ Војин Димитријевић, Радосав Стојановић, *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996, 258–264.

иницијатива „Малог Шенгена“ [*Mini-Schengen*]), који се у овом раду посебно истиче захваљујући улози ове иницијативе у спољној политици Србије. С обзиром на још увек оскудну литературу која се бави „Отвореним Балканом“, аутори се при анализи ослањају на оригиналне текстове докумената усвојених у оквиру „Малог Шенгена“ и „Отвореног Балкана“, као и на анализу садржаја медија.

Основни елементи савремене спољне политике Србије

Сменом власти у Београду након 5. октобра 2000. године уочена је и нужност дефинисања спољнополитичке позиције Савезне Републике Југославије (СРЈ). Ово питање први пут је истакнуто у експозеу тадашњег савезног министра за иностране послове Горана Свилановића, што представља први акт у ком је покренуто питање спољнополитичког позиционирања земље још од оснивања СРЈ 1992. године. Свилановић у експозеу наводи да је дефинисање нове спољне политике СРЈ неопходно након деценије њене међународне изолације. Нови циљеви спољне политике засновани су на тежњама да се Србија придружи Европској унији и Северноатлантском савезу, јачању регионалне сарадње и билатералних односа са суседима, затим на развијању избалансираних односа са глобалним спољнополитичким актерима (САД и Русија) и развоју односа са државама у развоју.⁷

Након тога долази до развоја и усвајања још увек актуелне концепције спољне политике Србије, у јавности познате као „четири стуба спољне политике“ (ЕУ, САД, Русија и Кина). Иако до данас није доктринарно разрађена у форми писаног документа, њени декларативни почеци везују се за инаугуралну изјаву председника Бориса Тадића, у којој наводи да су спољнополитички приоритети Србије европске интеграције и уједначени односи са три центрипеталне тачке светске политике: Бриселом, Вашингтоном и Москвом. Овакво схватање спољнополитичке позиције, засноване на тада још увек „три стуба“, потврђено је и у изјавама Вука Јеремића, министра спољних послова Србије у влади конституисаној 2007. године. Ова концепција је и званично усвојена након посете председника Тадића Пекингу августа 2009. године и његове изјаве да Србија има четири стуба спољне политике, која поред ЕУ, САД и Русије укључује и Кину, наводећи да ће ова концепција бити дуго задржана у спољнополитичком деловању Србије.⁸

⁷ „Експозе савезног министра за иностране послове Горана Свилановића у Савезној скупштини СРЈ“, Београд, 24. октобар 2001, доступно на адреси: http://www.mfa.gov.yu/Srpski/spopol/Ministar/Govori/241001_s.html, 4. 10. 2022.

⁸ Александар Гајић, Слободан Јанковић, „Четири стуба српске спољне политике“, *Спољна политика Србије и заједничка спољна и безбедносна политика ЕУ: зборник радова са*

Упркос критикама заснованим на недовољном интересном балансирању између ова четири прокламована стуба у практичној примени овакве спољне политике и њеном начелном утемељењу, анализа експозеа премијера у сазивима Владе Србије након 2010. године сведочи да је оваква концепција спољне политике задржана и до данашњих дана. Тако се опредељење за чланство Србије у ЕУ, заједно са одржавањем најбољих могућих односа са САД, Кином и Русијом, може уочити у експозеима премијера Мирка Цветковића марта 2011, мандатара за састав владе, а касније и премијера Ивице Дачића јула 2012, али и у експозеима премијера влада различитог састава у оквиру новог режима коалиције око Српске напредне странке након 2012. године – експозе председника владе Александра Вучића априла 2014: „Ова влада ће, такође, промовисати добре везе са осталим земљама у ЕУ и остатком света. (...) Желимо да унапређујемо нашу економску сарадњу, како са Русима, тако и са Американцима, Кинезима и свим другим народима и државама света.”; програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић јуна 2017: „Наше опредељење за развој пријатељских односа, као и економских и свих других облика сарадње са земљама широм света, додатна је димензија нашег спољнополитичког ангажмана и у потпуности је усаглашено са процесом евроинтеграција Србије који јесте и остаје приоритетан. Управо зато Србија жели да гради и градиће најбоље могуће односе са Руском Федерацијом и Народном Републиком Кином, САД (...)”; програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић јуна 2020: „Главни спољнополитички циљ Србије јесте приступање ЕУ, најбољем оквиру за свеукупне реформе, модернизацију и развој Србије. (...) На међународном плану Србија ће наставити да води политику поштовања, пријатељства и партнерства са Народном Републиком Кином, да чува традиционално пријатељске односе и стратешку сарадњу са Руском Федерацијом, као и да предано ради на унапређењу и изградњи што бољих односа са САД.”⁹

међународне научне конференције Усклађивање спољне политике Србије са заједничком спољном и безбедносном политиком Европске уније (ур. Драган Ђунаковић, Милош Јончић), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012, 177.

⁹ Више видети: „Експозе председника Владе Републике Србије Мирка Цветковића”, Београд, 14. март 2011. године, доступно на адреси: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/173881/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-mirka-cvetkovica.php>, 4. 10. 2022; „Експозе Ивице Дачића, мандатара за састав Владе Републике Србије”, Београд, 26. јул 2012. године, доступно на адреси: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/195230/ekspoze-ivice-dacica-mandatara-za-sastav-vlade-republike-srbije.php>, 4. 10. 2022; „Експозе председника Владе Републике Србије Александра Вучића”, 27. април 2014. године, доступно на адреси: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/208780/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-aleksandra-vcisica.php>, 4. 10. 2022; „Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић”, Народна скупштина Републике Србије, 28. јун 2017. године, доступно на адреси: <https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/ekspoze-mandatarka-ane->

У процесу креирања овакве концепције спољне политике као најважнији усвојени су и следећи спољнополитички приоритети: заштита уставног поретка, европске интеграције, регионална сарадња и економски развој, а њихово остваривање предвиђено је ослањањем на горепоменута четири стуба спољне политике.¹⁰ Поставља се питање на који начин су ови приоритети повезани са унапређивањем односа са актерима који чине суштину спољнополитичке концепције Србије? Аутори се на регионалну сарадњу осврћу касније у раду, док је за приоритет европских интеграција то самообјашњиво. Питање заштите уставног поретка пре свега се односи на положај Косова*, које према Уставу Републике Србије из 2006. године има статус покрајине са суштинском аутономијом у оквиру Србије.¹¹ Питање статуса Косова* након једнострано проглашене независности определило је ток спољнополитичког деловања након 2008. године. Упркос чињеници да су САД и већина држава чланица ЕУ признале независан статус, Србија се у својим преговорима за решење статуса Косова* ослања на сва четири спољнополитичка партнера. Економска сарадња се такође заснива на ова четири стуба, што се и истиче у експозеима премијера у наведеним сазивима Владе. Посебан нагласак је на важности сарадње са ЕУ, јер се висок стандард и квалитет живота грађана држава чланица ЕУ виде као један од кључних разлога за прокламовање европских интеграција једним од најважнијих спољнополитичких приоритета. Све ово иде у прилог тези да је спољнополитичка позиција Србије у великој мери детерминисана економским циљевима.

Упркос овако дефинисаним приоритетима спољнополитичког деловања, Србија и даље нема стратегију спољне политике и поред бројних покушаја њене израде. Неуспешни исходи ових покушаја настоје се оправдати дубоком подељеношћу српског друштва, односно недостатком консензуса око спољнополитичког позиционирања и међународног положаја Србије. Ипак, непостојање јасно дефинисане спољнополитичке стратегије може представљати проблем у интерресорном функционисању Владе у односу према Европској унији, некој другој међународној организацији, или држави. То

brnabic280617_cyr.pdf, 4. 10. 2022, 26; „Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић”, Народна скупштина Републике Србије, 28. октобар 2020. године, доступно на адреси: <https://rsjp.gov.rs/wp-content/uploads/Ekspozice-2020.pdf>, 4. 10. 2022, 16.

¹⁰ Младен Лишанин, „Спољнополитички приоритети Србије”, *Политичка ревија*, Vol. 31, бр. 2/2012, 201.

¹¹ У резолуцији СБ УН 1244 користи се термин Косово. У наставку текста користимо назив Косово*, који је предвиђен Споразумом о регионалном представљању. Овај назив прати и фуснота ове садржине: “The designation is without prejudice to positions on status and is in the line with UNSCR 1244 and the ICJ opinion on Kosovo Declaration of Independence”.

подразумева да недостатак овог документа оставља могућност политичким чиниоцима да с времена на време преформулишу поједине стратешке циљеве, или да, с друге стране, различито приступају формирању „листе” спољнополитичких приоритета.¹² Управо извесност настанка оваквих проблема опредељује потребу израде спољнополитичке стратегије. С друге стране, намеће се питање да ли је неприступање њеној изради заправо продукт свесне намере и остављања могућности за измену „листе” приоритета у зависности од потреба, односно околности и интереса датог момента.

Иницијативе регионалне сарадње у којима Србија узима учешће добар су пример оваквог прагматског приступа спољној политици, нарочито ако се говори о таквим иницијативама у оквиру региона тзв. Западног Балкана. Овај појам део је регионалног приступа ЕУ у оквиру њене политике проширења, а званично је усвојен финализацијом Процеса стабилизације и придруживања (ПСП), представљеног јуна 1999. године.¹³ Имајући у виду историју међусобних односа, нарочито деведесетих година прошлог века, ЕУ је у оквиру ПСП-а посебно нагласила важност регионалне сарадње као предуслова за чланство региона у ЕУ, што је и одсликано појединачним споразумима о стабилизацији и придруживању (ССП), односно у случају држава кандидата (Србије, Црне Горе, Северне Македоније и Албаније) и у заједничкој позицији ЕУ усвојеној на међувладиним конференцијама за сваку државу појединачно. Овакво условљавање довело је до тога да се регионална сарадња не сматра као циљ сам по себи, већ као средство за убрзавање процеса европских интеграција, те да се инхерентна вредност сарадње у региону готово занемарује. О томе сведочи чињеница да су, након успостављања оваквог приступа ЕУ према региону, иницијативе регионалне (економске) сарадње, попут СЕФТА 2006 и Берлинског процеса, махом подстакнуте применом тзв. *top-down* (одозго надоле) стратегије (другим речима, готово „наметнуте споља”). Дакле, и унапређење регионалне сарадње може се схватити као посредан пример економски детерминисане спољне политике, с обзиром на то да се регионална економска сарадња посматра не као циљ, већ као средство за приближавање ЕУ.

¹² Драган Ђукановић, Ивона Лаћевац, „Приоритети спољнополитичке стратегије Републике Србије”, *Међународни проблеми*, бр. 3/2009, 347–348.

¹³ Андреа Матијевић, „Ставови држава чланица о проширењу Европске уније и нова методологија политике проширења”. *Политичка ревија*, Vol. 64, бр. 2/2020, 155.

Економски положај Србије на Западном Балкану – Србија као лидер у CEFTA 2006

У иностраној и домаћој научној и стручној литератури, а посебно у свакодневном политичком дискурсу, често се може наићи на одредницу Србије као „лидера у региону”.¹⁴ Осим нужности прецизније дефиниције региона на који се алаудира и области у којима Србија потенцијално заузима такву позицију, када се говори о њеном економском положају аутори овог рада виђења су да је овакву квалификацију потребно редовно процењивати у упоредном контексту. Примера ради, ако се говори о економском положају Србије у оквиру региона Западног Балкана, важно је истакнути да се ради о економијама на различитом ступњу развоја и различитог нивоа економских перформанси у најширем смислу. Како би се ове разлике уочиле, у Табели 1 дат је преглед вредности основних макроекономских индикатора ових економија за 2021. годину.

Табела 1: Основни макроекономски показатељи економија
Западног Балкана за 2021. годину

	Србија	БиХ	Албанија	С. Македонија	Косово*	Црна Гора
Номинални БДП у текућим USD (у милионима USD)	63.070	22.570	18.600	13.880	9.010	5.810
БДП по глави становника у текућим USD (у хиљадама USD)	9.215	6.916	6.494	6.721	4.987	9.367
Реални раст БДП-а (проценат)	7,4	7,1	2,2	4,0	9,1	12,4

¹⁴ У домаћој литератури овакви наводи могу се пронаћи у: Далибор Милетић, „Економски односи Србије са иностранством – неопходност нове стратегије”, *Стање и перспективе економско-финансијских односа Србије са иностранством* (ур. Млађен Ковачевић, Владимир Гречић), Економски факултет, Београд, 2014, 139–150; Стеван Рапаић, „‘Мали Шенген’ као могућност нове регионалне економске интеграције”, *Међународни проблеми*, Vol. LXXII, бр. 3/2020; Сања Јелисавец Трошић, Дејан Младеновић, Саша Ђорђевић, „Зелени коридори као метод убрзања промета робе у оквиру ЦЕФТА региона током пандемије COVID-19”, *Мезатренд ревија*, бр. 3/2021, 255–266. Када је реч о страним јединицама литературе више видети у: Ruzha Stoyanova, „Role and Positioning of Serbia in the Process of integration of Western Balkan Countries into the European Union”, *Списание Дипломатия*, бр. 6/2011, 174–184; Vesna Rašković Depalov, Marija Todorović, Sanja Marinković, „Hidden Champions of Serbia”, *Hidden Champions in CEE and Turkey: Carving Out a Global Niche* (eds. Peter McKiernan, Danica Purg), Springer-Verlag, Berlin - Heidelberg, 2013, 307–330; Enza Roberta Petrillo, „Russian foreign policy towards the Balkans: which perspective?”, *Istituto per gli studi di politica internazionale*, Analysis No. 169, April 2013.

	Србија	БиХ	Албанија	С. Македонија	Косово*	Црна Гора
Инфлација мерена индексом потрошачких цена (проценат, просек за период)	4,0	2,0	2,6	3,2	3,4	2,4
Јавни приходи (проценат БДП-а)	43,3	42,3	27,0	32,3	28,7	43,6
Јавни расходи (проценат БДП-а)	47,4	44,8	31,5	37,7	30,1	45,6
Јавни дуг (проценат БДП-а)	53,9	34,4	72,1	51,8	22,1	84,9
Извоз робе (проценат БДП-а)	38,9	34,1	8,2	51,1	3,9	10,7
Увоз робе (проценат БДП-а)	50,1	53,3	33,0	71,3	56,7	49,7
Нето извоз услуга (проценат БДП-а)	2,7	6,9	11,5	4,3	14,2	19,4
Нето прилив страних директних инвестиција (проценат БДП-а)	7,7	2,1	4,9	3,7	4,2	11,2
Спољни дуг (проценат БДП-а)	61,8	65,4	58,1	81,4	37,3	199
Стопа незапослености (проценат, просек за период)	11,2	15,9	11,5	36,3	/	16,6
Стопа незапослености младих (проценат, просек за период)	28,6	36,6	20,9	56	/	37,1

Извор: World Bank Group, *Western Balkans Regular Economic Report*, No. 21, Spring 2022, доступно на адреси: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37368/P17720607706c30e90841607b7d53ee8106.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 4. 10. 2022; World Bank, *GDP (current US\$)*, доступно на адреси: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, 4. 10. 2022; и World Bank, *GDP per capita (current US\$)*, доступно на адреси: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>, 4. 10. 2022.

Поредећи економије Западног Балкана може се уочити да се по величини вредности номиналног БДП-а Србија заиста издваја од осталих посматраних економија, што се може најпре објаснити величином њеног тржишта, односно чињеницом да је Србија највећа држава региона, како у категоријама величине територије, тако и у погледу броја становника. Истим разлозима може се објаснити и чињеница да је Србија лидер у региону по вредностима увоза и извоза робе, али се као и остале економије региона суочава са опстајућим спољнотрговинским дефицитом. Такође, ако се БДП посматра у категоријама *per capita*, уочава

се да Србија од 2008. године, услед глобалне финансијске кризе која је зауставила раст, више нема примат у односу на остале економије региона по вредностима овог показатеља (остаје иза Црне Горе). Од 2009–2019. просечна стопа раста износила је 1,5%, што је свакако скроман резултат имајући у виду величину економије. Иако је удео прилива страних директних инвестиција (СДИ) у односу на БДП нешто мањи него у Црној Гори, што се може објаснити разликама у секторима на које су инвестиције одлазиле и мањим бројем становника који је довео до већег ефекта *per capita*, Србија у номиналним вредностима СДИ заиста јесте лидер у региону. Вредност улазног стока СДИ за 2019. годину била је за више од 14 милијарди америчких долара (USD) већа од вредности улазног стока СДИ свих других економија Западног Балкана заједно. С друге стране, показује се и да је Србија је била и остала и лидер у региону по висини субвенција за стране инвеститоре.¹⁵

Регионална сарадња посматраних економија нарочито је подстакнута почетком двехиљадитих година. Према појединим ауторима, економије Западног Балкана узеле су учешћа у готово свим облицима сарадње у оквиру Југоисточне Европе, а број оваквих облика сарадње, према тим проценама, достиже и четрдесет. Ипак, малобројне су иницијативе које су представљале аутохтони производ балканских земаља. Велики број њих је или оформљен споља, па накнадно проширен тако да обухвати ове земље, или је инициран подстицајима развијених земаља.¹⁶ Конкретно, у случају економија Западног Балкана, њихова регионална сарадња започела је пре свега, као што је поменуто, на иницијативу ЕУ. Од постојећих облика регионалне сарадње нарочито се може издвојити зона слободне трговине, успостављена Централноевропским споразумом о слободној трговини (CEFTA 2006) услед чињенице да се трговинска размена у региону одвија у оквиру њега.

CEFTA 2006 настала је на темељима „старе Цефте“, као споразума којим је између држава данашње Вишеградске групе (тадашња Чехословачка, Мађарска и Пољска) основана зона слободне трговине, а све у крајњем циљу убрзавања процеса европских интеграција и приближавања чланству у ЕУ. „Нова Цефта“ настала је трансформацијом CEFTA у CEFTA 2006, а до тога је дошло потписивањем споразума у Букурешту 19. децембра 2006. године од представника Албаније, Босне и Херцеговине (БиХ), Бугарске, Црне Горе, Хрватске, Македоније, Молдавије, Румуније, Србије и Привремене административне мисије Уједињених нација на Косову (UNMIK) и

¹⁵ Више видети: Стеван Рапаић, „Привреде земаља Западног Балкана – место и улога Србије“, *Српска политичка мисао*, Vol. 71, бр. 1/2021, 183–188.

¹⁶ Душко Лопандић, Јасмина Кроња, *Регионалне иницијативе и мултилатерална сарадња на Балкану*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, 12, 252–253.

његовим ступањем на снагу 2007. године. Због уласка у ЕУ статус потписница више немају Хрватска, Бугарска и Румунија, тако да се данас може говорити о седам потписница CEFTA 2006: Албанији, БиХ, Црној Гори, Молдавији, Северној Македонији и Србији.

Пошто је сектор услуга остао изван домета сарадње потписница све док 11. јануара 2021. године није ступио на снагу Додатни протокол 6, којим се принципи слободне трговине између потписница проширују и на овај сектор, у Табели 2 представљени су индикатори обима спољнотрговинске робне размене потписница CEFTA 2006, а потписнице су рангиране према вредностима спољнотрговинске робне размене у оквиру CEFTA 2006.¹⁷ На овај начин настоји се указати на значај CEFTA 2006 за интрарегионалну трговину, стога се као референтне за компарацију узимају 2006. година као година пре ступања споразума на снагу и 2019. година као година појаве нових иницијатива у региону, са претензијама да постану облици регионалне економске сарадње.

¹⁷ Више о либерализацији трговине услугама међу потписницама CEFTA 2006 видети: The Additional Protocol 6 on Trade in Services to the Agreement on Amendment of and Accession to the Central European Free Trade Agreement, The CEFTA 2006 Joint Committee, 11. 1. 2021.

Табела 2: Потписнице СЕФТА 2006 – вредности спољнотрговинске робне размене унутар СЕФТА 2006 и укупна спољнотрговинска размена (у милионима USD)*

	Спољнотрговинска робна размена са осталим потписницама СЕФТА 2006				Укупна спољнотрговинска робна размена			
	2006		2019		2006		2019	
	Извоз	Увоз	Извоз	Увоз	Извоз	Увоз	Извоз	Увоз
Србија	1.706,42	714,17	3.327,8.	1.069,16	6.427,87	13.170,01	19.633,05	26.730,57
Северна Македонија	666,56	321,78	831,34	2.533,94	2.415,16	3.752,25	7.198,30	9.445,77
БиХ	374,10	630,67	970,90	1.233,98	2.633,78	5.808,28	5.861,21	9.944,29
Црна Гора	168,68	553,97	175,09	866,51	556,46	1.841,55	463,20	2.908,44
Албанија	57,55	120,78	455,38	324,39	792,63	3.057,41	2.719,43	5.908,03
Косово*	50,62	508,18	164,82	502,71	110,77	1.305,88	383,49	3.496,94
Молдавија	3,16	5,14	12,45	32,03	1.050,36	2.693,18	2.779,16	5.842,48

Извор: прорачун аутора на основу: Републички завод за статистику Србије, „Спољна трговина“, доступно на адреси: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/170301?languageCode=sr-Cyrl>, 4. 10. 2022; Агенција за статистику Босне и Херцеговине, „Спољна трговина“, доступно на адреси: <https://bhas.gov.ba/Calendar/Category?id=11&page=5&statGroup=11&tblId=0>, 4. 10. 2022; Republic of North Macedonia State Statistical Office, *Foreign Trade*, доступно на адреси: https://www.stat.gov.mk/OblastOpsto_en.aspx?id=23, 4. 10. 2022; Institute of Statistics Albania, „International Trade in Goods“, доступно на адреси: <http://www.instat.gov.al/en/themes/international-trade/international-trade-in-goods/>, 4. 10. 2022; Uprava za statistiku Crne Gore, *Godišnji podaci spoljne trgovine*, доступно на адреси: <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=1798&pageid=171>, 4. 10. 2022; Kosovo Agency of Statistics, *International Trade*, доступно на адреси: <https://ask.rks-gov.net/en/kosovo-agency-of-statistics/economy/international-trade>, 4. 10. 2022; National Bureau of Statistic of Republic of Moldova, *External trade*, доступно на адреси: <https://statistica.gov.md/category.php?l=en&idc=336&>, 4. 10. 2022.

* Напомена: у случају оних потписница СЕФТА 2006 које своју статистику спољне трговине изражавају у EUR (и БиХ која изражава у хиљадама KM), вредности у USD зарачунате су на основу девизног курса на дан 4. 10. 2022: 1 EUR=1 USD, односно 1 KM=0.51 USD.

Подаци показују да је чак и Молдавија, која има најмање вредности робног увоза и извоза у оквиру СЕФТА 2006 будући да није део истоветног региона са осталим потписницама, у периоду 2006–2019. повећала свој робни увоз и извоз са другим потписницама. Када се ради о Србији, она је, осим што има највеће вредности укупног робног извоза и увоза од посматраних економија, до 2019. године била једина економија која је бележила суфицит у укупној спољнотрговинској

робној размени са осталим потписницама CEFTA 2006, када јој се у том погледу придружила и Албанија.

Спољнотрговинска робна размена Србије у региону структурирана је тако да су, како у номиналним износима (у милионима америчких долара), тако и у уделима у укупном робном увозу и извозу (уз непостојеће податке о трговини робама са Косовом*), БиХ и Црна Гора и даље најважнија тржишта за Србију, па тек онда следе Северна Македонија и Албанија.

Табела 3: Спољнотрговинска размена Србије
са осталим потписницама CEFTA 2006

	2006				2019			
	у милионима USD		у % укупне вредности		у милионима USD		у % од укупне вредности	
	Извоз	Увоз	Извоз	Увоз	Извоз	Увоз	Извоз	Увоз
Србија – БиХ	749,26	347,57	11,65%	2,63%	1.513,86	680,66	7,71%	2,55%
Србија – Црна Гора	619,41	152,10	9,64%	1,15%	881,55	78,16	4,49%	0,29%
Србија – Северна Македонија	300,28	201,89	4,67%	1,53%	754,76	250,43	3,84%	0,94%
Србија – Албанија	33,58	4,70	0,52%	0,03%	158,17	48,07	0,81%	0,18%
Србија – Молдавија	3,89	7,92	0,06%	0,06%	19,46	11,85	0,1%	0,04%
Србија – Косово*	/	/	/	/	/	/	/	/

Извор: прорачун аутора на основу: Републички завод за статистику Србије, „Спољна трговина“, доступно на адреси:

<https://data.stat.gov.rs/Home/Result/170301?languageCode=sr-Cyrl>, 4. 10. 2022.

Надаље, ако се посматра удео трговине у оквиру CEFTA 2006 у укупном обиму спољне трговине потписница, уочава се да су Црна Гора, Косово* и БиХ далеко зависније од тржишта потписница CEFTA 2006 него што је то случај са Северном Македонијом и Албанијом, али и Србијом, која се, уз изузетак Молдавије, по вредностима овог показатеља налази на последњем месту:

Табела 4: Номиналне вредности спољнотрговинске размене
потписница CEFTA 2006 и удео CEFTA 2006 трговине
у укупној трговини потписница – 2019. година

	Укупно у милионима USD*	Удео трговине у оквиру CEFTA 2006 у укупном обиму спољне трговине
Црна Гора	3,02	928.1 (30,77%)
Косово*	3,88	667.5 (17,2%)
БиХ	15,85	2,210 (13,95%)
Северна Македонија	14,89	1,515 (10,18%)
Албанија	7,71	779.4 (10,11%)
Србија	41,52	4036 (9,72%)
Молдавија	7,70	40.4 (0,52%)

Извор: подаци Секретаријата CEFTA 2006 добијени на захтев аутора.

* Напомена: вредности у USD израчунате су на основу девизног курса на дан 4. 10. 2022:
1 EUR=1 USD.

Табела 3 и Табела 4 свакако намећу неке закључке и указују на простор за питања, попут: зашто је Србији било важније унапређење економских односа са оним државама са којима су односи спољнотрговинске размене на нижем нивоу – Северном Македонијом и Албанијом; надаље, зашто је иницијатива за даљи корак у области регионалне сарадње потекла од оних економија које су у релативном смислу доста мање зависне од трговине у оквиру CEFTA 2006, односно трговине у региону уопште?

Без обзира на ова питања, до новина у развоју односа у региону јесте дошло почевши од 2019. године. Ове новине доводе до спекулација о томе да ли је дошло до промене увреженог обрасца мишљења о процени важности регионалне сарадње искључиво кроз потенцијал за приближавање чланству у ЕУ. Иницијатива „Отвореног Балкана“, развијена на темељима „Малог Шенгена“, покреће питање да ли је дошло до развоја свести о вредности регионалне сарадње саме по себи, или се ради о другачијим интересима.

Србија као иницијатор нове регионалне економске интеграције – од „Малог Шенгена“ до „Отвореног Балкана“

„Мали Шенген“, првенствено настао на иницијативу Србије на основу такозване Новосадске декларације 2019. године, представљен је јавности као пројекат отворен за све чланице Западног Балкана. Као

његов основни циљ истакнуто је креирање регионалне економске интеграције која би обезбедила слободан проток људи, робе и капитала. Оваква иницијатива представљала би унапређење већ постојеће сарадње у оквиру споразума СЕФТА 2006, односно креирање вишег облика регионалне економске интеграције. Тачан назив овог документа је „Декларација о успостављању слободног протока људи, робе, услуга и капитала на Западном Балкану”, а потписали су је председник Србије Александар Вучић и премијери Албаније и Северне Македоније Еди Рама и Зоран Заев 10. октобра 2019. године у Новом Саду.¹⁸

„Мали Шенген” није „напунио” ни две године када су његови званични креатори одлучили да му промене име. До промене није дошло случајно, нити је то био резултат ребрендирања или покушај рестилизовања постојеће регионалне иницијативе. Чињеница да би „Мали Шенген” требало да има бар основне карактеристике Шенгенског споразума, по коме је добио име, представљала је један од основних проблема у даљем раду иницијативе. Основа Шенгенског споразума је управо у сагласности држава чланица да се њихови држављани могу слободно кретати у било којој другој држави потписници, не показујући било какав документ на граници. Ово такође имплицира заједничку визну политику земаља чланица „Малог Шенгена”, која је као таква и договорена и потписана у Охриду 9. новембра 2019. године.¹⁹ Ипак, спољна политика Србије значајно се разликује од спољних политика осталих чланица иницијативе, нарочито у погледу односа према Русији и Кини, али и односа према НАТО-у. Не само да је Србија једина земља у региону која, у тренутку писања овог рада, није увела санкције Русији услед рата у Украјини (а ни раније, током две хиљаде десетих) и није чланица НАТО-а, већ је и једина земља у региону која има визно либерализован систем у односу на Русију и Кину.

Испоставило се да не само да је и даље неопходно да држављани земаља потписница „Малог Шенгена” показују документа на међусобним границама (личне карте), већ и да је заједничку визну политику Србије, Албаније и Северне Македоније немогуће дефинисати и спровести. Увидевши да више нема смисла да иницијатива носи име по Шенгенском споразуму, председник Србије Александар Вучић и премијери Северне Македоније и Албаније Зоран Заев и Еди Рама преименовали су 29. јула 2021. године, на самиту у Скопљу, регионалну иницијативу „Мали Шенген” у „Отворени Балкан” и том приликом потписали два меморандума и један споразум.²⁰ Реч је Меморандуму о

¹⁸ С. Рапаић, 572.

¹⁹ *Ibid.*, 574.

²⁰ „‘Мини-Шенген’ променио име у ‘Open Balkan’”, *Слободна Европа*, доступно на адреси: <https://www.slobodnaevropa.org/a/skopje-balkan-mini-sengen/31383711.html>, 1. 9. 2022.

разумевању о сарадњи на олакшању увоза, извоза и кретања робе на Западном Балкану, Меморандуму о разумевању о сарадњи у вези са слободним приступом тржишту рада на Западном Балкану, те Споразуму о сарадњи у заштити од катастрофа на Западном Балкану. Од поменутих меморандума и споразума као најзначајнији испоставиће се управо договор о слободном приступу тржишту рада, док се од заједничке визне политике за сада очигледно одустало. Акценат је стављен на успостављање заједничких радних дозвола, односно признавање квалификација и диплома, што ће довести до креирања јединственог тржишта рада. Да је слободно тржиште рада и најважнија карактеристика ове иницијативе потврђују бројни радници из Албаније и Северне Македоније који су од 2021. године запослени најчешће на градилиштима у Србији.²¹

Наставак на пројекту остваривања заједничког тржишта рада између три земље Западног Балкана финализован је у Охриду 8. јуна 2022. године, када су представници три државе чланице „Отвореног Балкана” потписали споразум о међусобном признавању диплома и научних звања и три меморандума о сарадњи у области туризма, културе, као и меморандум који се односи на сарадњу пореских управа у сузбијању утаје пореза.²² Србији недостаје радна снага којом Албанија и Северна Македонија располажу. Албанији недостају туристи, а Албанија и Северна Македонија заједно желе да извозе у Србију без ограничења, односно царинских и нецаринских баријера. Економски интереси ове три земље постали су комплементарни, а њихова политичка воља да унапреде сарадњу превазишла је постојеће оквире споразума CEFTA 2006, који је показао одређене недостатке, нарочито у механизму решавања спорова.²³ Стога се и јавила потреба за успостављањем вишег облика сарадње под називом „Отворени Балкан”, који за сада можемо дефинисати само као регионалну економску зону, што је ниво нижи од царинске уније, али нешто виши од CEFTA 2006. Регионална економска зона, поред зоне слободне трговине, подразумева и проширење регионалне сарадње увођењем нових области у којима се трговина либерализује, као што је наведено у досадашњим потписаним меморандумима и споразумима.

²¹ „У Србији раде Турци, Узбекистанци, Кинези, Албанци: наши радници иду на Запад”, *Нова*, доступно на адреси: <https://nova.rs/vesti/drustvo/strani-radnici-u-srbiji/>, 10. 9. 2022.

²² „Потписана четири нова споразума на самиту ‘Отвореног Балкана’”, доступно на адреси: <https://www.slobodnaevropa.org/a/otvoreni-balkan-samit-izazovi-rat-ukrajina/31888767.html>, 10. 9. 2022.

²³ идећи више: Стеван Рапаић, Сандра Давидовић, „Основна економска питања у односима Београда и Приштине”, *Српска политичка мисао*, Vol. 65, бр. 3/2019, 451–473.

Међународна подршка „Отвореном Балкану” и оспоравања из региона

У бурном трогодишњем периоду од настанка иницијативе „Мали Шенген”, односно успостављања регионалне економске зоне под именом „Отворени Балкан”, међународне политичке и економске околности су се драстично промениле. Свет је прошао кроз период пандемије ковида 19, као и економску кризу коју је она изазвала, док је на територији Европе, први пут након ратова на простору бивше Југославије, избио војни сукоб који прети да угрози постојећи светски поредак и изазове прехранбену и енергетску кризу. Инфлација, исказана у процентима у 2022. години, у већини држава Европе постала је двоцифрена, а енергетска безбедност Европске уније и осталих држава у Европи доведена је у питање.²⁴ У оваквим околностима изгледи за даље приближавање држава Западног Балкана Европској унији делују све мање извесни. То креира једну врсту фрустрације међу грађанима, али и политичког вакуума на Западном Балкану, који може бити искоришћен од заговорника „Отвореног Балкана”, а нарочито Србије, да се добије додатна подршка ЕУ и ова иницијатива представи као балканска варијанта Вишеградске групе. Наиме, Вишеградска група коју чине Мађарска, Пољска, Чешка и Словачка формирана је да би те земље лакше и брже постале чланице ЕУ, што је и остварено. У стручној јавности се све чешће истиче важност заједничког наступања земаља региона Западног Балкана према ЕУ, са једним гласом, јер је појединачно деловање економски релативно слабих држава недовољно и не гарантује успех.²⁵

Истовремено, међу балканским народима драстично је опао ентузијазам и жеља за приступањем ЕУ, што и не чуди ако се узму у обзир поруке које стижу из Брисела. Агенција Ројтерс јавила је 28. септембра 2021. године, позивајући се на четворицу неименованих дипломата и један интерни документ, да Европска унија више не може да се сагласи у погледу давања гаранција за будуће чланство државама Западног Балкана, а као разлог се наводи страх од политичких реакција у земљама чланицама ЕУ.²⁶ Неколико месеци након ове вести земље

²⁴ Eurostat, “Flash estimate - September 2022 Euro area annual inflation up to 10.0%”, доступно на адреси: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/14698140/2-30092022-AP-EN.pdf/727d4958-dd57-de9f-9965-99562e1286bf>, 9. 10. 2022.

²⁵ IFIMES, „Otvoreni Balkan 2022: Instrument za suočavanje sa krizama – zima 2022/23”, доступно на адреси: <https://www.ifimes.org/ba/istrazivanja/otvoreni-balkan-2022-instrument-za-suočavanje-sa-krizama-zima-202223/5081?>, 9. 10. 2022.

²⁶ „Више нема гаранција – Ројтерс: Државе ЕУ се више не слажу око проширења на Западни Балкан, једна декларација је направила застој и за сада је све без договора”, Блиц, доступно на адреси: <https://www.blic.rs/vesti/politika/vise-nema-garancija-rojters-drzave-eu-se-vise-ne-slazu-ok-prosirenja-na-zapadni/f4xc5zt>, 9. 10. 2022.

Западног Балкана добиле су од Европске уније још један хладан туш. Северна Македонија и Албанија нису добиле конкретне датуме за почетак преговора, Косово* није добило визну либерализацију, а Босна и Херцеговина није добила ни кандидатски статус. Као додатак на све то немачки канцелар Олаф Шолц у својој првој посети Београду 10. јуна 2022. године изјавио је да признање Косова* немачки услов за улазак Србије у ЕУ.²⁷

У трогодишњем периоду откако је започет пројекат „Мали Шенген“ економске околности и основни макроекономски показатељи Албаније, Северне Македоније и Србије нису се значајно променили. Све три земље се и даље одликују скромним економским капацитетима, ниским и релативно сличним БДП-ом по глави становника и просечним платама које су и даље ниже од оних у најмање развијеним државама ЕУ. Србија је регионално и даље највеће тржиште и највећи извозник, али и увозник робе из осталих земаља региона. Албанији и Северној Македонији она представља другог најзначајнијег спољнотрговинског партнера, имајући у виду да ове земље већину своје робе пласирају прво на тржиште ЕУ, а потом у Србију.²⁸ Управо због ове чињенице те две земље и виде свој интерес у чланству у иницијативи „Отворени Балкан“. У жељи да своју робу пласирају по што бољим условима и остваре олакшан приступ тржишту Србије, Албанија и Северна Македонија су и даље су гласни заговорници „Отвореног Балкана“.

Са друге стране, Косово* и Црна Гора не виде свој економски интерес у чланству у овој иницијативи. Иако су представници црногорске владе 2022. године ублажили реторику и донекле променили став у односу на период када је овом земљом суверено управљала Демократска партија социјалиста, политичке елите на Косову* и Црној Гори у иницијативи „Отворени Балкан“ и даље виде малигни утицај Србије, која тежи да као највећа привреда региона успостави прво економску, а после и политичку хегемонију над земљама Западног Балкана.²⁹ Босна и Херцеговина по овом питању, као и свим осталим, остаје подељена и неусаглашена, па тако представници Републике Српске подржавају ову иницијативу, док су гласови из Федерације БиХ ближи ставу који заузимају Приштина и Подгорица.

Додатни парадокс у овом спољнополитичком надигравању на Западном Балкану јесте чињеница да „Отворени Балкан“ има пуну

²⁷ „Олаф Шолц у Београду: Признање Косова немачки услов за улазак Србије у ЕУ, председник Вучић тврди да то 'чује први пут'“, *BBC*, доступно на адреси: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-61750503>, 9. 10. 2022.

²⁸ С. Рапаић, 194.

²⁹ „Османи: Отворени Балкан користи само Србији“, *DW*, доступно на адреси: <https://www.dw.com/sr/osmani-otvoreni-balkan-koristi-samo-srbiji/a-59221286>, 22. 9. 2022.

подршку како Европске уније, тако и САД, али и Русије. Специјални изасланик Сједињених Америчких Држава за Западни Балкан Габријел Ескобар рекао је 8. јуна 2022. да САД подржавају иницијативу „Отворени Балкан” и да све земље Западног Балкана треба да подрже иницијативу на истом нивоу.³⁰ Непосредно пре ове изјаве америчког представника, руски министар спољних послова Сергеј Лавров јасно је изразио подршку иницијативи „Отворени Балкан”, док је Оливер Вархељи, Европски комесар за суседство и проширење, истог дана у Охриду, на самиту иницијативе „Отворени Балкан”, истакао да ова иницијатива није само добра идеја већ могућност за убрзавање пута земаља Западног Балкана ка ЕУ.³¹

Ипак, постоје одређене разлике у подршци поменутих спољних актера овом пројекту. Док Кина и Русија начелно подржавају „Отворени Балкан” као регионални пројекат у коме ће све чланице имати користи, а где ће њихови инвеститори остварити приступ већем тржишту, не мешајући се у начине унутрашњег уређења будуће регионалне економске интеграције, Сједињене Америчке Државе инсистирају на томе да се овај пројекат мора ограничити искључиво на економски аспект, те да он нема, нити може имати политичких аспирација. Према речима Габријела Ескобара, „Отворени Балкан” није политички, него економски пројекат, и важно је да тако остане.³² Представници ЕУ, трудили су се да пружи пуну подршку иницијативи, не улазећи дубље у његову анализу, првенствено га везујући за Берлински процес, из чега се може закључити да у „Отвореном Балкану” такође не виде политички пројекат, већ искључиво економску интеграцију региона који је изван њихових граница. С друге стране, ако анализирамо интензитет саме подршке овој иницијативи, можемо приметити да је она знатно израженија од Сједињених Америчких Држава и Европске уније него од Русије и Кине, што је и разумљиво узимајући у обзир вишеструко већу вредност западних инвестиција у региону у односу на оне са Истока, као и војно присуство снага из САД и ЕУ.

³⁰ „Ескобар: Иницијатива Отворени Балкан има подршку Сједињених Држава”, *N1*, доступно на адреси: <https://rs.n1info.com/region/eskobbar-inicijativa-otvoreni-balkan-ima-podrsku-sjedinjenih-drzava/>, 25. 9. 2022.

³¹ „Вархељи: Отворени Балкан може да убрза пут региона ка ЕУ”, *N1*, доступно на адреси: <https://rs.n1info.com/vesti/varhelji-otvoreni-balkan-moze-da-ubrza-put-regiona-ka-eu/>, 25. 9. 2022.

³² „Ескобар: Отворени Балкан треба да остане економска иницијатива”, *Политика*, доступно на адреси: <https://www.politika.rs/sr/clanak/509169/Eskobar-Otvoreni-Balkan-treba-da-ostane-ekonomska-inicijativa>, 10. 11. 2022.

„Отворени Балкан” као инструмент спољне политике Србије

Откако је иницијатива „Мали Шенген”, односно „Отворени Балкан” угледала светлост дана, дочекана је са отпором и неповерењем од представника Косова*, Црне Горе и дела Босне и Херцеговине, који ову заједницу виде као пројекат Србије, односно жељу Србије да доминира регионом. Овакав став полази од тезе да је пројекат „Отворени Балкан” првенствено инструмент спољне политике Србије. Као основни аргумент за ову тезу његови заговорници наводе чињеницу да ће са остваривањем идеје „Отвореног Балкана” управо Србија, као највеће тржиште региона, највише економски профитирати. Имајући у виду структуру и величину српске привреде у односу на друге земље Западног Балкана, ова теза није спорна. Србија ће највише економски профитирати, али не нужно и на уштрб других чланова ове иницијативе.

Најзначајнији отпор „Отвореном Балкану” и даље долази из Приштине. Премијер Косова* Аљбин Курти у августу 2021. године оценио је да „Отворени Балкан” више личи на Балкан отворен за утицаје са Истока, посебно из Русије и Кине.³³ Он је у више наврата истицао да је реч о скривеној агенди Србије да оживи „четврту” Југославију и на тај начин успостави нову доминацију на Западном Балкану.³⁴ Представницима Косова* „Отворени Балкан” је споран и због чињенице да га је Србија иницирала у тренутку када траје дијалог Београда и Приштине о споразуму који би одредио коначан статус Косова*. Приштина ово посматра као спољнополитички маневар Србије да оспори суверенитет Косова*, тврдећи да је статус Косова* већ дефинисан. Приштина инсистира на једнаком третману свих чланица регионалних иницијатива, прејудуцирајући да ће Србија дискриминисати Косово* у оквиру ове иницијативе. За Приштину је „Отворени Балкан” српски инструмент за остваривање хегемонистичких циљева. На основу изјава и црногорских представника може се закључити да је негативан дискурс у односу на „Отворени Балкан” производ страха од угрожавања суверенитета и стварања неког новог државног оквира у коме би Србија доминирала.³⁵

³³ „Курти поново критиковао иницијативу ‘Open Balkan’”, *Слободна Европа*, доступно на адреси: <https://www.slobodnaevropa.org/a/kurti-ponovo-kritikova-oinicijativu-open-balkan-31388335.html>, 15. 9. 2022.

³⁴ Драган Ђукановић, Бранислав Ђорђевић, „‘Мали Шенген’ – концепт, имплементација и контроверзе”, *Међународни проблеми*, Vol. LXXII, бр. 3/2020, 610.

³⁵ Стефан Сурлић, Андријана Лазаревић, Љиљана Коларски, „Интеграција vs. суверенизација. ‘Отворени Балкан’ у оквирима статусних и идентитетских спорова”, *Српска политичка мисао*, Vol. 77, бр. 3/2022, 67–68.

С друге стране, Србија и међународни представници истичу да „Отворени Балкан” представља нову могућност сарадње на Западном Балкану, односно „пројекат мира”, чиме се ова иницијатива чак упоређује са оним што је својевремено била Заједница за угаљ и челик. Представници Србије, Албаније и Северне Македоније истичу да „Отворени Балкан” представља нови пословни амбијент, отвара нове могућности сарадње, ствара услове за нормализацију односа и отклања баријере у условима енергетске и прехранбене кризе. Хуманитарни аспект ове иницијативе је очигледан, договорена је узајамна помоћ у случају ванредних ситуација, као и механизам за снабдевање основним животним намирницама. Са економске стране истиче се синергетски ефекат уједињења тржишта и стварање економије обима која ће, по тврдњама неких аутора, неминовно проузроковати економски раст и већи прилив страних директних инвестиција, односно раст БДП-а у земљама чланицама од чак 20 до 30%.³⁶

У прилог „Отвореном Балкану” иде и податак да према истраживању *Balkan Barometer*-а 76% грађана Западног Балкана подржава регионалну сарадњу и њену улогу у унапређењу економске, политичке и безбедносне ситуације у земљама региона. Такође, према истом истраживању 69% привредника Западног Балкана сматра да је квалитет регионалне сарадње важан за њихово пословање.³⁷ Међународни републикански институт (IRI) радио је истраживање почетком 2022. године у већини земаља Западног Балкана и резултати његовог истраживања показују снажну подршку „Отвореном Балкану”. Највећу подршку ова иницијатива има у Србији, чак 75% грађана Србије позитивно гледа на „Отворени Балкан”, затим у БиХ (68%), Црној Гори (66%) и Северној Македонији (61%). Грађани Косова* дају најнижу подршку „Отвореном Балкану”, али ни овде она није занемарљива и износи чак 42%.³⁸

На основу свега наведеног можемо тврдити да је „Отворени Балкан” за сада успешан спољнополитички подухват, који представља Србију не само као лидера на Западном Балкану већ и као земљу креатора мира и стабилности у региону који је подељен по етничким и политичким линијама које најчешће не прате и државне границе.

³⁶ „Отворени Балкан 2022: инструмент за суочавање са кризом”.

³⁷ Regional Cooperation Council, “Balkan Barometer 2022 Infographics Pocket Edition”, доступно на адреси: <https://www.rcc.int/balkanbarometer/infographics/1/>, 25. 9. 2022.

³⁸ IRI, “Western Balkans Poll Shows Support for Pro-Western Institutions, Persistent Ethnic Tensions, and Commitment to the Open Balkan Initiative”, International Republican Institute’s (IRI) Center for Insights in Survey Research (CISR), IRI, June 29, 2022 Washington DC, доступно на адреси: <https://www.iri.org/news/iri-western-balkans-poll-shows-support-for-pro-western-institutions-persistent-ethnic-tensions-and-commitment-to-the-open-balkan-initiative/>, 19. 9. 2022.

Основни циљ првобитне идеје која је потекла од „Малог Шенгена“ и Берлинског процеса јесте успостављење јединственог тржишта рада, што је и остварено потписивањем досадашњих споразума. Први корак ка изградњи добросуседских односа и унапређењу економских односа је остварен. Други најважнији циљ односио се на унапређење трговинске сарадње, односно укидање свих нецаринских баријера и усклађивање прописа којим би се омогућило теретним камионима да без застоја пролазе границе између земаља чланица. Иако ова либерализација још увек није заживела у потпуности, на њеном остваривању се и практично ради, па се може очекивати скорашњи успех и на овом плану. То би логистички унапредило сам процес трговине робом, али се не може тврдити да ће се олакшаним протоком робе значајно повећати и обим спољнотрговинске размене.

Ако посматрамо „Отворени Балкан“ као инструмент спољне политике Србије, можемо приметити да је Србија, односно њен председник Александар Вучић, већ политички значајно профитирао од заговарања ове иницијативе. Управо овај пројекат један је од најуспешнијих иницијатива спољне политике Србије. Наиме, Александар Вучић је за пројекат „Отворени Балкан“ добио пуну подршку Европске уније и САД, с једне стране, али и Русије и Кине, с друге. Ово је само по себи јединствен случај у свету, у тренутку када се Запад и Исток отворено конфронтирају. С друге стране, промовишући сарадњу и дијалог међу државама региона Србија се приказује као фактор мира и стабилности на и даље политички узаврелом Западном Балкану. Поред тога, успостављањем „Отвореног Балкана“ скреће се пажња са питања приступања држава Западног Балкана Европској унији и препрека да испуне тражене услове, односно непостојања тренутне политичке воље у ЕУ да ове земље постану пуноправне чланице. На овај начин се значајно смањује притисак не само на лидере Западног Балкана већ и на сам Брисел.

Председник Србије Александар Вучић је кроз овај пројекат на добром путу да створи јединствено тржиште рада на Западном Балкану, чиме ће решити један од горућих проблема српске привреде – недостатак радне снаге неопходне за велике инфраструктурне пројекте који су најављени, али и за велики број страних директних инвестиција које доминирају на српском тржишту. Највећи број страних директних инвестиција долази управо из ЕУ. Ради се о моћним транснационалним компанијама, које су неретко у државном власништву. Ове компаније у својим матичним земљама утичу на њихов спољнополитички однос према Србији и региону Западног Балкана у коме послују. Само задовољни крупни страни капитал гарантује подршку првенствено Немачке (одакле највише и долази) политици Александра Вучића, а иницијативом „Отворени Балкан“ српски председник управо то и постиже.

На крају, Александар Вучић је кроз „Отворени Балкан” успео да, условно речено, креира сукоб између политичких лидера у Тирани и Приштини, али и да власти у Приштини донекле посвађа са својим протекторима – Сједињеним Америчким Државама, које престају да гледају благонаклоно на приштинску искључивост. Знајући да ће Приштина одбацити идеју „Отвореног Балкана”, Александар Вучић успео је да прикаже међународној заједници Косово* као реметилачки фактор на Западном Балкану, који је прво опструирао функционисање СЕФТА 2006 (увођењем царина од 100% за српске производе 2018. године), а сада се противи и идеји која промовише унапређење економске сарадње и дијалога. На самиту „Отвореног Балкана” у Охрид у јуну 2022. године Косово* је остало усамљено у свом изразито противном ставу овој иницијативи, док су позитивни коментари овог пута долазили чак и од тадашњег премијера Црне Горе Дритана Абазовића, али и председавајућег Већем министара БиХ Зорана Тегелтије. Албански премијер Еди Рама изјавио је 1. августа 2022. да Косово има два пута – један, повратак у рат, а други, да седне за сто „Отвореног Балкана”.³⁹ Еди Рама је овом изјавом не само дао на важности „Отвореном Балкану” као пројекту којим се остварује мир, економска, политичка сарадња и стабилност већ је Албанцима на Косову ставио до знања да по овом питању немају подршку матице.

Закључак

Иако не постоји дефинисана у званичном стратешком документу, спољнополитичка позиција Србије читава ослонац Србије на ЕУ, САД, Кину и Русију. Дефинисање спољнополитичке стратегије одлаже се као циљ да би се спољнополитичка позиција могла прилагођавати и мењати у зависности од конкретних интереса датог тренутка. На овај начин може се посматрати и оријентисаност и већа спремност Србије за регионалну сарадњу као могућност стицања шире користи, пре свега у категоријама приближавања ЕУ, а не као циљ сам по себи. Иако је регион Западног Балкана испреплетан великим бројем различитих облика регионалне економске сарадње, СЕФТА 2006 се посебно може издвојити као почетна тачка са које се кренуло у либерализацију спољнотрговинских токова потписница. Поред чињенице да има највећи обим укупног робног извоза и увоза, уочава се да Србија има највећи обим робног извоза и увоза и у оквиру зоне слободне трговине креиране овим споразумом, традиционално бележећи спољнотрговински суфицит у оквиру ње, што се не може рећи и за остале

³⁹ „Рама: Косово има два пута – рат или 'Отворени Балкан'”, *Данас*, доступно на адреси: <https://www.danas.rs/vesti/politika/rama-kosovo-ima-dva-puta-rat-ili-otvoreni-balkan/>, 22. 09. 2022.

потписнице споразума. Такође, уз највеће вредности номиналног БДП-а, Србија је лидер у региону по номиналним вредностима улазних токова страних директних инвестиција.

У 2022. години иницијатива „Отворени Балкан” је из фазе инкубатора прешла у фазу развоја. Настао из политичке воље дела земаља чланица СЕФТА 2006 (Србије, Албаније и Северне Македоније) које су желеле да унапреде своју економску сарадњу, његова будућност неће зависити од успеха те сарадње, већ од политичке воље ЕУ и САД које практично контролишу политичке процесе у Албанији, Северној Македонији и Косову* и усмеравају њихову спољну политику. У анализама бројних регионалних организација већ се истиче закључак да Западни Балкан до сада никада није био у стању да успешно спроведе било који облик регионалне сарадње засноване искључиво на улози локалних актера без контроле и праћења спољних актера, односно великих сила.⁴⁰ Сједињене Америчке Државе имају стратешки савез са Албанијом и Косовом*, где имају и своје значајне војне базе и распоређене трупе. Стабилно окружење њихових савезника у интересу је Сједињених Америчких Држава, које „Отворени Балкан” доживљавају као средство за отклањање баријера и успостављење стабилности и сарадње на Западном Балкану.

Они политички лидери на Западном Балкану који се супротстављају иницијативи „Отворени Балкан” најчешће то чине аргументујући свој став да овај регионални пројекат служи да створи алтернативу европском путу држава из којих долазе. Поставља се питање да ли је заједничко приступање ЕУ држава чланица „Отвореног Балкана” уопште могуће имајући у виду њихове велике разлике како на спољнополитичком, тако и унутрашњем плану и чињеницу да би за тако нешто било неопходно прво остварити јединствено тржиште.⁴¹ Остало је и даље нејасно на који начин би земље Западног Балкана убрзале свој процес приступања ЕУ ако би се он одвијао јединственим колосеком, имајући у виду да су на овом путу неке од њих далеко одмакле, док се друге нису макле са почетне тачке. На овај начин би државе које су најдаље напредовале на европском путу везале свој напредак за темпо који диктира најмање напредна чланица, чиме би се створио ефекат конвоја.

Оно што јесте јасно то је да је „Отворени Балкан”, односно Србија, за овај пројекат добила нескривену подршку од САД, ЕУ, Кине и Русије, а да су његови противници на Западном Балкану, а то се првенствено

⁴⁰ Dragan Đukanović, "The Open Balkan: Challenges of Sustainability and Unfinished Inclusion. Report on regional integration 'Open Balkans'", Igman Initiative, 2022, доступно на адреси: <https://www.igmaninitiative.org/wpcontent/uploads/2022/06/IZVESTAJ-OPEN-BALKAN-PDF.pdf>, 22. 9. 2022, 1-2.

⁴¹ С. Рапаић (2020), 583.

односи на власти у Приштини, Подгорици и Сарајеву, остали усамљени у свом ирационалном страху од „српских хегемонистичких претензија“. Пројекат „Отворени Балкан“ има и већинску подршку грађана на Западном Балкану, а нарочито привредника који теже либерализацији трговине, укидању нецаринских баријера и слободном кретању њихове робе и услуга у региону. Успех „Отвореног Балкана“ као инструмента спољне политике Србије огледа се и у чињеници да се Србија у међународној заједници након дуго времена перцепира као политички стабилизирајући елемент на Западном Балкану, која кроз економску сарадњу у региону тежи успостављању дугорочних добросуседских односа.

Библиографија

- Dukanović Dragan, "The Open Balkan: Challenges of Sustainability and Unfinished Inclusion. Report on regional integration 'Open Balkans'", Igman Initiative, 2022, доступно на адреси: <https://www.igmaninitiative.org/wpcontent/uploads/2022/06/IZVESTAJ-OPENBALKAN-PDF.pdf>, 22. 9. 2022.
- Rašković Depalov Vesna, Todorović Marija, Marinković Sanja, "Hidden Champions of Serbia", *Hidden Champions in CEE and Turkey: Carving Out a Global Niche* (eds. Peter McKiernan, Danica Purg), Springer-Verlag, Berlin – Heidelberg, 2013.
- Roberta Petrillo Enza, "Russian foreign policy towards the Balkans: which perspective?", *Istituto per gli studi di politica internazionale*, Analysis No. 169, April 2013.
- Rosenau James N., *The Study of World Politics, Volume I: Theoretical and Methodological Challenges*, Routledge, London – New York, 2006.
- Stoyanova Ruzha, "Role and Positioning of Serbia in the Process of integration of Western Balkan Countries into the European Union", *Списание Дипломация*, бр. 6/2011.
- Висковић Иво, „Детерминанте спољне политике Србије: теоријски модел и његова примена“, *Међународна политика*, бр. 1169/2008.
- Гавранов Велибор, Стојковић Момир, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, Савремена администрација, Београд, 1972.
- Гајић Александар, Јанковић Слободан, „Четири стуба српске спољне политике“, *Спољна политика Србије и заједничка спољна и безбедносна политика ЕУ: зборник радова са међународне научне конференције Усклађивање спољне политике Србије са заједничком спољном и безбедносном политиком Европске уније* (ур. Драган Ђунаковић, Милош Јончић), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012.

- Димитријевић Војин, Стојановић Радосав, *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
- Ђукановић Драган, Ђорђевић Бранислав, „‘Мали Шенген’ – концепт, имплементација и контроверзе”, *Међународни проблеми*, Vol. LXXII, бр. 3/2020.
- Ђукановић Драган, Лађевац Ивона, „Приоритети спољнополитичке стратегије Републике Србије”, *Међународни проблеми*, бр. 3/2009.
- Јелисавац Трошић Сања, Младеновић Дејан, Ђорђевић Саша, „Зелени коридори као метод убрзања промета робе у оквиру ЦЕФТА региона током пандемије COVID-19”, *Мегатренд ревија*, бр. 3/2021.
- Лишанин Младен, „Спољнополитички приоритети Србије”, *Политичка ревија*, Vol. 31, бр. 2/2012.
- Лопандић Душко, Кроња Јасмина, *Регионалне иницијативе и мултилатерална сарадња на Балкану*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010.
- Матијевић Андреа, „Ставови држава чланица о проширењу Европске уније и нова методологија политике проширења”. *Политичка ревија*, Vol. 64, бр. 2/2020.
- Милетић Далибор, „Економски односи Србије са иностранством – неопходност нове стратегије”, *Стање и перспективе економско-финансијских односа Србије са иностранством* (ур. Млађен Ковачевић, Владимир Гречић), Економски факултет, Београд, 2014.
- Рапаић Стеван, „Привреде земаља Западног Балкана – место и улога Србије”, *Српска политичка мисао*, Vol. 71, бр. 1/2021.
- Рапаић Стеван, „‘Мали Шенген’ као могућност нове регионалне економске интеграције”, *Међународни проблеми*, Vol. LXXII, бр. 3/2020.
- Рапаић Стеван, Давидовић Сандра, „Основна економска питања у односима Београда и Приштине”, *Српска политичка мисао*, Vol. 65, бр. 3/2019.
- Сурлић Стефан, Лазаревић Андријана, Коларски Љиљана, „Интеграција vs. суверенизација. ‘Отворени Балкан’ у оквирима статусних и идентитетских спорова”, *Српска политичка мисао*, Vol. 77, бр. 3/2022.

Stevan RAPAIC, Andrea MATIJEVIC

THE ROLE OF THE "OPEN BALKAN"
IN FOREIGN POLICY OF SERBIA

ABSTRACT

In this paper, the authors start from the key elements of Serbia's contemporary foreign policy, proving that economic interest could often be identified as the most important factor of Serbia's activities in the foreign policy arena. As part of the argument for such claims, the authors refer to regional economic integration within the Western Balkans, starting primarily from the Central European Free Trade Agreement (CEFTA 2006) and Serbia's position within it. The main goal of the authors is to provide an answer to the question of the role of the "Open Balkan" in Serbia's foreign policy, that is, whether this initiative is one of Serbia's instruments for achieving foreign policy goals. The authors prove that the basic role of the "Open Balkan" in Serbia's foreign policy is to create a positive image of Serbia as an initiator of cooperation and reconciliation in the Western Balkans, but also a guarantor of stability in a politically unstable area. The establishment of a free flow of people, goods, capital and services among the countries of the Western Balkans and the creation of a significantly larger market would favor the further attraction of foreign direct investments and solve the problem of labor shortage in Serbia. Serbia's foreign policy gains are reflected primarily in the achievement of international support, which project is not lacking for the "Open Balkan", either from the European Union and the United States of America, but also from Russia and China. In the future, the "Open Balkan" could represent a platform for joint accession to the European Union, which creates additional room for maneuver for Serbia to strengthen its leadership position among the countries of the Western Balkans.

Key words: Serbia, "Open Balkan", CEFTA 2006, "Mini-Schengen", foreign policy.

UDK 341.232:614.8(497.11:497.5)
Biblid 0543-3657, 73 (2022)
Год. LXXIII, бр. 1186, стр. 105–121
Прегледни научни рад
Примљен: 10. 9. 2022.
Прихваћен: 19. 10. 2022.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2022.73.1186.5
CC BY-SA 4.0

Исидора ПОП-ЛАЗИЋ¹

Сарадња Србије и Хрватске у ванредним ситуацијама

САЖЕТАК

У раду се анализирају видови сарадње Србије и Хрватске током ванредних ситуација које изазивају прекограничне претње, какве су постојале током елементарних и других непогода попут поплава, земљотреса, али и пандемије вируса ковид 19, избегличке и мигрантске кризе и тако даље. Ванредне ситуације по природи претпостављају сарадњу са државама у суседству.

У првом делу рада изложено је категоријално одређење појма ванредних ситуација као безбедносне претње, његових конститутивних елемената и различитих видова и форми. Следи упоредна анализа развоја нормативног оквира у области ванредних ситуација како у Србији, тако и у Хрватској. Познавање специфичности, сличности и разлика позитивноправних начела у овој области омогућава да се на практичним примерима оцене домети њихове примене, о чему ће бити речи у трећем делу рада. Закључак анализе је да сарадња Србије и Хрватске у ванредним ситуацијама у пракси бележи амбивалентне, односно мешовите резултате.

Кључне речи: ванредне ситуације, Србија, Хрватска, међудржавна сарадња, катастрофе, правна регулатива, српско-хрватски односи.

¹ Истраживач-сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд.
E-mail: isidora@diplomacy.bg.ac.rs.

Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2022. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

Ванредне ситуације и суседи

Прошло је више од четврт века откако је потписан Споразум о нормализацији односа Савезне Републике Југославије и Републике Хрватске. Билатерални односи Србије и Хрватске могу се означити као комплексни, јер, између осталог, често варирају у динамици и нивоу сарадње.

Бројна дешавања на међународној сцени у другој деценији двадесет и првог века, од избегличке и мигрантске кризе до пандемије вируса ковид 19 (у наставку текста: пандемије вируса), указале су на потенцијалне бенефите сарадње у региону. Сарадња може допринети ефикаснијем суочавању са постојећим безбедносним изазовима и претњама, али и сврсисходнијем превентивном деловању. Институционално-историјским приступом испитаћемо да ли је сарадња Србије и Хрватске у ванредним ситуацијама природна и практично корисна.

Заједничко свим видовима ванредних ситуација јесте то да представљају опасност по националну безбедност.² То наглашава и Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама Републике Србије, који у првом члану прописује да „систем смањења ризика од катастрофа и управљања у ванредним ситуацијама представља део система националне безбедности”.³ Ванредне ситуације представљају изазов како за безбедност људи и природне средине, тако и за материјална добра, па стога могу негативно утицати и на привреду једне државе. О њиховој распрострањености илустративно говори податак да је у првој половини 2022. године само елементарним непогодама погођено преко педесет милиона људи у 79 држава, а штета се процењује на преко четрдесет милијарди америчких долара.⁴

У одговору на новонасталу ванредну ситуацију пресудан може бити временски фактор, односно брзина реакције. У зависности од природе претње и географска близина може бити важан кохезиони елемент у циљу минимизације штетних последица изазваних ванредном ситуацијом. Заједничка посредна или непосредна претња уобичајено подстиче сарадњу на највишем нивоу. Ове карактеристике ванредних

² Више о појму националне безбедности видети у: Радослав Гађиновић, „Национална безбедност као кључни фактор у функционисању модерне државе”, *Војно дело*, Vol. LXIX, бр. 1/2017, 87–97.

³ Видети Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, *Службени гласник РС*, бр. 87/2018, чл. 1.

⁴ Centre for Research on the Epidemiology of Disasters (CRED), “Natural Hazards & Disasters: An overview of the first half of 2022”, Université catholique de Louvain, Brussels, Belgium, Nr. 68/2022, доступно на адреси: <https://www.cred.be/publications>, 26. 9. 2022.

ситуација условљавају сарадњу са суседима која ће, између осталог, омогућити правовремено прикупљање и размену информација, али и заједничко реаговање. Улога појединца такође је изразито важна у овој области, иако држава ипак има главну улогу у сузбијању последица од ванредних ситуација. Појединац у ванредној ситуацији може да се јави у две улоге: као изазивач, али и као важна карика у њеном сузбијању. У ванредним ситуацијама и мимо државе може доћи до реакције становништва услед емпатије, што може резултирати активним ангажовањем у сузбијању последица изазваних ванредном ситуацијом. Ово се односи како на физичка, тако и на правна лица. Пример такве реакције налазимо у 2020. години, када су током пандемије вируса Хрватску погодила два разорна земљотреса. Након земљотреса који је у марту погодио Загреб, традиционални аплауз којим су грађани Србије одавали захвалност здравственим радницима тог 22. марта био је посвећен људима у Хрватској погођеним земљотресом. Дobar пример су и многобројне хуманитарне акције цивилног друштва организоване како би се прикупила средства за помоћ градовима Глина, Петриња и Сисак који су погођени земљотресом у децембру 2020. године. Гест солидарности са народом у Хрватској изражен је и скупом подршке испред амбасаде Републике Хрватске у Београду.⁵ Такође, Влада Републике Србије, Привредна комора Србије и Град Београд упутили су значајну финансијску помоћ.

Пандемија вируса, као и поплаве које су 2014. године погодили Србију, али и Хрватску и Босну и Херцеговину, указују на чињеницу да се прекограничне претње и ванредне ситуације не заустављају на државној граници. Међу првима су у Србију и поплавлени Обреновац стигли хрватски спасиоци, иако је и Хрватска била погођена поплавама.⁶ Хрватска је Србији упутила помоћ и у људству и у техници, као и финансијску помоћ. Влада Републике Хрватске издвојила је сто хиљада евра за помоћ Србији, а нешто више и Црвени крст Хрватске.⁷

Упркос наведеним примерима добре праксе, избегличка и мигрантска криза, која је између осталог и последица ратних збивања, ипак нам је сликовито показала и супротне примере. Примери су бројни, Сједињене Америчке државе подигле су зид на граници са Мексиком, Бугарска и Грчка на граници са Турском, Турска на граници

⁵ „Скуп подршке испред амбасаде Хрватске у Београду”, *Политика*, 30. 12. 2020.

⁶ „Приче хрватских спасилаца”, РТС, 25. 5. 2014, доступно на адреси: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/1606466/price-hrvatskih-spasilaca.html>, 14. 10. 2022.

⁷ Александар Настевски, „Хрватски спасиоци су спасавали Србе, а ми смо међу првима послали помоћ: Зашто нас на Балкану увек непогоде везују”, *Мондо*, 15. 1. 2021, доступно на адреси: <https://mondo.rs/Info/EX-YU/a1422576/srbija-hrvatska-zemljotres-potres-poplave-prirodne-nepogode-pomoc-donacije-novac-spasioci.html>, 14. 10. 2022.

са Ираном и тако даље.⁸ У случају Србије и Хрватске такозване „техничке препреке“ ницале су, али и нестајале великом брзином на многим граничним прелазима. Мађарска је тако подигла ограду на деловима граница са Србијом и са Хрватском, Словенија је подигла ограду према Хрватској, а Хрватска према Босни и Херцеговини и на кратко према Србији, која је, с друге стране, подигла ограду на граници са Северном Македонијом. Све то указује да у кризним временима поверење опада, а границе се поново истичу, као и да се баријере јављају и унутар заједнице држава попут Европске уније (ЕУ). У прилог томе говори и иницијатива Литваније од прошле године, када је укупно дванаест чланица ЕУ тражило од Европске комисије подизање физичких баријера, зидова и ограда на спољним границама како би се смањио број илегалних миграција.⁹ Хрватска је ипак била против овог предлога који се нашао пред Европском комисијом. Односи две државе додатно се компликују 2015. године, када је Хрватска увела једнострано затварање граница према Србији под оптужбом да Србија намерно преусмерава мигранте у Хрватску. Услед изостанка реакције ЕУ, Србија је увела контрамере.¹⁰ Ова ситуација из 2015. године у јавности је колоквијално названа „царински рат“ између Србије и Хрватске, како би описала изразито низак ниво међудржавних односа. Све то указује да сарадња Србије и Хрватске у ванредним ситуацијама има бивалентан, односно мешовит резултат.

Сложеност деловања у ванредним ситуацијама осликава се и кроз различита законска решења. Нормативно-правни оквир, као предмет даље анализе, којим се у Србији и Хрватској регулише област ванредних ситуација, значајно се разликује.

Појмовно одређење ванредних ситуација и дистинкција сродних појмова: разлике у нормативно-правним оквирима Србије и Хрватске

Научна и стручна литература из области ванредних ситуација обилује суштински различитим дефиницијама синтагме „ванредна ситуација“. Ако имамо у виду да не постоји универзално прихваћена дефиниција појма, овакво стање не чуди. У питању је концепт који је

⁸ „Турска диже зид на граници“, *Sputnik Србија*, 17. 8. 2021, доступно на адреси: <https://sputnikportal.rs/20210817/turska-dize-zid-na-granici-video-1128517120.html>, 16 .6. 2022.

⁹ Поред Литваније, подршку су дале и Аустрија, Бугарска, Чешка, Данска, Естонија, Грчка, Кипар, Мађарска, Литванија, Пољска и Словачка.

¹⁰ Исидора Поп-Лазић, „Специфичности и ток приступних преговора Србије и Хрватске за чланство у Европској унији – импликације на билатералне односе“, *Међународна политика*, Vol. LXXII, бр. 1183/2021, 62.

подложен честим променама услед појаве нових безбедносних претњи или фактора. Стога проблем дефинисања прати и често редефинисање појма. Треба имати на уму да не постоје две истоветне ванредне ситуације, већ свака има специфична обележја, од којих нека могу бити универзална, али свака настаје у специфичном географском, временском и друштвено-политичком окружењу. Симеуновић разликује две групе дефиниција у области ванредних ситуација: *академске* и *административне*, у зависности од тога да ли су настале у оквиру научних и образовних установа, или у оквиру различитих институција за потребе уобличавања нормативно-правног система.¹¹ У раду ћемо прихватити ову поделу, али ће у складу са главним истраживачким питањем додатна пажња бити посвећена административним дефиницијама.

Додатну забуну приликом покушаја дефинисања категоријално-појмовног апарата уносе и језичке конструкције које се у јавности, али и нормативно-правном оквиру, користе као синоними за ванредне ситуације, као што су: несрећа, катастрофа, природна непогода, ванредно стање, криза и томе слично.¹² Како би униформисала категоријално-појмовни апарат у овој области Генерална скупштина Уједињених нација формирала је Међувладину отворену експертску групу са задатком да састави сет индикатора на основу којих би се мерио глобални напредак у примени Оквира из Сендаија за смањење ризика од катастрофа, који је усвојен за период од 2015. до 2030. године (*The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030*). Извештај ове експертске групе садржи дефиниције кључних појмова у области управљања кризама. Анализом законских решења у Србији и Хрватској можемо закључити да се хрватско законодавство у већој мери ускладило са понуђеним терминолошким решењима него што је то случај са нормативно-правним решењима у Србији.

Поменути Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама из 2018. године дефинише ванредну ситуацију као „стање које настаје проглашењем од надлежног органа када су ризици и претње или настале последице по становништво, животну средину и материјална и културна добра таквог обима и интензитета да њихов настанак или последице није могуће спречити или отклонити редовним деловањем надлежних органа и служби, због чега је за њихово ублажавање и отклањање неопходно употребити посебне мере, снаге и

¹¹ Драган Симеуновић, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, 33.

¹² Више о садржају ових појмова видети у: Желимир Кешетовић, Срђан Милашиновић, „Кризни менаџмент и слични концепти – покушај разграничења”, *Безбедност*, бр. 1–2/2008, 37–58.

средства уз појачан режим рада”.¹³ У Хрватској су ови појмови дефинисани Законом о саставу цивилне заштите, који је иницијално усвојен 2015. године, али су у међувремену три пута усвајане измене и допуне закона. Анализом одредби овог закона закључујемо да законодавство Хрватске не прави разлику између појмова ванредне ситуације и катастрофе, већ су они изједначени, што у Србији није случај. Овакво решење нуди и поменути Извештај међувладине отворене експертске радне групе о индикаторима и терминологији која се односи на смањење ризика од катастрофа (*Report of the open-ended intergovernmental expert working group on indicators and terminology relating to disaster risk reduction*), а који је усвојила Генерална скупштина Уједињених нација 2016. године.¹⁴ У извештају се наводи: „ванредна ситуација је појам који се понекад може упоредо користити са појмом катастрофа, на пример у контексту биолошких и технолошких опасности везаних за здравље људи, али се такође може односити и на опасне догађаје који не резултирају озбиљним поремећајима у функционисању заједнице и друштва”.¹⁵ Поред Хрватске, оваква законска решења имају, између осталог, и Немачка и Словенија.¹⁶ Пољско законодавство, са друге стране, не прави разлику између ванредне и кризне ситуације итд.¹⁷ Катастрофа се у хрватском законодавству дефинише као „стање изазвано природним и/или техничко-технолошким догађајем који опсегом, интензитетом и неочекиваношћу угрожава здравље и животе већег броја људи, имовину веће вредности и животну средину, а чији настанак није могуће спречити или последице отклонити деловањем свих оперативних снага система цивилне заштите подручне (регионалне) самоуправе на чијем је подручју догађај настао те последице настале тероризмом и ратним деловањем”.¹⁸ Ради бољег разумевања ове одредбе напомињемо да према организацији државне управе у Хрватској постоји подела на подручну, односно регионалну самоуправу, чије су јединице жупаније, те локалну самоуправу, чије су јединице општине и градови.¹⁹

¹³ Видети Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, чл. 4, ст. 1, тач. 7.

¹⁴ United Nations General Assembly, “Report of the open-ended intergovernmental expert working group on indicators and terminology relating to disaster risk reduction”, A/71/644, 1st December 2016.

¹⁵ *Ibid.*, 13/41.

¹⁶ Ivan Toth, „Upravljanju u katastrofama svaka zajednica mora posvetiti posebnu pažnju”, *Kako se štitimo od katastrofa* (ur. Ivan Toth, Zdravko Židovec), Hrvatski Crveni križ, Državna uprava za zaštitu i spasavanje, Veleučilište Velika Gorica s pravom javnosti, Zagreb, 2007, 6.

¹⁷ Александар Јазић, „Цивилна заштита у Пољској”, *Безбедност*, бр. 2/2015, 65.

¹⁸ Видети Закон о sustavu civilne zaštite, *Narodne novine*, br. 82/2015 (1567).

¹⁹ Закон о lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, *Narodne novine*, br. 123/17 (2800), 12. 12. 2017, чл. 3.

Различита законска решења указују на значај разумевања садржаја поменутих сродних појмова. Тек разумевањем њихових специфичности, сличности и разлика, али и међусобне корелације, биће нам омогућено да поузданије утврдимо да ли су спроведене акције биле примерене и у складу са размерама одабраних случајева ванредних ситуација.

Када говоримо о појмовима *несреће* и *катастрофе*, ова два појма се разликују према размерама, односно разорношћу последица и капацитета неопходних за њихово санирање, или спречавање њиховог настанка. Чувени професор Енрико Кварентели (*Enrico L. Quarantelli*) чак уводи појам „свакодневне несреће“ (*„everyday emergencies“*) како би направио јаснију терминолошку дистинкцију несреће и катастрофе.²⁰ Он истиче да је рањивост друштвених структура, односно њихов капацитет да одговоре на новонасталу ситуацију, заправо кључни елемент на основу ког прави следећу градацију: „Криза: способности (могућности) превазилазе потребе (друштвених структура); Ванредни догађај: способности задовољавају или донекле превазилазе потребе; Катастрофе: потребе превазилазе способности (могућности); Велика катастрофа: потребе савладавају (надвладавају, упропашћавају) у потпуности способности.“²¹ Међународни покрет Црвеног крста и Црвеног полумесеца (*The International Red Cross and Red Crescent Movement*) дефинише катастрофу као „изненадни, кобан догађај који озбиљно ремети функционисање заједнице или друштва и проузрокује људске, материјалне и економске или еколошке губитке који прекорачују могућност заједнице и друштва да се избори са њим коришћењем својих властитих средстава. Мада их често проузрокује природа, катастрофе често може узроковати и човек“.²²

Катастрофа је у законодавству Републике Србије збирни појам и обухвата елементарне и техничко-технолошке несреће. Овде видимо да нормативна начела истичу поделу према узроку настанка. Међутим, у теорији се, поред наведених, често истичу и ванредне ситуације антропогеног карактера, које обухватају поремећаје у атмосфери, биосфери, хидросфери и литосфери, а који настају услед континуираног лошег утицаја човека на животну средину. У ову групу

²⁰ Enrico L. Quarantelli, “Catastrophes are Different from Disasters: Some Implications for Crisis Planning and Managing Drawn from Katrina”, Items, 2006, доступно на адреси: <https://items.ssrc.org/understanding-katrina/catastrophes-are-different-from-disasters-some-implications-for-crisis-planning-and-managing-drawn-from-katrina/>, 12. 5. 2022.

²¹ Видети Enrico L. Quarantelli, „Emergencies, disasters and catastrophes are different phenomena”, 2000, нав. према Владимир М. Цветковић, „Феноменологија природних катастрофа: теоријско одређење и класификација природних катастрофа”, *Безбедност – Полиција – Грађани*, бр. 3–4/2015, 320.

²² Весна Клајн Татић, „Управљање природним и нуклеарним катастрофама: правни и етички приступ”, *Страни правни живот*, бр. 1/2016, 45–46.

се, између осталог, убрајају недостатак воде за пиће, уништење озонског омотача, али и терористички напади, међународни, међунационални и верски сукоби.²³ У складу са позитивно-правним начелима у Србији, да би нека несрећа била проглашена катастрофом она мора да испуњава два критеријума. Први, њене последице морају бити таквог интензитета да угрожавају безбедност, живот и здравље већег броја људи, материјална и културна добра или животну средину у већем обиму. Други, да њен настанак или последице није могуће спречити или отклонити редовним деловањем надлежних органа и служби.²⁴ Адекватан пример из праксе можда би била нуклеарна несрећа у Чернобиљу 1986. године, која је прерасла у катастрофу због емитовања велике количине радиоактивних супстанци у атмосферу, што је за последицу имало евакуацију више од сто хиљада људи. Оксфордски речник несрећу дефинише као „догађај који узрокује велику и често изненадну штету или невољу“, док катастрофу дефинише као „неочекивана несрећа или природна катастрофа која узрокује велику штету или губитак живота“. Овакве дефиниције доводе до закључка да је неочекиваност догађаја један од важних елемената разликовања несреће од катастрофе, што национално законодавство у Србији не препознаје. Закључујемо да несрећа под одређеним условима може прерасти у катастрофу.

Кључни за дистинкцију појмова *кризе* и *ванредне ситуације*, према Ђукићу, су: „јасноћа природе, карактера и димензија догађаја који постоје код ванредне ситуације, али не и код кризе. За разлику од кризе, ванредна ситуација се углавном решава рутинским оперативним процедурама у оквиру постојећих капацитета организације, односно заједнице.“²⁵ Криза је процес, а ванредна ситуација је појава, па се за њихово решавање користе и различита средства.

Разлике између *ванредног стања* и *ванредне ситуације* су бројне, али је најважније нагласити да је ванредно стање уставна категорија, дефинисана чланом 200 Устава Републике Србије.²⁶ С друге стране, ванредна ситуација дефинисана је у члану 2, тачка 7. Закона о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама.²⁷ Ванредно стање проглашава и укида Народна скупштина већином свих

²³ Мирољуб Д. Гроздановић, Евица И. Стојиљковић, *Методe процене ризика*, Универзитет у Нишу – Факултет заштите на раду у Нишу, Ниш, 2013, 21.

²⁴ Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, чл. 2, тач. 1.

²⁵ Видети Станимир Ђукић, „Кризни менаџмент и ванредна ситуација“, *Војно дело*, бр. 2/2017, 341.

²⁶ Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021, чл. 200.

²⁷ Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, чл. 2, тач. 7.

посланика. Изузетно када Народна скупштина није у могућности да се састане, одлуку о проглашењу ванредног стања доносе заједно председник Републике, председник Народне скупштине и председник Владе, под истим условима као и Народна скупштина.²⁸ Ово је управо био случај када је услед пандемије 15. марта 2020. на територији целе државе проглашено ванредно стање, а које је укинута 6. маја исте године. Хрватска није уводила ванредно стање иако Устав то дозвољава, већ су се примењивале само одредбе Закона о саставу цивилне заштите.²⁹ Како подразумевају различите правне режиме, посебно питање у српској јавности тицало се сврсисходности проглашења ванредног стања уместо ванредне ситуације.³⁰ За разлику од ванредног стања, у зависности од тога на којој територији се проглашава, ванредну ситуацију могу прогласити: Влада, извршни орган аутономне покрајине, градоначелник, председник градске општине и председник општине.³¹ Изузетно, ванредну ситуацију може прогласити или укинути Влада, на предлог Министарства, уколико за то постоје услови, а надлежни орган није поступио у складу са законом.³²

Често се у пракси не могу повући јасне границе између ових појмова, посебно зато што се један исти догађај из перспективе другог органа, односно актера, може другачије квалификовати. Дакле, поред објективне, постоји и субјективна компонента нивоа угрожености приликом квалификације догађаја.

Нормативно-правни систем у овој области у обе државе веома је комплексан, али због ограниченог обима овог рада највише пажње посвећујемо само кровним законима у овој области. Ипак, желимо да истакнемо да постоји још низ аката који уређују ову област. У Србији то су: Закон о заштити од пожара, Закон о заштити животне средине, Закон о водама, а када се говори о подзаконским актима важно је споменути Уредбу о спровођењу евакуације, Уредбу о садржају и начину израде планова заштите и спасавања у ванредним ситуацијама и многе друге. У Хрватској, поред поменутог Закона о саставу цивилне заштите, важни су и Закон о саставу домовинске сигурности, Закон о Хрватској горској служби спасавања, Закон о радиолошкој и нуклеарној сигурности и многи други.

²⁸ Устав Републике Србије, чл. 200.

²⁹ Maja Nastić, „Odgovor države na bolest COVID 19: na primjerima Hrvatske i Srbije”, *Pravni vijesnik*, Vol. 36, br. 3–4/2020, 71.

³⁰ Видети Биљана Васић, „Ванредно стање или ванредна ситуација”, *Време*, бр. 1524/2020, 19. 3. 2020.

³¹ Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, чл. 39.

³² *Ibid.*, чл. 40.

Када је реч о стратешким документима, у Србији је 2011. године усвојена Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама. Као један од недостатака система Стратегија истиче недовољно развијену међународну сарадњу.³³ Анализом потписаних међудржавних споразума у области ванредних ситуација можемо закључити да је направљен велики искорак на овом плану. Од укупно једанаест међудржавних споразума у овој области, чак осам је потписано након усвајања Стратегије. Међу циљевима се налази и побољшана регионална сарадња и међународна координација. Планом рада Владе и Министарства унутрашњих послова за 2021. годину предвиђена је израда Стратегије и акциони план смањења ризика од катастрофа и управљања у ванредним ситуацијама за период 2022–2027, у намери да се нормативни и стратешки оквир усклади са ЕУ законодавством и међународним стандардима.³⁴ Под међународним стандардима мисли се на Оквир из Сендаија за смањења ризика од катастрофа за период 2015–2030. године. Оквир из Сендаија је инструмент који представља наставак Хјого оквира за деловање 2005–2015 (*The Hyogo Framework for Action* – HFA). Ипак, Стратегија до данас није усвојена. Уколико овакав документ ипак буде усвојен, можемо очекивати промену терминологије која нуди постојећи позитивноправни оквир у области ванредних ситуација. Претпоставка је да ће се решења ускладити са онима која су понуђена у поменутом извештају, усвојеним од Генералне скупштине Уједињених нација.

Билатерална и мултилатерална сарадња Србије и Хрватске у ванредним ситуацијама

Србија је склопила низ споразума о сарадњи у заштити од природних и других катастрофа са суседним државама, али и шире. Споразум између Владе Републике Србије и Владе Републике Хрватске потписан је у јулу 2014. године.³⁵ Оквир за сарадњу две државе на билатералном нивоу, дакле, успостављен је након поплава које су погодиле регион у мају исте године. Стога сарадња која је том приликом успостављена није резултат Споразума, већ је Споразум резултат ванредне ситуације. Споразум прописује видове сарадње као што су размена сазнања и искустава, стручно оспособљавање и

³³ Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, *Службени гласник РС*, бр. 86/2011.

³⁴ План рада Владе Републике Србије за 2021. годину, Београд, 2021, доступно на адреси: <https://www.srbija.gov.rs/dokument/370535/plan-rada-vlade-republike-srbije.php>, 4. 7. 2022, 471.

³⁵ Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Хрватске о сарадњи у заштити од природних и других катастрофа, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 13/2014.

усавршавање, које између осталог подразумева организовање заједничких вежби, као и сарадњу између образовних установа. Специфичност овог споразума огледа се у прописаном формирању Сталне мешовите комисије задужене за спровођење одредби овог споразума. Ово је заправо честа пракса у сарадњи Србије и Хрватске. Међудржавне мешовите комисије формиране су за многа отворена питања, као што су питања мањина, државне границе, питање несталих, повраћаја културних добара, али и за област научне и технолошке сарадње и тако даље. У пракси рад већине ових комисија показао је веома ограничен успех. Разлози за то су бројни, али имајући у виду да су отворена питања између две државе у најмању руку осетљива, такав исход не чуди. Како природне и друге катастрофе нису национално осетљива тема, може се очекивати да рад ове комисије ипак буде нешто успешнији. Од укупно једанаест држава са којима Србија има потписане споразуме о сарадњи у овој области, једино се још у споразуму са Црном Гором прописује оснивање међудржавне мешовите комисије. Споразум са Хрватском у члану 11. прописује процедуру начина тражења и пружања помоћи. Захтев може бити у писменом или усменом облику, али држава која пружа помоћ може и без формалног захтева изложити другој уговорној страни расположиве капацитете за помоћ.³⁶ Ово је веома значајна одредба, јер убрзава процедуру и омогућава брзо реаговање.

Како је Хрватска чланица ЕУ, важно је нагласити да је Србија већ наредне године (2015) потписала споразум са Европском унијом и узела учешће у Механизму цивилне заштите ЕУ.³⁷ Илустративно је да је у 2019. години Механизам активиран свега 20 пута, а услед пандемије број захтева је наредне 2020. године порастао на 102, а 2021. године на 114.³⁸

Разлози за појачану активност рада Владе Републике Србије на пољу јачања сарадње у заштити од катастрофа могу се, између осталог, тражити у разорним поплавама које су погодиле Србију, али и Хрватску и Босну и Херцеговину у мају 2014. године. Поред јачања билатералне сарадње, Србија је направила важне кораке у трансформацији и јачању институција у овој области. Усвојен је нови закон 2018. године, основане су нове институције (Канцеларија за управљање јавним улагањима), израђени су нови документи (Национални програм управљања

³⁶ *Ibid.*, чл. 11, ст. 5.

³⁷ Споразум између Републике Србије и Европске уније о учешћу Републике Србије у Механизму цивилне заштите Уније, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 11/15.

³⁸ European Council, Council of European Union, "Infographic - The EU civil protection mechanism in numbers", доступно на адреси: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/civil-protection/>, 26. 9. 2022.

ризиком од елементарних непогода), а развијена је и методологија за процену ризика.

Влада Србије је, дакле, поступала реактивно, али даљом анализом потписаних споразума можемо закључити да се и даље активно ради на успостављању још шире мреже међудржавних споразума у овој области. Ипак, Србија овакве билатералне споразуме, од држава у окружењу, и даље нема са Румунијом и Северном Македонијом, што оставља простор за даље регулисање ове области.

Србија можда најкомплекснију сарадњу у области ванредних ситуација има са Руском Федерацијом. Министарство унутрашњих послова Републике Србије и ресорно министарство Руске Федерације (*The Ministry of the Russian Federation for Civil Defence, Emergencies and Elimination of Consequences of Natural Disasters* – EMERCOM) успоставили су сарадњу која је резултирала Споразумом о оснивању Српско-руског хуманитарног центра (у даљем тексту: Центар) у Нишу 2012. године.³⁹ Као правни основ за формирање Центра послужио је управо Споразум о сарадњи у области хуманитарног реаговања у ванредним ситуацијама, спречавања елементарних непогода и техногених хаварија и отклањања њихових последица, који је потписан 20. октобра 2009. године.⁴⁰ Ово је уједно и први споразум те врсте који је Србија икада потписала. Тек наредне године потписани су споразуми са Босном и Херцеговином и Црном Гором. Центар је учествовао у пружању помоћи код ванредних ситуација у Србији, Грчкој, Словенији и Босни и Херцеговини. Иако Центар није деловао на подручју Хрватске, успостављена је сарадња која је резултирала заједничком вежбом са Горском службом спасавања Хрватске у Нишу 2017. године.⁴¹ Спасиоци из Хрватске и Србије који су се тим поводом развили сарадњу касније су заједно конкурисали на пројекат Европске комисије чији је циљ унапређење акције претраге и спасавања са псима у руралним подручјима, који је успешно реализован. У Хрватској је рад Горске службе спасавања регулисан законом, док у Србији то није случај. Треба напоменути да је Центар придружени члан међународне организације

³⁹ Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Руске Федерације о оснивању Српско-руског хуманитарног центра, *Службени Гласник РС – Међународни уговори*, бр. 6/2012-1.

⁴⁰ Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Руске Федерације о сарадњи у области хуманитарног реаговања у ванредним ситуацијама, спречавања елементарних непогода и техногених хаварија и уклањања њихових последица, *Службени Гласник РС – Међународни уговори*, бр. 10/2010, 37.

⁴¹ М. Z., „Hrvati vezbali u Srpsko-ruskom humanitarnom centru”, *Južne vesti*, 9. 10. 2017, доступно на адреси: <https://www.juznevesti.com/Drustvo/Hrvati-vezbali-u-Srpsko-ruskom-humanitarnom-centru.sr.html>, 11. 6. 2022.

цивилне заштите (*International Civil Defence Organisation – ICDO*) са седиштем у Женеви.⁴²

Пандемија корона вируса ставила је фокус на концепт хуманитарне дипломатије. Он је, наравно, постојао и раније, али је током пандемије доживео процват. Ово је концепт који се и даље развија, па је јако тешко говорити о дефиницијама, јер пракса тек треба да их потврди. Иако ће многим прва асоцијација бити пружање хуманитарне помоћи становништву угроженом неком ванредном ситуацијом, хуманитарна дипломатија је ипак много више од тога. Као и традиционална дипломатија, она обухвата преговарање, заступање, комуникацију и друге принципе. За потребе овог рада довољно је нагласити да се хуманитарна дипломатија фокусира на максимизацију подршке у циљу изградње партнерстава неопходних за постизање хуманитарних циљева.⁴³ Уопштено говорећи, хуманитарна дипломатија се практикује у случајевима природне и друге катастрофе и оружаног сукоба. Сарадња Србије и Хрватске током пандемије свакако спада у прву групу, иако је пандемија у јавни дискурс вратила ратну терминологију. У прилогу томе говоре и бројне изјаве државних званичника да су државе „у рату против невидљивог и опаког противника”.⁴⁴

Међународна федерација Црвеног крста (*The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies – IFRC*), као највећа светска хуманитарна организација, усвојила је дефиницију хуманитарне дипломатије под којом подразумева: „Убеђивање доносилаца одлука и лидера јавног мњења да делују, у сваком тренутку, у интересу угрожених људи, и уз пуно поштовање основних хуманитарних принципа”.⁴⁵ Основни хуманитарни принципи су: хуманост, непристрасност, неутралност и независност.

У законодавству Републике Србије пандемија је таксативно класификована као елементарна непогода, међутим то у Хрватској није

⁴² International Civil Defence Organization, ICDO Official Website, Affiliated members, доступно на адреси: <https://icdo.org/about-icdo/members/affiliated-members.html>, 21. 7. 2022.

⁴³ International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, “Red Talk: Christopher Lamb on Humanitarian Diplomacy”, 30. 6. 2011, доступно на адреси: <https://www.youtube.com/watch?v=AzrjAPHey4&t=1455s>, 20. 7. 2022.

⁴⁴ Вид. „Вучић: Србија у рату против невидљивог и опаког противника”, *РТС*, 15. 3. 2020, доступно на адреси: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3131/koronavirus-u-srbiji/3889799/srbija-vanredno-stanje-koronavirus.html>, 18. 8. 2022; „Макрон: Ми смо у рату”, *Данас*, 16. 3. 2020; Brian Bennett, Tessa Bernson, “‘Our Big War.’ As Coronavirus Spreads, Trump Refashions Himself as a Wartime President”, *Time*, 19. 3. 2020, доступно на адреси: <https://time.com/5806657/donald-trump-coronavirus-war-china/>, 18. 8. 2022.

⁴⁵ *IFRC Strategy 2020: saving lives, changing minds*, The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneva, 2010, 25.

случај.⁴⁶ Сарадња коју су Србија и Хрватска оствариле током пандемије вируса на први поглед је неочекивана. Србија је била у позицији да страним држављанима (пре свега) из региона омогући вакцинацију, у тренутку када у региону није било довољно вакцина за све грађане који желе да се вакцинишу, али је ипак најнижи ниво сарадње остварен управо са Хрватском. За разлику од највиших нивоа власти, физичка и правна лица интензивирала су сарадњу. Занимљив и иновативан пример сарадње је сарадња Србије и Хрватске у оквиру пројекта „ХВІТ – прекогранична ИТ мрежа за конкурентност, иновацију и предузетништво“, који се спроводио у периоду од 2014. до 2020. године, а обухвата производњу заштитних визира 3D технологијом. Овај пројекат основан је у оквиру Интеррегионалног IPA програма прекограничне сарадње (*IPA Cross-border Cooperation Programme*). Овај програм подржава и промовише сарадњу између држава кандидата, потенцијалних кандидата и држава чланица ЕУ. Поред Хрватске, Србија је у оквиру овог програма остварила сарадњу и са Бугарском, Мађарском и Румунијом.⁴⁷

На пољу мултилатералне сарадње Србија и Хрватска имају много плодотворнију сарадњу у области ванредних ситуација. Обе државе су приступиле Иницијативи за спремност и превенцију у катастрофама за Југоисточну Европу (*The Disaster Preparedness and Prevention Initiative for South-Eastern Europe – DPPI SEE*). Циљ ове иницијативе је јачање регионалне сарадње у области превенције и приправности у катастрофама. У оквиру иницијативе до сада су одржана 43 регионална састанка, организовано је више десетина семинара, конференција, курсева, радионица и обука. Поред Србије и Хрватске, иницијативи су приступиле и Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Северна Македонија, Молдавија, Црна Гора, Румунија, Словенија и Турска.

Мултилатерална сарадња у овој области можда је најизраженија у сарадњи на речним токовима. Када је реч о рекама и Србија и Хрватска су чланице Међународне комисије за слив реке Саве (Савска комисија), као и Међународне комисије за заштиту реке Дунав.⁴⁸ Оквирни споразум о сливу реке Саве први је развојно оријентисани

⁴⁶ Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, чл. 2, тач. 2.

⁴⁷ Видети више на: “IPA Cross-border Co-operation Programmes”, European Commission, доступно на адреси: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/ipa/cross-border/, 12. 9. 2022.

⁴⁸ Треба нагласити да Међународна комисија за заштиту реке Дунав и Дунавска комисија нису синоними. Дунавска комисија је међународна организација која је основана у циљу имплементације Конвенције о пловидби на реци Дунав, док је Међународна комисија за заштиту реке Дунав основана пола века касније на темељу Конвенције о заштити реке Дунав.

мултилатерални споразум у региону након Мировног споразума из Дејтона и Споразума о питањима сукцесије.⁴⁹ Савска комисија формирана је у циљу да обезбеди спровођење Оквирног споразума. Како је Сава најдужа река на Балкану, чланице Савске комисије су само државе региона: Србија, Хрватска, Босна и Херцеговина и Словенија. Треба посебно истаћи успех који је ова међународна организација остварила у области смањења штетних последица поплава развојем софистицираног и јединственог систем за прогнозу и рано упозорење на поплаве у сливу реке Саве (*Flood Forecasting and Warning System – SAVA FFWs*). Систем је формиран на основу Протокола о заштити од поплава, који предвиђа широк систем активности у циљу његовог спровођења, а између осталог то су размена информација, међусобно обавештавање о промени законских решења у овој области, као и међусобна помоћ у случају ванредне одбране од поплава.

Закључак

Резултати истраживања показују мешовите учинке сарадње Србије и Хрватске у ванредним ситуацијама. Анализа нормативно-правног оквира Србије и Хрватске у области ванредних ситуација показала је да је правни оквир у Хрватској у већој мери прилагођен међународним стандардима у области ванредних ситуација. Имајући у виду намере Владе Србије да даље унапређује нормативна начела у овој области, тако да она буду усклађена са законодавством ЕУ, али и међународним стандардима, можемо рећи да законодавство у суседној Хрватској мапира правце унапређивања законодавства у Србији, уз све специфичности које национално законодавство треба да уважи у законским решењима.

Када је реч о билатералној сарадњи у области ванредних ситуација, можемо констатовати да је успостављен адекватан оквир за сарадњу оличен у билатералном споразуму, али да капацитети за сарадњу које прописује у пракси нису често примењивани. У мултилатералним иницијативама и организацијама остварени су уочљивији резултати, јер због своје природе остављају мање маневарског простора да изостану.

Имајући то у виду, уопштено говорећи сарадња Србије и Хрватске у ванредним ситуацијама релативно је остварена, али остаје још доста простора за унапређивање постојећих решења. Истраживање је указало на доминантну улогу државе, али и на значај спонтане организације појединца, односно цивилног друштва, у овој области сарадње.

⁴⁹ Дејан Коматина, „Прекогранична сарадња у области заштите од поплава у сливу реке Саве“, *Полис*, бр. 8/2014, 56.

Библиографија

- Bennett Brian, Bernson Tessa, "Our Big War.' As Coronavirus Spreads, Trump Refashions Himself as a Wartime President", *Time*, 19. 3. 2020, доступно на адреси: <https://time.com/5806657/donald-trump-coronavirus-war-china/>, 18. 8. 2022.
- Nastić Maja, „Odgovor države na bolest COVID 19: na primjerima Hrvatske i Srbije”, *Pravni vijesnik*, Vol. 36, br. 3–4/2020.
- Quarantelli Enrico L., "Catastrophes are Different from Disasters: Some Implications for Crisis Planning and Managing Drawn from Katrina", *Items*, 2006, доступно на адреси: <https://items.ssrc.org/understanding-katrina/catastrophes-are-different-from-disasters-some-implications-for-crisis-planning-and-managing-drawn-from-katrina/>, 12. 5. 2022.
- Toth Ivan, „Upravljanju u katastrofama svaka zajednica mora posvetiti posebnu pažnju”, *Kako se štitimo od katastrofa* (ur. Ivan Toth, Zdravko Židovec), Hrvatski Crveni križ, Državna uprava za zaštitu i spasavanje, Veleučilište Velika Gorica s pravom javnosti, Zagreb, 2007.
- Z. M., „Hrvati vežbali u Srpsko-ruskom humanitarnom centru”, *Južne vesti*, 9. 10. 2017, доступно на адреси: <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Hrvati-vezbali-u-Srpsko-ruskom-humanitarnom-centru.sr.html>, 11. 6. 2022.
- Васић Биљана, „Ванредно стање или ванредна ситуација”, *Време*, бр. 1524/2020.
- Гаћиновић Радослав, „Национална безбедност као кључни фактор у функционисању модерне државе”, *Војно дело*, Vol. LXIX, бр. 1/2017.
- Гроздановић Мирољуб Д., Стојиљковић Евица И., *Методе процене ризика*, Универзитет у Нишу – Факултет заштите на раду у Нишу, Ниш, 2013.
- Ђукић Станимир, „Кризни менаџмент и ванредна ситуација”, *Војно дело*, бр. 2/2017.
- Јазић Александар, „Цивилна заштита у Пољској”, *Безбедност*, бр. 2/2015.
- Кешетовић Желимир, Милашиновић Срђан, „Кризни менаџмент и слични концепти – покушај разграничења”, *Безбедност*, бр. 1–2/2008.
- Клајн Татић Весна, „Управљање природним и нуклеарним катастрофама: правни и етички приступ”, *Страни правни живот*, бр. 1/2016.
- Коматина Дејан, „Прекогранична сарадња у области заштите од поплава у сливу реке Саве”, *Полис*, бр. 8/2014.
- Настевски Александар, „Хрватски спасиоци су спасавали Србе, а ми смо међу првима послали помоћ: Зашто нас на Балкану увек непогоде везују”, *Мондо*, 15. 1. 2021, доступно на адреси: <https://mondo.rs/Info/EX-YU/a1422576/srbija-hrvatska-zemljotres-potres-poplave-prirodne-nepogode-potros-donacije-novac-spasioci.html>, 14. 10. 2022.

- Поп-Лазич Исидора, „Специфичности и ток приступних преговора Србије и Хрватске за чланство у Европској унији – импликације на билатералне односе”, *Међународна политика*, Vol. LXXII, бр. 1183/2021.
- Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009.
- Цветковић Владимир М., „Феноменологија природних катастрофа: теоријско одређење и класификација природних катастрофа”, *Безбједност – Полиција – Грађани*, бр. 3–4/2015.

Isidora POP-LAZIĆ

COOPERATION BETWEEN SERBIA AND CROATIA IN EMERGENCY SITUATIONS

ABSTRACT

The paper presents an analysis of the variations and types of cooperation between Serbia and Croatia during emergency situations that cause cross-border threats, such as those that existed during natural and other disasters such as floods, earthquakes, the COVID-19 virus pandemic, the refugee and migrant crisis, and so on. Emergency situations, by their very nature, presuppose cooperation with neighboring countries.

The first part of the paper will discuss the categorical definition of the concept of emergency situations as a security threat, its constitutive elements, and different types and forms. The following is a comparative analysis of the development of the normative framework in the field of emergency situations, both in Serbia and Croatia. Understanding the specifics, similarities, and differences of positive legal principles in this area will allow us to understand the scope of their application through practical examples, which will be discussed in the third part of the paper. The conclusion of the analysis is that cooperation between Serbia and Croatia in emergency situations in practice records ambivalent or mixed results.

Keywords: emergency situations, Serbia, Croatia, interstate cooperation, disasters, legal regulation, Serbo-Croatian relations.

UDK 327(41:8)

Biblid 0543-3657, 73 (2022)

Год. LXXIII, бр. 1186, стр. 123–151

Original scientific paper

Received: 10/09/2022

Accepted: 15/11/2022

doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2022.73.1186.6

CC BY-SA 4.0

*Ivan DUJIĆ*¹

The British Isles and Latin American Countries

ABSTRACT

This paper deals with the relations between the key countries that geographically belong to the British Isles and Latin American countries. By using comparative and historiographical methods, the paper intends to offer an answer to the research question: Does the Republic of Ireland, due to more historical similarities with Latin American countries than the other countries of the British Isles, has to have better economic and political relations with Latin America? The paper is based on the hypothesis that the Republic of Ireland, through cooperation with the countries of Latin America (despite specific differences compared to other countries of the British Isles), strives to exert an identical influence in terms of the affirmation of Western Christian values in the countries of Latin America. Finally, it aligns with the EU's policy of deeper cooperation with Latin America. After the Introduction, the central section of this paper is divided into four sub-sections that follow historical events in Ireland and the United Kingdom as well as their influences on relationships with Latin American countries, particularly during the Cold War and Post-Cold War periods. After passing the long territorialization process and during the Fourth Industrial Revolution, the Republic of Ireland, which geographically belongs to the British Isles but remained part of the EU even after the withdrawal of Great Britain, became a country, formally

¹ Research fellow at the Institute of International Politics and Economics (IIPE), Belgrade, Serbia. E-mail: ivan@diplomacy.bg.ac.rs.

The paper presents the findings of a study developed as a part of the research project "Serbia and Challenges in International Relations in 2022", financed by the Ministry of Education, Science, and Technological Development of the Republic of Serbia and conducted by the IIPE.

and essentially capable of maintaining its economic, political, and cultural relationships with Latin American countries. This is the point emphasised in the conclusion.

Key words: the British Isles, (Republic of) Ireland, UK, EU, Latin America, World War I, World War II, Post-Cold War period, Western Christian values.

Introduction

While the world is facing an unequal battle in favour of a long-term solution to global migration, the health crisis, and climate change, relations between countries in the Fourth Industrial Revolution are not developing towards establishing lasting peace. Instead, the Fourth Industrial Revolution moves towards occasional inter-state frictions and conflicts, forestalling the establishment of lasting peace, with states striving to steer clear of conflicts to ensure maximum Revolution results. Observed solely at a global level, there are still crisis hotspots within countries with a tendency to escalate into inter-state conflicts, as in the case of classical conflicts, which, in unstable states, continue into the 21st century.

Since Kant's time, the issue of establishing lasting peace has not lost its significance, especially considering that interstate conflicts have been reduced to conflicts at the local level since 1945. Kant noted that lasting peace, understood as a condition, can be achieved through implementing the laws. Time has shown that peace, established through a law binding two or more states, also depends on the implementation of convergent interstate policies.²

As opposed to this, a question arises as to what happens when countries conduct divergent policies. Vast experience in relations among states indicates that, in this case, the peace some scholars refer to as "fragile peace" can be called into question, as one can see in the case of Central European countries in the interwar period.³ Instead of making peace indubitable in the sense of the absence of all inter-state conflicts, the existence of fragile peace is questioned, considering the crises during the Fourth Industrial Revolution.

Unlike global peace, certain world regions have become known for their countries' ability to establish lasting regional peace thanks to convergent policies in place. European and Latin American countries (making up the greater part of the New World) have striven to maintain

² Immanuel Kant, *Kant's Principles of Politics, Including His Essay on Perpetual Peace. A Contribution to Political Science*, T. & T. Clark, Edinburgh, [1795] 1891, 88.

³ Neal Pease, "The Conduct of Political Relations, 1927-1932", *Poland, the United States, and the Stabilization of Europe, 1919-1933*, Oxford University Press, Oxford, 1986, 147.

regional peace by avoiding the interference of great (non-) European powers in the internal affairs of their weaker countries. The selected literature reveals that the countries on both sides of the Atlantic work to keep a fragile peace.

The paper focuses on the overall relations between the countries of the British Isles (the Republic of Ireland and the UK) and Latin American countries. Drawing on the fact that “nothing happens overnight”, the relations between these countries have been built upon the complex development of the state as a territorial entity, which dates back to the establishment of the first states both in the New and the Old World. In the first part, the paper provides a brief overview of the complex development of the island of Ireland before 1921, as well as the development of Great Britain and Ireland’s relations with Latin American countries before the greater part of Ireland gained its independence.

The second part of the paper analyses the Republic of Ireland’s gaining independence from the United Kingdom (UK) in the post-World War I period. The third part of the paper examines the period since the end of World War II, especially since the Cold War when the Republic of Ireland and the UK became member states of the European Communities, the predecessors of the European Community (EC) and the European Union (EU), as well as the relations of these countries with Latin American countries. The fourth part considers the post-Cold War period, including the period following the UK’s withdrawal from the EU in 2020. Finally, the conclusion summarises the results obtained in this research and the most important issues raised throughout the paper. For example, can the Republic of Ireland, independently of the United Kingdom, maintain a positive influence on Latin American countries by promoting Western Christian values? It is about values based on “[...] dignity, nationhood, law, democracy, humanism, atheism, science, secularism, ethics, rights, welfare, capitalism [...]”.⁴ The hypothesis underpinning the paper is that the Republic of Ireland, on behalf of the EU, following World War II and the Cold War, strives to continue promoting Western Christian values in Latin American countries and nurture relations with them.

The British Isles and Latin American Countries: Key Factors in International Relations

The western part of Europe is connected to the Atlantic through the narrow marine passages separating the British Isles from the rest of Europe. In addition, the English Channel and the Strait of Calais (Dover) represent

⁴ Nick Spencer, *The Evolution of the West: How Christianity Has Shaped Our Values*, SPCK Publishing, London, 2016, 12.

a vital maritime route between the British Isles and the rest of Europe. On the other hand, because of the constant need for the maintenance and further development of international maritime trade, the Atlantic and all maritime routes dating back to the time of the Age of Discovery in the 15th century gained additional significance when the British Isles connected with the New World countries, especially Latin America.⁵

The British Isles are a group of islands, the two most prominent being Great Britain and Ireland (the Longman Dictionary of Contemporary English – LDOCE). Numerous smaller islands surround both islands, the most important being the Isle of Man for its location on the marine passage separating Ireland from Great Britain.

Regardless of the given example, the Republic of Ireland, the UK, and Latin American countries are viewed as integrated political entities, endeavouring to be equal in the Fourth Industrial Revolution and public international law. To remain equally treated actors in international relations and to fully participate in the Fourth Industrial Revolution, Ireland, the UK, and Latin American countries had to develop as independent entities striving to continue working on the development of international public law with the support of digital technologies. Thanks to the cultural, economic, and political relations as well as the wars fought, Ireland, the UK, and the Latin American countries, ended the process of territorialization. With a long history of all these forms of interdependence, these are now complex territorial entities whose goal is to develop and deepen cultural, economic, and political ties.

*A brief overview of the complex development relations
between Latin America and the British Isles up to 1921*

Unlike the development of England, Scotland, and Wales, which make up Great Britain, the development of Ireland, which is not so well known in Serbia's social science as the development of the great powers, shows that Ireland had waged wars, conquered, and made demographic changes from the very outset of feudalism, before the establishment and spread of England's multiple influences. However, in his research, Céitinn (Keating) indicates that during the Roman Empire and since its division into East and West, but also after the fall of the Western Roman Empire, Ireland was spared not only from the Roman conquests but also the conquests during the Great Migration.⁶

⁵ David A. Brading, "Bourbon Spain and its American Empire", *The Cambridge History of Latin America* (ed. Leslie Bethell), Cambridge University, Cambridge, 1985, 390.

⁶ Seathrún Céitinn [Geoffrey Keating], *Foras Feasa ar Éireann [The History of Ireland]*, Ex-classics Project, 2009, available at: <http://www.exclassics.com>, 5. 8. 2022, 37.

Ever since the early mediaeval period, which lasted from the 9th to the 12th century, Ireland has been the target of occasional conquests and a place for the settlement of the first peoples of Western Europe. In this sense, White pointed to Denmark's conquests, presence, and influence in Ireland and the British Isles as a whole.⁷ The period of Danish influence gradually led to the creation of England, Ireland, Scotland, and Wales, which survived as independent countries, as was also suggested by Smith.⁸

How did Danish influence initially contribute to creating countries in the British Isles in the early mediaeval period? The Danish influence brought about numerous assimilations that gradually laid the foundation for the constitution of the Irish people. Their task in the following centuries was to accept the influence of England and, at the same time, fight for the development of their own identity. For example, Irish folklore has been preserved.⁹

Aside from the Danish influence, the Norwegian influence was felt at the turn of the 10th and 11th centuries due to changes in the Danish dynasty family tree.¹⁰ The Danish-Norwegian influence prevailed until England's involvement in the events of continental Europe in 1066. The conquest of England also had long-term consequences for Ireland, which, during the reign of William the Conqueror, traded not only with England but also with other parts of the British Isles.¹¹

Even though the second half of the 11th century is remembered for the changed destiny of England in terms of its connection with continental Europe, Ireland, as in the era of the Roman conquests and the Great Migration, was exempted from the conquests from Normandy, a region of northern France that tapers to the English Channel. In this period, England, unlike Ireland, Scotland, and Wales, faced radical changes during the reign of William the Conqueror and his successors, regardless of later changes in the dynasty family tree. Apart from the conquest of England in 1066, the second half of the 11th century is also remembered for the influx of cultural, economic, and political influence from Normandy.¹²

⁷ Henry White, *History of Great Britain and Ireland; with an Account of the Present State and Resources of the United Kingdom and Its Colonies*, Simpkin Marshall, and Co, London, 1871, 34.

⁸ Goldwin Smith, *The United Kingdom: A Political History*. Vol. II, MacMillan & Co., Ltd., London, 1899, 22.

⁹ Sean J. Connolly, *Contested Island: Ireland 1460–1630*, Oxford University Press, New York, 2007, 8.

¹⁰ Grant Allen, *Anglo Saxon Britain*, E.&J.B. Young & Co., New York, 1901, 165.

¹¹ Frank Merry Stanton, *William the Conqueror and the Rule of the Normans*, G.P. Putnam's Sons, New York – London, 1908, 254.

¹² F. M. Stanton, 249–259.

Despite England's and Scotland's highly developed cultural, economic, and political influence, Ireland has never been fully defined as a state dominated by the influence of these countries. Connolly pointed to the pronounced influence of England in Ireland during the transition from the early mediaeval period to matured feudalism, when the Anglo-Irish dynasty was founded.¹³ The invasion of Ireland in 1169 strengthened England's influence and brought about radical changes in Ireland. England experienced the same destiny after the Norman Conquest.¹⁴

That the influence of England in Ireland from 1169 onward was significant is also shown by Prestwich's research. From the 13th century to the beginning of the Hundred Years' War in 1337, thanks to England's vastness, Ireland was connected with the parts of France where England had possessions. Using marriage ties and the strong influence of the Plantagenet dynasty of England on the Valois dynasty of France, apart from Ireland, England also dominated most of France.¹⁵

The question is posed as to what the status of Ireland was during the Hundred Years' War that lasted from 1337 to 1453. Froissart noted in his chronicles that in this period, the English nobility competed for prestige in England and most of France and Ireland.¹⁶ Many notables in Ireland struggled to maintain the privileged status they enjoyed on behalf of England.

Unlike England and Scotland before and after merging into the United Kingdom of Great Britain in 1707, Ireland remained *de facto* an independent state, where the monarchy had been functioning for centuries. This is evidenced by English possessions from the period of Edward III of the Stuart dynasty in the 14th century¹⁷, suggesting that Ireland fought, with more or less success, for the complete suppression of England's cultural, economic, and political influence. This suppression peaked during the reign of the Scottish Stuart dynasty in the 17th century.¹⁸

Contrary to Connolly, Elliott points out that in the 15th century, Ireland not only endured the English influence but also had the vision to take part in overseas expeditions.¹⁹ Regardless of the degree of English influence,

¹³ S. J. Connolly, 104.

¹⁴ Robert Bartlett, *England Under The Norman And Angevin Kings, 1075-1225*, Clarendon Press, Oxford, 2000, 87.

¹⁵ Michael Prestwich, *Plantagenet England 1225-1360*, Clarendon Press, Oxford, 2005, 27.

¹⁶ John Froissart, *Chronicles of England, France, Spain and the Adjoining Countries*. Vol. II. Reprint, J.M'Creery, Black Horse Court, London, [1523] 1812, 278.

¹⁷ H. White, 153-154.

¹⁸ Sean J. Connolly, *Divided Kingdom: Ireland 1630-1800*, Oxford University Press Inc., New York, 2008, 107.

¹⁹ John H. Elliott, *Empires of the Atlantic World: Britain and Spain in America 1492-1830*, University of Westminster Press, London, 2017, 22.

such a venture meant a significant step forward for Ireland in understanding that the Earth as a geographical concept was quite different from what it was considered in the period from the Ancient Age to the 15th century. Thanks to the later expeditions, knowledge about the Earth expanded, and the concept of space was understood in the context of interconnecting parts of the world into a single entity.

During the Hundred Years' War, the French gradually suppressed English influence in France, which prompted the expeditions. This war, won by France, was the first to contribute to setting sail for the expeditions during the Age of Discovery at the end of the 15th century. Some Western European countries went on a quest for new overseas trade routes, spreading Western Christian values, including capitalist ones, using capital that, since the 16th century onwards, has been "[...] transnationalized (and) become spread across numerous national territories through globalised circuits of production".²⁰

One of the prerequisites for capital to become transnationalized, that is, to spread across national territories, is national unity, which allows "[t]he integration of all property systems under one formal property law [...]".²¹ The long-term creation of prescriptive property rights and, consequently, the entire property system underpinning the state unity would not be possible without the achieved integration of the state.

From the late 15th century and during the 16th and 17th centuries, thanks to expeditions and conquests, some Western European countries faced the task of overcoming their long-term fragmentation by encouraging and strengthening territorial integrity through the property system and by connecting into larger entities. England and Scotland were no exceptions: in the 17th century, the Union of the Crowns enabled the transition from absolute to parliamentary monarchy. This transition was facilitated by the Glorious Revolution and the outbreak of war in Ireland in 1689.²²

The Union of the Crowns of England and Scotland raised the issue of the necessary defining and acknowledging the official faith as well as overcoming the centuries-old differences not only in England and Scotland, but also in Ireland. Ohlmeyer points to the differences, such as "[...] the physical environment, language, dress, political structures, and

²⁰ William I. Robinson, "Global Capitalism, Social Science, and Methods of Critique: Response to Cammack's 'Forget the Transnational State'", *Geopolitics, History, and International Relations*, Nr. 1/2009, 98–99.

²¹ Hernando De Soto, *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, Basic Books, New York, 2000, 54.

²² Julian Hoppit, *A Land Of Liberty?: England 1689-1727*, Oxford University Press, Oxford, 2000, 93.

inheritance and tenorial practices varied considerably (in) many features. Like all frontier societies throughout pre-modern Europe, they remained sparsely populated, with widely dispersed settlements, few towns, and difficult internal communications”.²³

The differences between England, Scotland, and Ireland, the acute concern for the Stuart dynasty’s fate on the English throne, the current issues of conducting colonial policies, and eliminating the danger of spreading French influence through the Jacobites (supporters of the Stuart dynasty) were all factors in the formation of the United Kingdom of Great Britain. Macinnes notes that in England, Scotland, and Ireland, the Jacobites operated mostly clandestinely, hoping to restore the Stuart dynasty with the help of France, as was the case in 1660. Before the union with the United Kingdom of Great Britain, Ireland was “[...] the primary theatre for Jacobite military operations only in the rising of 1689-91, (although) Irish Jacobites remained consistently well represented overseas – a situation attributable primarily to the international connections of the Catholic clergy, but also supported by the Irish brigades in the military service of France and Spain and by Irish commercial networks throughout Western Europe”.²⁴

What was the fate of colonial policies during the 17th century before the unification of England and Scotland into the United Kingdom of Great Britain? The issue of the fate of colonial policies, especially in the New World, draws on the fact that, thanks to commercial ties, Ireland became one of the most important centres of mass emigration to North America in the following centuries. Discussing the conduct of colonial policies and the gradual development of emigration centres in this century, Hornsby suggests that, for example, Boston was a significant city on the east coast of North America and that it “[...] developed first, serving as the capital of Massachusetts, a market for local agricultural produce, and a centre for importing English manufactured goods and exporting dried fish, lumber, and provisions. With the development of New England’s trade with the West Indies in the late seventeenth century, Boston formed a symbiotic relationship with Bridgetown, Barbados, exchanging dried fish, provisions, and lumber for sugar and bills of exchange”.²⁵

²³ Jane H. Ohlmeyer, “Civilizing of those rude parties: Colonization within Britain and Ireland, 1580s-1640s”, *The Origins of Empire: British Overseas Enterprise to the Close of the Seventeenth Century* (ed. Nicholas Canny), Oxford University Press, Oxford, 1998, 127.

²⁴ Allan I. Macinnes, “Jacobitism and the War of the British Succession”. *Union and Empire: The Making of the United Kingdom in 1707*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 245.

²⁵ Stephen J. Hornsby, “Geographies of the British Atlantic world”, *Britain’s Oceanic Empire: Atlantic and Indian Ocean Worlds, c.1550–1850* (eds. H. V. Bowen, Elizabeth Mancke, John G. Reid), Cambridge University Press, Cambridge, 2012, 31.

The effort to overcome the differences between England and Scotland, on the one hand, and Ireland, on the other, gradually paved the path to the unification of the three states of the British Isles into one. During the 17th and 18th centuries, a remarkable strengthening of the impact of Parliament and overseas merchants, the inevitable rise of social classes, and the simultaneous undermining of the king or queen's role in governing the state facilitated the unification of England and Scotland, and later Ireland. The argument supporting this fact is that in the UK, "[s]ocial and economic change (...) had speeded the shift towards a more diverse, pluralistic and open society. While the Anglican aristocracy and gentry continued to dominate parliamentary politics, they were forced to accommodate urban, commercial, industrial, nonconformist, Catholic, and even working-class interests".²⁶

The periods of cooperation and conflict between the countries of the British Isles during Humanism, the Renaissance, and the Age of Discovery at the transition from matured feudalism to the post-mediaeval period were a reflection of the long struggle of Ireland and Scotland to suppress, if not completely, then at least redirect the overall English influence in their favour. Scotland managed to deal with the English influence by joining England in the naval war against France and Spain after the Glorious Revolution in the late 17th century.²⁷ This war ended immediately after the constitution of the union of Great Britain and Ireland into the United Kingdom of Great Britain and Ireland in 1800, the task of which was to continue and maintain the complexity of international relations. In fact, such a United Kingdom has superseded the former separate kingdoms as independent states.

When it comes to the incorporation of Ireland into the UK, the question arises as to what the status of Ireland was immediately before it became a constituent of the United Kingdom. As for the exercise of legislative power, from 1782 to 1800, Ireland was very active in exercising its legislative role. This fact is confirmed by Innes, who indicates that there was "[...] the era of "Irish legislative independence", customarily termed "Grattan's parliament" – the era inaugurated by the British parliament's agreement, under extreme Irish pressure, to abandon both the requirement that Irish legislation have the approval of the Irish privy council, and Westminster's own claim to legislate for Ireland [...]. The era of "Grattan's parliament"

²⁶ John Darwin, "Victorian Origins: Towards 'The Sceptre of the World'". *The Empire Project: The Rise and Fall of the British World-System, 1830–1970*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 59.

²⁷ Agustín Guimera, "Naval Leadership and the 'Art of War': John Jervis and José de Mazarredo Compared (1797–9)", *Naval Leadership in the Atlantic World: The Age of Reform and Revolution, 1700–1850* (eds. Richard Harding, Agustín Guimera), University of Westminster Press, London, 2017, 121.

was conceived by the Irish parliamentary class as an era of nation-building (even though it was relatively recently that this mostly Anglo-Irish group had come to term themselves Irish) [...]”. During this era, the Irish parliament met more frequently than before – every year rather than every other year.²⁸

The nation-building process is not only lengthy but, from the onset, tends to remain permanent in terms of establishing and maintaining overall relations within the state for the nation to survive on the territory in which it is developing. Holton connects the concept of a nation to the concept of state sovereignty, stating that “[...] state sovereignty in relation to the cross-border character of the global economy and global regulatory processes (and) the national integrity of a people (that) brings into focus questions of political and cultural identity”.²⁹

An in-depth view of the creation of the UK shows that in 1800 a step was taken towards establishing a *de iure* union of Great Britain and Ireland by extending the United Kingdom’s sovereignty to Ireland under the Treaty of Union. At the same time, the Irish Parliament was dissolved, which, as mentioned before, had met more frequently for two decades prior to the unification of Great Britain and Ireland.³⁰ At the same time, thanks to the bourgeois revolution and strong military power, France strived to oppose the British navy by attempting to turn Ireland against Great Britain.³¹

The establishment of the *de facto* union of Great Britain and Ireland confirmed the unification of these two kingdoms into a single monarchy.³² England and Scotland are still crucial for the survival of Great Britain as part of the UK. In any case, the period from 1800 to the beginning of the Irish Civil War in 1916 was marked by the UK’s global expansion in colonial and world politics.

Ireland’s inclusion in the colonial and world politics of the UK also meant its recognition of the independence of Latin American countries. To bolster Ireland’s position regarding pursuing colonial and world politics, one needs to paraphrase Howe, drawing on the fact that Ireland

²⁸ Joanna Innes, “Legislating for three kingdoms: how the Westminster parliament legislated for England, Scotland and Ireland, 1707–1830”, *Parliaments, nations and identities in Britain and Ireland, 1660–1850* (ed. Julian Hoppit), Manchester University Press, Manchester – New York, 2003, 30.

²⁹ Robert J. Holton, “Is the Nation State Finished?”, *Globalization and the Nation-State*, 2nd ed., Palgrave Macmillan, London, 2011, 99.

³⁰ G. Smith, 283.

³¹ H. White, 381.

³² Christopher Harvie, “Revolution and the Rule of Law: Reflections on the Revolutions”, *The Oxford History of Britain* (ed. Kenneth O. Morgan), Oxford University Press, Oxford, 2010, 487.

was economically conjoined with England before and after its unification with Scotland.³³ Despite polarised views on whether Ireland was or was not England's nearest colony, the sense of Britishness sought its roots in Irish soil.

However, contrary to Howe, Morgan undisputedly indicates that Ireland was a colony of England and actively participated in creating and defending the vast British Empire in the coming centuries.³⁴ From a political standpoint, merging Great Britain and Ireland into the larger UK presumed the conduct of foreign policy in favour of the UK as a global power with a tendency to weaken the status of former metropolises by diplomatic means and waging war as well as by recognising new independent countries of Latin America.

According to Marshall, UK diplomacy worked not only towards recognising the independence of Latin American countries but also creating these countries as new nations.³⁵ Before the UK lost most of Ireland after a hundred years, the gross economic and political interests of the UK dictated mediation between Portugal and Spain, as older metropolises and great powers that existed in the period from the 16th to the 19th century, on the one hand, and Latin American countries, as the former Portuguese and Spanish colonies, on the other. The appearance of France and, especially, the UK as new metropolises was not possible without Ireland, which had been regarded by England and, later, the UK, as "[...] strategically very important, economically, militarily, and politically".³⁶ One concludes that Ireland served to formulate the geopolitical strategy and define the gross economic and political interests of the UK towards the rest of the world in favour of the UK's colonial and world politics, including independent Latin American countries.

Considering the gross economic and political interests of the UK, Waldberg suggests that during the second half of the 19th century, the UK had "[t]he plan for the complete triumph of the British Empire (that) was formulated and implemented at that time - as far as the real world allowed (by) exploiting (the) mineral and resource wealth. The model was based

³³ Stephen Howe, "Questioning the (bad) Question: 'Was Ireland a Colony?'" , *Irish Historical Studies*, Vol. 36, Nr. 142/2008, 145.

³⁴ Hiram Morgan, "An Unwelcome Heritage: Ireland's Role in British Empire-Building", *History of European Ideas*, Vol. 19, Nr. 4-6/1994, 619.

³⁵ Peter J. Marshall, "Britain Without America - A Second Empire?", *The Eighteenth Century. The Oxford History of the British Empire. Vol. II* (ed. P.J. Marshall), Oxford University Press, Oxford, 1998, 580.

³⁶ Aziz Rahman, Anne Clarke, and Sean Byrne, "The Art of Breaking People Down: The British Colonial Model in Ireland and Canada", *the Canadian Journal of Peace and Conflict Studies*, Vol. 49, Nr. 2/2017, 16.

- financially on the British government assuming the role of guarantor of the pound as an international reserve currency backed by gold, ensuring free trade through conquest and/or treaty, and
- militarily on the British government building the necessary institutional infrastructure (railways, ports, local administration, including courts, schools, medical facilities) and providing a military force to protect it all".³⁷

When considering Ireland's role in Latin American countries, it is noted that Ireland was not only involved in foreign policy but also in promoting free trade in favour of the UK. The facts supporting the claims about UK interests and its predominant role are seen in the established colonies as well as in relations with Latin American countries. During the second half of the 19th century, the UK was at its heyday, which is confirmed, among other things, by the foreign trade exchange with Chile, which amounted to 9.36 million US dollars.³⁸

The lack of stronger Irish resistance to the English influence facilitated the survival of the UK until the greater part of Ireland finally gained actual and, later, formal independence from the UK and its colonial and world policies in the 20th century. Despite the successful conduct of colonial and world policies until the end of World War II, the Union of Great Britain and Ireland during the 19th century did not reconcile and finally overcome the considerable differences within the British Isles, as was seen by Ireland's growing dissatisfaction with its status within the UK. This is also pointed out by Boyce, who deals with "[...] the question of Irish nationality, which in 1886 became the major political issue of the age when (the UK Prime Minister, William Evert) Gladstone brought forward his proposals of self-government (Home Rule) for Ireland, was one that was inextricably bound up with the future of the British constitution, and more importantly, the British nation".³⁹

Boyce, Waldborg, and other scholars note that the UK in the 19th century was marked by an apparent discrepancy between pursuing colonial and world policies on the one hand and the emerging identity crisis regarding Ireland on the other. In other words, bearing in mind the former issue, in which the UK successfully acted as a single actor in international relations and as a great power, the latter issue of identity in Ireland showed the scope of the constitutional and political crisis within

³⁷ Eric Walberg, *Postmodern Imperialism: Geopolitics and the Great Games*, Clarity Press, Atlanta, 2011, 31.

³⁸ George Francis Scott Elliot, *Chile: Its History and Development National Features, Products, Commerce and Present Conditions*, T. Fisher Unwin, London, 1913, 205.

³⁹ David G. Boyce, *The Irish Question and British Politics, 1868-1996*, 2nd ed., Macmillan Publishers Ltd., London, 1996, 7.

the Union of Great Britain and Ireland. The persistence in resolving the seemingly sensitive issue of Ireland's status in the UK proved justified during World War I.

*The independence of the Republic of Ireland from the UK
during and after World War I and its consequences*

The attempt to resolve the issue of Ireland's status at the turn of the 19th and 20th centuries while preserving UK unity was not entirely successful. Instead of the self-government in Ireland transferring powers from central to local authorities in the form of devolution, which would have preserved UK unity, it was not until World War I, thanks to the Easter Rising and the civil war, that the path to the final achievement of the Republic of Ireland's independence was paved. As a witness to the time in which the Republic of Ireland was gaining independence, Phillips stated, "[...] the policy of establishing the Irish Republic is impossible for two reasons: first because it is incompatible with the security of Great Britain and with the existence of the British commonwealth; and second, because if it were conceded, it would mean civil war in Ireland – for Ulster would certainly resist incorporation in the Irish Republic by force – and in this war, hundreds of thousands of people, not only from Great Britain but from all over the world, would hasten to take part".⁴⁰

How sensitive the issue of the independence of the Republic of Ireland was can be seen from the fact that the island's division into Southern Ireland and its northern part (Ulster) was a stumbling block between ardent supporters of the independence of the whole of Ireland (Irish Unionists) and proponents of at least one part of it remaining within the UK, which was the vision of the Ulster Unionists. This issue seemed not to be easily resolvable, as it required a compromise between opposing views. That was indeed the case: "Neither Ulster Unionists nor Southern Unionists got what they initially wanted. They sought to maintain the Union intact, but the Union was repealed, and partition and a parliament of their own in Northern Ireland were very much second and third best for Ulster Unionists".⁴¹

Later, it turned out that the issue of the status of Ireland and its division into northern and southern parts was also resolvable. Michael Collins (1890-1922), a leader of the Irish people, took a crucial step in gaining independence and the final partition of Ireland. He also contributed to the Anglo-Irish Treaty's being ratified and remaining in effect. The final

⁴⁰ Allison Philips, *The Revolution in Ireland 1906-1923*, Green and Co., Longmans, 1923, 200.

⁴¹ Patrick Buckland, "Irish Unionism and the New Ireland", *The Revolution in Ireland, 1879-1923* (ed. G. Boyce), Palgrave Macmillan Education, London, 1988, 74.

partition of Ireland represented a compromise between Irish Unionists and Ulster Unionists regarding Ireland remaining within the UK or separating from the UK, as indicated by Pelling stating that “[t]he treaty was bitterly disliked by most nationalists, but Collins argued that it was the best he could achieve at the time and that the (proposed) border (between Ireland and Ulster) would only be a temporary measure. The Irish Parliament voted narrowly to accept the treaty by 64 to 57. [...] The border (still) remains in place”.⁴²

The reactions to the possibility of Ireland’s independence and division into two parts were similar in the Republic of Ireland and the United Kingdom. Ireland gaining economic and political independence presupposed the mutual acceptance of a new reality in which a large part of the island was separated from the UK. However, in the years of the fight for Irish independence, its first president, Éamon de Valera, was not satisfied with the negotiation results. He thought that “[...] the Treaty did not go far enough and that the new state must be a republic outside the Empire (although perhaps associated with the Commonwealth externally)”.⁴³

In contrast to the view of the first Irish president in the years between the two world wars, Austen Chamberlain, the future Prime Minister of the United Kingdom and one of the negotiators in resolving the issue of Ireland’s status, saw Irish independence as the emergence of something in stark contrast to the British Empire. More precisely, Chamberlain “[...] characterised the Irish position as ‘a republic within the Empire’”.⁴⁴ Chamberlain’s position reflected the UK’s public opinion on the emerging situation in which Ireland, although divided, again existed as an independent state.

The establishment of the Republic of Ireland following World War I under the name the Irish Free State was a significant moment in the search for an answer to the question of whether the UK, as a single territory and indivisible subject of public international law, should include all the British Isles. The independence of most of Ireland is incontrovertible evidence that since 1927, when the UK was officially renamed the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the British Isles have not been under UK sovereignty. So, what were the consequences of the independence of Ireland? In the context of public international law, Irish independence caused the following: when, in 1921, the Irish Free State separated from

⁴² Nick Pelling, “The Making of a Divided Ireland, 1914–22”, *Anglo-Irish Relations 1798–1922*. Routledge, London – New York, 2003, 72.

⁴³ Rialtas na hÉireann [Government of Ireland], *Centenary of the Anglo-Irish Treaty 1921:2021 Programme*. Rialtas na hÉireann [Government of Ireland], 2021, 3.

⁴⁴ David Torrance, *The Anglo-Irish Treaty, 1921*, UK Parliament – House of Commons Library, London, 2021, 12.

the United Kingdom, it was provided that the public debt of the UK would be apportioned “as may be fair and equitable, having regard to any claims by way of set-off or counter-claim”.⁴⁵

The Republic of Ireland, as the successor state of the United Kingdom and under the provisions of the Anglo-Irish Treaty, had to solve the issue of assuming a part of the UK public debt in a way that it “[...] assume(d) liability for the service of the Public Debt of the United Kingdom as existing at the date hereof and towards the payment of War Pensions [...]”.⁴⁶ Regardless of how the Republic of Ireland resolved the issue of the inherited portion of the UK’s public debt, in the following decades, Ireland managed to justify its independence. It turned out that in some circumstances, Ireland managed to more or less avoid the economic and political influence of the UK, which has transformed from a global power into a major European power.

Post-World War II period: the Republic of Ireland and the UK within the European Communities; the relationships of the Republic of Ireland and the UK with Latin America

Unlike the period leading up to World War II, when the degree of achieved interdependence between Ireland, the UK, and Latin American countries seemed lesser, the period since 1945 has been marked by the frequent need for manifold cooperation between the British Isles and Latin American countries. This period also includes the period of the Cold War, which was characterised by the process of decolonisation and anti-colonial movements that started with the liberation of the future states of Latin America. To some extent, it coincides with the establishment and functioning of the Union of Great Britain and Ireland. Latin American countries gaining independence meant the beginning of the “provincializing Europe project”, which, as Chakrabarty states, represents “[...] history with our different and often non-European archive and opens up the possibility of a politics and project of alliance between the dominant metropolitan histories and the subaltern peripheral pasts”.⁴⁷

⁴⁵ Malcolm N. Shaw, *International Law*, 6th ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2008, 999.

⁴⁶ The Agreement between the Government of Ireland and the Government of the United Kingdom was signed on November 15, 1985, by the Government of the Republic of Ireland and the Government of the United Kingdom. Treaty Series No. 2. An Roinn Gnóthaí Eachtracha [The Department of Foreign Affairs (DFA)], available at: <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebsitemedia/treatyseries/uploads/documents/treaties/docs/198502.pdf>, 10. 8. 2022, para. 5.

⁴⁷ Dipesh Chakrabarty, “Postcoloniality and the Artifice of History”, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference* (eds. Sherry B. Ortner, Nicholas B. Dirks, Geoff Eley), Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2008, 42.

The liberation of most of the future Caribbean states at the turn of the 19th and 20th centuries, as well as the remaining small part of the Caribbean under UK sovereignty, is an important period when the former Portuguese and Spanish colonies started to create and interpret their own history. The same can be claimed for the Republic of Ireland, which has been creating its own history independently of the UK by establishing relations with Latin American countries and concluding numerous, mostly bilateral, international agreements and treaties since World War II.

The foundation of universal and regional international organisations during and after World War II meant the inclusion of the Republic of Ireland as an independent state in constructing a system of bilateral and multilateral international treaties. In the case of the Republic of Ireland and the Latin American countries, the system of international treaties is unavoidable because of the old links between Ireland, which was part of the UK, and the Latin American countries. This is confirmed by the fact that the UK did not remain the only contracting party, nor did it exclusively nurture ties with most of the New World, but “Latin America and Caribbean countries also have a long tradition of strong cooperation with Ireland on some of (the) most fundamental challenges, including gender equality, human rights, nuclear disarmament and more recently climate action [...]”.⁴⁸

While the post-World War I period was marked by new changes in international relations, the period following World War II, particularly the Cold War, was marked by closer and better cooperation between world states as a result of their mutual binding by international agreements and treaties. Since the end of World War II, a completely different approach to inter-state cooperation has been taken. The Republic of Ireland sought, independently of the UK, to secure its place in international relations, participating in, for example, the creation of the European Communities during the Cold War.

In addition to contributing to the creation of the European Communities, Ireland and the UK positively influenced the definition of their multiple policies and essential priorities during the Cold War. Although Belgium, France, Luxembourg, Italy, the Netherlands, and (West) Germany were the founding states of the European Communities, before Ireland and the UK joined the European Communities, French President Charles de Gaulle “[...] sought to launch a system of political cooperation among the Six European States which much better met his views and was meant to keep the integrative, supranational momentum of the EEC (European Economic Community) within strict technical limits,

⁴⁸ Rialtas na hÉireann [Government of Ireland], *Global Ireland: Ireland's Strategy for Latin America and the Caribbean to 2025*, Rialtas na hÉireann [Government of Ireland], 2022, 2.

to rein in integration and to place the European authorities under the control of the Six governments".⁴⁹

According to de Gaulle's vision, the system of political cooperation among the six European states that founded the European Communities was intended to discourage the process of achieving supranationalism in the European Economic Community. Until the Republic of Ireland and the UK became full members of the European Communities, France nurtured a vision of a necessary political cooperation system among states that would maintain a degree of independence. It turned out that de Gaulle's policy slowed down the processes of integration of the Republic of Ireland and the UK into the European Communities – the future single supranational organisation, as was the EC, later the European Union.

While de Gaulle promoted the strong influence of France among the founding states of the European Communities, in 1965, the British Isles states entered into a bilateral Agreement establishing a Free Trade Area between the two countries. In the fourth paragraph of the preamble to the Agreement, Ireland and the UK were bound to act for the benefit of "[...] sustained development of all sectors of the economies of the two countries on terms of fair competition and to the promotion of increased productivity, the rational use of resources, full employment, financial stability and the continuous improvement of living standards in their respective countries, thus contributing to the further progress of European economic cooperation and the harmonious expansion of world trade and the progressive (and gradual) removal of barriers to it [...]"⁵⁰.

The year 1965 is remembered not only for the conclusion of the Agreement on the establishment of an area for free trade between the Republic of Ireland and the UK but also for Ireland's notable success in relations with the countries of Latin America. This was confirmed, for example, in the close relations between Argentina and Ireland when both countries exchanged notes based on which the Agreement abolishing tourist visas was drawn up.⁵¹

⁴⁹ Georges-Henri Soutou, "The linkage between European integration and détente: The contrasting approaches of de Gaulle and Pompidou, 1965 to 1974", *European Integration and the Cold War Ostpolitik-Westpolitik, 1965-1973* (ed. N. Piers Ludlow), Routledge, 2007, 16.

⁵⁰ The Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the Republic of Ireland establishing a Free Trade Area between the two countries. 1966. Signed by the Government of the United Kingdom and the Government of the Republic of Ireland. Treaty Series No. 31. London. Her Majesty's Stationery Office, para. 4.

⁵¹ "Argentina and Ireland: Exchange of Notes Constituting an Agreement Concerning the Abolition of Tourist Visas", done at Buenos Aires 1965, Treaty Series: Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations, vol. 670, United Nations, New York, 1971.

Apart from being bound to improve the overall development of European economic cooperation, the Republic of Ireland and the UK developed better multidimensional cooperation with Latin American countries. According to contemporary research, the Republic of Ireland and the UK, with their Western Christian values, participated differently in promoting developed democratic values that were also embraced by certain Latin American countries. This is confirmed, among other things, by the operations of the UK intelligence agencies, which “[...] still turned to covert action overseas in the late 1960s and into the 1970s, albeit not to as great an extent as the heyday a decade earlier”.⁵²

Unlike the post-World War I period, when the UK supported Bolivia in its war against Paraguay over the disputed Chaco region in South America, the post-World War II period was marked by UK cooperation with South American states, primarily in the defence and promotion of civil and political rights that took a long time to create.⁵³ In addition, the UK contributed to promoting the importance of democracy and its advantages and establishing the necessary political stability as a critical factor for economic growth and improving living standards. That is why the period following World War II and during the Cold War is considered the period of the UK’s fight against communism, or the left and left-wing movements, in favour of Western Christian values. UK secret agents were also involved in the fight to positively influence the internal orders in Brazil, Chile, and Uruguay.⁵⁴

Contrary to the involvement of UK secret agents in Latin American countries, the Republic of Ireland conducted dual-track diplomacy concerning the processes of integration into the European Communities and relations with Latin American countries. On the one hand, it conducted an active foreign policy to become, together with the UK, part of the European Community. In this sense, regarding the processes of integration into the European Communities, the Republic of Ireland was persistent to such an extent that “[d]espite the fraught state of Anglo-Irish relations, and what turned out to be the worst phase of the Northern Ireland Troubles coinciding with the entry negotiations, (the Minister for External Relations, Patrick) Hillery worked closely with his British counterparts to ensure that Britain and Ireland understood matters of joint

⁵² Rory Cormac, “Operation Storm and Beyond: From Latin America to Oman”, *Disrupt and Deny: Spies, Special Forces, and the Secret Pursuit of British Foreign Policy*, Oxford University Press, Oxford, 2018, 183.

⁵³ Matthew Hughes, “Logistics and the Chaco War: Bolivia versus Paraguay, 1932-1935”. *The Journal of Military History*, Nr. 2/2005, 419.

⁵⁴ R. Cormac, 186–187.

concern through the entry negotiations” (Government of the Republic of Ireland – Department of Foreign Affairs, 6).⁵⁵

On the other hand, the Republic of Ireland, like the UK, endeavoured to maintain relations with Latin American countries established after their independence. The common interests of the Republic of Ireland and the UK in the post-World War II era have reflected their capability to develop, maintain, and further promote multi-level cooperation with Latin America. The persistence of both states of the British Isles to continue their cooperation is obvious in the case of Ireland. While the UK in this era was bound by the Treaty for Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America⁵⁶ to postpone the exploitation of this destructive weapon for military purposes, the Republic of Ireland, regarding its relationships with Latin American countries, was temporarily limited to the relations with Argentina during the Cold War.⁵⁷

Regardless of the turbulent Cold War period, the Republic of Ireland and the UK, in relation to the great powers, strived to establish and maintain a modest overall influence in Latin American countries. Apart from the influence in the fields of economics and politics, research in culture, specifically literature, indicates that “Irish-Argentine literature is the artistic representation of a unique array of cultural values expressed in English and Spanish, as they are portrayed by the Irish settlers in Argentina and their descendants”.⁵⁸

Until the end of the Cold War, “[w]ith the remarkable technological changes in intercontinental travel and circulation of knowledge [...]”, the war between Argentina and the UK for sovereignty over the Falkland (Malvinas) Islands denoted the beginning of the end of the period of dictatorships, which arose during the Cold War, and the return to democracy in the South American countries, but also in Latin America as a whole.⁵⁹ This period was characterised by the beginning of the integration processes among South American countries, which, in addition

⁵⁵ An Roinn Gnóthaí Eachtracha [The Department of Foreign Affairs (DFA)]. Ireland in the EU’s History, available at: <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebsitemedia/ourrolesandpolicies/irelandintheeu/ireland-in-the-eu-history.pdf>, 10. 8. 2022.

The year when this publication was published by the Department of Foreign Affairs of the Government of the Republic of Ireland is not specified (the author’s note).

⁵⁶ “The Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America”, done at Mexico City 1967, Treaty Series No. 54, London. Her Majesty’s Stationery Office, 1970.

⁵⁷ R. na Heireann, 2.

⁵⁸ Edmundo Murray, “Literature, Irish-Argentine”, *Ireland and the Americas: Culture, Politics, and History – A Multidisciplinary Encyclopaedia* (eds. James P. Byrne, Philip Coleman, Jason King), Vol. I. ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara – Denver – Oxford, 2008, 521.

⁵⁹ Edmundo Murray, “The Irish Experience in the Region”, *Ireland and Latin America: a cultural history*, University of Zurich, Zurich, 2010, 118.

to economic cooperation, also related to security cooperation. This is indicated by Pion-Berlin, who points out that “[...] it is safe to generalise that all (South American) countries touched by economic integration in this corner of Latin America have advanced toward greater security cooperation”.⁶⁰

In the context of resolving protracted disputes, the period of return to democracy in Latin American countries was significant for the Republic of Ireland and the UK due to the signing of the bilateral Anglo-Irish Agreement in 1985, the same year when the dictatorship in Brazil ended. The attempt of the Republic of Ireland and the UK to positively influence the resolution of the lasting dispute about the status of Northern Ireland can be seen in Article 1, paragraph *a* of the Agreement, which states that both governments “[...] affirm that any change in the status of Northern Ireland would only come about with the consent of a majority of the people of Northern Ireland”. In addition, in paragraph *c* of this article, the Republic of Ireland and the UK “[...] declare that, if in the future a majority of the people of Northern Ireland clearly wish for and formally consent to the establishment of a united Ireland, they will introduce and support in the respective Parliaments legislation to give effect to that wish”.⁶¹

The importance of the Anglo-Irish Agreement can be seen in the fact that, after the end of the Cold War, the dispute over the status of Northern Ireland was resolved in favour of the UK in compliance with this agreement. The Anglo-Irish Agreement was an important step towards resolving not only the status of Northern Ireland but also the abolition of border controls and facilities between the Republic of Ireland and the UK. The agreement paved the way for the gradual building of increasing trust between the Republic of Ireland and the UK, which was called into question in 2016 when the UK’s EU membership referendum was held.

*The Republic of Ireland, the UK, and Latin American countries
in the post-Cold War period*

What characterises the mutual relations between Ireland and the UK, as well as their over two centuries-old relations with Latin American countries in the post-Cold War period? Or, to formulate the question differently: Considering the significant changes, what does the post-Cold War period mean for further developing relations between the British Isles and Latin American countries? The effort to further strengthen the trust between states established during the Cold War within the sub-region

⁶⁰ David Pion-Berlin, “Will Soldiers Follow? Economic Integration and Regional Security in the Southern Cone”. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Nr. 1/2000, 48.

coincides with the development of the Fourth Industrial Revolution during the post-Cold War period.

Building trust between states was consistent with the development and conduct of convergent policies and coincided with the first years of entering the post-Cold War period. During the Cold War, initiated integration processes in both Europe and Latin America sought to deepen mutual trust among states, resulting in the formation of sub-regional trade blocs. However, after the Cold War, integration processes were facilitated by the persistent effort to overcome the turbulent war period.

In the post-Cold War period, Ireland, the UK, and the Latin American countries strive not only to foster mutual trade by using air and sea traffic but also to contribute to the development of the Fourth Industrial Revolution thanks to the Internet. The connection of Ireland, the UK, and Latin American countries through the Internet in the last two decades was made possible due to cheaper computers and the development of artificial intelligence (AI), on which the Fourth Industrial Revolution rests. How important computers and the Internet have become in the world can be seen from the fact that "[c]omputers, which AI controls, can exchange the incoming information in real-time via the Internet, this passing orders into production".⁶²

The increase in the number of computer and Internet users in the world coincided with the period when efforts were made to additionally boost the processes of integration between the countries of Europe and Latin America. In the post-Cold War period, there has been an increase in enthusiasm regarding the unification of Europe and Latin America into (sub)regional units, with both parts of the world becoming "[...] leading in Internet use the last 15 years".⁶³ In addition, in this period, thanks to the growth of permanent diplomatic missions, the Republic of Ireland established official relations and foreign trade with Brazil, Colombia, Chile, and Mexico: "[the period b]etween 2011 and 2013 (saw) the strongest increases in exports (of Ireland) to Latin America were in medical devices such as stents and pacemakers (29%), digital media (177%), aircraft engines and parts (172%), computers, computer parts, and storage devices (22%)".⁶⁴

⁶¹ The Anglo-Irish Agreement of 1985.

⁶² Elena G. Popkova et al., "Fundamental Differences of Transition to Industry 4.0: From Previous Industrial Revolutions", *Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century* (eds. Elena G. Popkova, Yulia V. Ragulina & Aleksei V. Bogoviz), Springer, New York, 2019, 26.

⁶³ United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), "The Digital Divide in Terms of Internet Connectivity and Use is Compounded by a Data - Related Divide", *Digital Economy Report 2021: Cross-border data flows and development: For whom the data flow*, United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), Geneva, 2021, 13.

⁶⁴ Rialtas na hÉireann [Government of Ireland], *Global Ireland: Ireland's Strategy for Latin America and the Caribbean to 2025*, op. cit., 2; The Irish Exporters Association - IEA, "Ireland and Latin America: Looking to the Future - Strategy Recommendations and Proposals for Trade Growth", Latin America Trade Forum (LATF): Policy Publication, 2015, 12.

Indisputably, enormous enthusiasm to finally unite Europe, which has been divided for centuries, can be observed in the participation of the Republic of Ireland and the UK in redefining the European Communities to grow into the EC. The first step was the adoption of the Single European Act in 1986 and, four years later, the renaming of one of the European Communities – the European Economic Community – to the European Community. This did not end here: the Republic of Ireland and the UK, together with ten other member states of the EC, signed the Maastricht Treaty in 1992, based on which the EC became the EU. In this Agreement, the UK refused to be bound by the provisions of the social chapter dealing with workers' rights. Also, the UK and the Republic of Ireland refused to be bound by the Schengen Agreement, later incorporated into the Treaty of Amsterdam.⁶⁵

Even though the Schengen Agreement did not bind the Republic of Ireland and the UK, both countries made a big step forward in resolving the long-term dispute over the status of Northern Ireland when they signed the Good Friday Agreement in Belfast in 1998. This gradually led to building greater and more profound trust between the Republic of Ireland and the UK. The importance of the Good Friday Agreement is that it stipulates that "[...] Northern Ireland in its entirety remains part of the United Kingdom and shall not cease to be so without the consent of a majority of the people of Northern Ireland [...]"⁶⁶

Unlike the integration processes in Europe, which are considered supranational, Latin American countries' integration processes were more advanced due to a far-reaching vision of creating a supranational entity. Connecting small Central American states, on the one hand, and the Caribbean, on the other, as well as the Andean region making up the northern part of South America, is an example of how far the integration processes in this part of the world have gone. The Central American states took the first steps towards integration processes in 1951, when they signed the Charter of the Organisation of Central American States – the Charter of San Salvador.⁶⁷

Although during the Cold War, the Andean countries were the next to begin integration processes in compliance with the Cartagena

⁶⁵ Phil Harris, *An Introduction to Law*, 7th ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 217.

⁶⁶ The Agreement – Agreement reached in the multi-party negotiations (Good Friday Agreement or Belfast Agreement). 1998. The Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of Ireland. Done at Belfast on the 10th day of April 1998, Annex A, para. 1.

⁶⁷ Sistema de la Integración Centroamericana – SICA, *Carta de la Organización de Estados Centroamericanos (Carta de San Salvador)*, Sistema de la Integración Centroamericana – SICA 2002, 14.

Agreement (Acuerdo de Cartagena) of 1969, the effort to establish and consolidate democracy in this part of South America in the post-Cold War period was only partially successful. Even the Caribbean countries failed to consolidate their democracy fully. They signed the Treaty of Chaguaramas (Tratado de Chaguaramas) in 1973, which was revised in 2000. In any case, the common denominator for integration processes in these parts of Latin America is characterised by the efforts of member states to sustain the level of their relationships in favour of being supranational.

The only countries that managed to consolidate democracy in the post-Cold War period were Canada, the United States (US), and Mexico. They confirmed the importance and validity of the North American Free Trade Agreement (NAFTA) of 1992, which came into force in 1994 and was replaced in 2020 by the new Canada-United States-Mexico Agreement (CUSMA)⁶⁸, as well as the Southern Hemisphere countries (the Southern Cone), Argentina, Brazil, Paraguay, and Uruguay, which signed the Common Market of the South (Mercado Común del Sur – MERCOSUR). In the context of integration processes, CUSMA and MERCOSUR developed and operated in diametrically opposite directions: instead of being supranational actors in international relations, they showed their inability to overcome the status of being inter-governmental actors in international relations.

Conclusion

Today, with the UK no longer a member of the EU as a result of the referendum, the question arises: What does the Good Friday Agreement mean in the redefined relations between the Republic of Ireland and the UK? Finally, one raises a far more important question: Can the Republic of Ireland be capable of nurturing established relationships with Latin American countries in the name of the EU's cooperation with them? Research shows that shortly after the UK-EU membership referendum, the status of Northern Ireland was once again called into question. How delicate this issue was can be seen from the fact that it seemed that the UK's exit from the EU "[...] has direct implications for the effective implementation of the Good Friday Agreement [...]".⁶⁹

⁶⁸ The abbreviation "CUSMA", which is used in Canada, is more acceptable than the abbreviation "USMCA", which is used in the US in its official documents, because it is easier to pronounce, read, and write, and, above all, more appropriate for publishing official documents and scientific papers (the author's note).

⁶⁹ David Phinnemore, Katy Hayward, Lisa Whitten, *UK Withdrawal ('Brexit') and the Good Friday Agreement*, Directorate General for Internal Policies, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Brussels, 2017, 12.

The success of the EU, especially the Republic of Ireland, and the UK in finding a compromise regarding the status of Northern Ireland after the UK's withdrawal from the EU was confirmed by the adoption of the Northern Ireland Protocol. A cautious settlement of Northern Ireland's status, on the other hand, raises the question of whether the Republic of Ireland and the EU, on the one hand, and the UK, on the other, can maintain the compromise regarding the future fate of a smaller part of the island of Ireland in the long term. Northern Ireland's status remains an open question until further notice, as indicated by the "[...] potential spill-over effects of the institutional instability within the UK".⁷⁰

The need for the Republic of Ireland, as an EU member state, to actively promote Western Christian values in Latin American countries is in line with the policy of further EU cooperation with this part of the New World. This is demonstrated, for example, by the EU-Mexico cooperation, which is characterised by "[the] close relationship based on common interests and values of democracy and human rights [...]" (European Sources Online – ESO 2016, 4-5). Furthermore, in addition to recognisable common interests based on democratic and human rights values and the Fourth Industrial Revolution, the EU implements a digital strategy towards Latin American countries in order to achieve "[...] a digital transformation that "works for people" and fosters sustainable growth (of these countries)".⁷¹

The Republic of Ireland, the UK, and Latin American countries' rankings by the Fragile States Index for 2022 show that among these countries, the Republic of Ireland is ranked low and is in 171st place among sustainable countries. Of the Latin American countries, Uruguay is the only one in the group of very stable countries. According to the Index, Panama, Barbados, Chile, Costa Rica, and the UK are ranked 139th, 141st, 144th, 149th, and 150th in the group of more stable countries.⁷²

The redefinition of the UK by the inclusion of Ireland coincides not only with the events in France and the discussions on the separation of the executive from the legislative power and the creation of a confederation of European states, as suggested by Kant in the context of establishing lasting peace, but also with the beginning of the Latin American states' fight for independence.⁷³ Today, European states, along with Latin

⁷⁰ European Movement Ireland (EMI). *Re-examining the Protocol on Ireland and Northern Ireland in turbulent times*. Dublin. European Movement Ireland, 2022, 3.

⁷¹ The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) et al. *Latin American Economic Outlook 2020: Digital Transformation for Building Back Better*. Paris. OECD Publishing, 2020, 238, <https://doi.org/10.1787/e6e864fb-en>.

⁷² The Fund for Peace (FFP), *Fragile States Index*. Washington, D.C., 2022, 6.

⁷³ James Stafford, "The Alternative to Perpetual Peace: Britain, Ireland and the case for Union in Friedrich Gentz's *Historisches Journal*, 1799-1800", *Modern Intellectual History*, Vol. 13, Nr. 1/2016, 63-91.

American states, have competitive electoral policies in place, which generally makes them mature political systems capable of maintaining regional peace. It is also the most important characteristic of the relations between these states.⁷⁴

References

- Allen Grant, *Anglo Saxon Britain*, E.&J.B. Young & Co., New York, 1901.
- An Roinn Gnóthaí Eachtracha [The Department of Foreign Affairs (DFA)]. Ireland in the EU's History, available at: <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebsitemedia/ourrolesandpolicies/irelandintheeu/ireland-in-the-eu-history.pdf>, 10. 8. 2022.
- Bartlet Robert, *England Under The Norman And Angevin Kings, 1075-1225*, Clarendon Press, Oxford, 2000.
- Boyce David G., *The Irish Question and British Politics, 1868-1996*, 2nd ed., Macmillan Publishers Ltd., London, 1996.
- Brading David A., "Bourbon Spain and its American Empire", *The Cambridge History of Latin America* (ed. Leslie Bethell), Cambridge University, Cambridge, 1985.
- Buckland Patrick, "Irish Unionism and the New Ireland", *The Revolution in Ireland, 1879-1923* (ed. G. Boyce), Palgrave Macmillan Education, London, 1988.
- Céitinn Seathrún [Keating Geoffrey], *Foras Feasa ar Éireann [The History of Ireland]*, Ex-classics Project, 2009, available at: <http://www.exclassics.com>, 5. 8. 2022.
- Chakrabarty Dipesh, "Postcoloniality and the Artifice of History", *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference* (eds. Sherry B. Ortner, Nicholas B. Dirks, Geoff Eley), Princeton University Press, Princeton – New Jersey, 2008.
- Connolly Sean J., *Divided Kingdom: Ireland 1630-1800*, Oxford University Press Inc., New York, 2008.
- Connolly Sean J., *Contested Island: Ireland 1460-1630*, Oxford University Press, New York, 2007.
- Cormac Rory, "Operation Storm and Beyond: From Latin America to Oman", *Disrupt and Deny: Spies, Special Forces, and the Secret Pursuit of British Foreign Policy*, Oxford University Press, Oxford, 2018.

⁷⁴ Geoffrey Hawthorn, "Liberalism since the Cold War: an enemy to itself?", *Review of International Studies*, Nr. 5/1999, 146.

- Darwin John, "Victorian origins: Towards 'The Sceptre of the World'", *The Empire Project: The Rise and Fall of the British World-System, 1830–1970*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- De Soto Hernando, *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, Basic Books, New York, 2000.
- Edmundo Murray, "The Irish Experience in the Region", *Ireland and Latin America: a cultural history*, University of Zurich, Zurich, 2010.
- Edmundo Murray, "Literature, Irish-Argentine", *Ireland and the Americas: Culture, Politics, and History – A Multidisciplinary Encyclopedia* (eds. James P. Byrne, Philip Coleman, Jason King), Vol. I. ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara – Denver – Oxford, 2008.
- Elliott John H., *Empires of the Atlantic World: Britain and Spain in America 1492–1830*, University of Westminster Press, London, 2017.
- Froissart John, *Chronicles of England, France, Spain and the Adjoining Countries*. Vol. II. Reprint, J.M'Creery, Black Horse Court, London, [1523] 1812.
- Guimera Agustin, "Naval Leadership and the 'Art of War': John Jervis and José de Mazarredo Compared (1797–9)", *Naval Leadership in the Atlantic World: The Age of Reform and Revolution, 1700–1850* (eds. Richard Harding, Agustín Guimerá), University of Westminster Press, London, 2017.
- Harris Phil, *An Introduction to Law*, 7th ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Phinnemore David, Hayward Katy, Whitten Lisa, *UK Withdrawal ('Brexit') and the Good Friday Agreement*, Directorate General for Internal Policies, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Brussels, 2017.
- Elliot George Francis Scott, *Chile: Its History and Development National Features, Products, Commerce and Present Conditions*, T. Fisher Unwin, London, 1913.
- Harvie Christopher, "Revolution and the Rule of Law: Reflections on the Revolutions", *The Oxford History of Britain* (ed. Kenneth O. Morgan), Oxford University Press, Oxford, 2010.
- Hawthorn Geoffrey, "Liberalism since the Cold War: an enemy to itself?", *Review of International Studies*, Nr. 5/1999.
- Holton Robert J., "Is the Nation State Finished?", *Globalization and the Nation-State*, 2nd ed., Palgrave Macmillan, London, 2011.
- Hoppit Julian, *A Land Of Liberty?: England 1689–1727*, Oxford University Press, Oxford, 2000.
- Hornsby Stephen J., "Geographies of the British Atlantic world", *Britain's Oceanic Empire: Atlantic and Indian Ocean Worlds, c.1550–1850* (eds. H.

- V. Bowen, Elizabeth Mancke, John G. Reid), Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- Howe Stephen, "Questioning the (bad) question: 'Was Ireland a colony?'" , *Irish Historical Studies*, Vol. 36, Nr. 142/2008.
- Hughes Matthew, "Logistics and the Chaco War: Bolivia versus Paraguay, 1932-1935". *The Journal of Military History*, Nr. 2/2005.
- Innes Joanna, "Legislating for three kingdoms: how the Westminster parliament legislated for England, Scotland and Ireland, 1707-1830", *Parliaments, nations and identities in Britain and Ireland, 1660-1850* (ed. Julian Hoppit), Manchester University Press, Manchester – New York, 2003.
- Kant Immanuel, *Kant's Principles of Politics, Including his Essay on Perpetual Peace. A Contribution to Political Science*, T. & T. Clark, Edinburgh, [1795] 1891.
- Maccines Allan I., "Jacobitism and the War of the British Succession". *Union and Empire: The Making of the United Kingdom in 1707*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Marshall Peter J., "Britain Without America - A Second Empire?", *The Eighteenth Century. The Oxford History of the British Empire. Vol. II* (ed. P.J. Marshall), Oxford University Press, Oxford, 1998.
- Merry Stanton Frank, *William the Conqueror and the Rule of the Normans*, G.P. Putnam's Sons, New York – London, 1908.
- Morgan Hiram, "An Unwelcome Heritage: Ireland's Role in British Empire-Building", *History of European Ideas*, Vol. 19, Nr. 4-6/1994.
- Ohlmeyer Jane H., "Civilizing of those rude parties: Colonization within Britain and Ireland, 1580s-1640s", *The Origins of Empire: British Overseas Enterprise to the Close of the Seventeenth Century* (ed. Nicholas Canny), Oxford University Press, Oxford, 1998.
- Pease Neal, "The Conduct of Political Relations, 1927-1932", *Poland, the United States, and the Stabilization of Europe, 1919-1933*, Oxford University Press, Oxford, 1986.
- Pelling Nick, "The Making of a Divided Ireland, 1914-22", *Anglo-Irish Relations 1798-1922*. Routledge, London – New York, 2003.
- Philips Allison, *The Revolution in Ireland 1906-1923*, Green and Co., Longmans, 1923.
- Pion-Berlin David, "Will Soldiers Follow? Economic Integration and Regional Security in the Southern Cone". *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Nr. 1/2000.
- Popkova Elena G. et al., "Fundamental Differences of Transition to Industry 4.0: From Previous Industrial Revolutions", *Industry 4.0:*

- Industrial Revolution of the 21st Century* (eds. Elena G. Popkova, Yulia V. Ragulina, Aleksei V. Bogoviz), Springer, New York, 2019.
- Prestwich Michael, *Plantagenet England 1225–1360*, Clarendon Press, Oxford, 2005.
- Rahman Aziz, Anne Clarke, and Sean Byrne, “The Art of Breaking People Down: The British Colonial Model in Ireland and Canada”, *The Canadian Journal of Peace and Conflict Studies*, Vol. 49, Nr. 2/2017.
- Rialtas na hÉireann [Government of Ireland], *Global Ireland: Ireland’s Strategy for Latin America and the Caribbean to 2025*, Rialtas na hÉireann [Government of Ireland], 2022.
- Rialtas na hÉireann [Government of Ireland], *Centenary of the Anglo-Irish Treaty 1921:2021 Programme*, Rialtas na hÉireann [Government of Ireland], 2021.
- Robinson William I., “Global Capitalism, Social Science, and Methods of Critique: Response to Cammack’s ‘Forget the Transnational State’”, *Geopolitics, History, and International Relations*, Nr. 1/2009.
- Shaw Malcolm N., *International Law*, 6th ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- Sistema de la Integración Centroamericana – SICA, *Carta de la Organización de Estados Centroamericanos (Carta de San Salvador)*, Sistema de la Integración Centroamericana – SICA 2002
- Smith Goldwin, *The United Kingdom: A political History*. Vol. II, MacMillan & Co., Ltd., London, 1899.
- Soutou Georges-Henri, “The linkage between European integration and détente: The contrasting approaches of de Gaulle and Pompidou, 1965 to 1974”, *European Integration and the Cold War Ostpolitik-Westpolitik 1965-1973* (ed. N. Piers Ludlow), Routledge, 2007.
- Spencer Nick, *The Evolution of the West: How Christianity Has Shaped Our Values*, SPCK Publishing, London, 2016.
- Stafford James, “The Alternative to Perpetual Peace: Britain, Ireland and the case for Union in Friedrich Gentz’s Historisches Journal, 1799-1800”, *Modern Intellectual History*, Vol. 13, Nr. 1/2016.
- The Irish Exporters Association – IEA, “Ireland and Latin America: Looking to the Future – Strategy Recommendations and Proposals for Trade Growth”, Latin America Trade Forum (LATF): Policy Publication, 2015.
- Torrance David, *The Anglo-Irish Treaty, 1921*, UK Parliament – House of Commons Library, London, 2021.
- Walberg Eric, *Postmodern Imperialism: Geopolitics and the Great Games*, Clarity Press, Atlanta, 2011.

White Henry, *History of Great Britain and Ireland; with an Account of the Present State and Resources of the United Kingdom and Its Colonies*, Simpkin Marshall, and Co, London, 1871.

Иван ДУЈИЋ

БРИТАНСКА ОСТРВА И ДРЖАВЕ ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ

САЖЕТАК

Рад се бави односима између кључних држава које географски припадају Британским острвима, и држава Латинске Америке. Коришћењем компаративног и историографског метода, рад тежи да понуди одговор на истраживачко питање: Да ли Република Ирска, због више историјских сличности са латинскоамеричким државама него што их са њима имају остале државе Британских острва, има боље економско-политичке односе са Латинском Америком? Рад се заснива на хипотези да Република Ирска настоји да кроз сарадњу с државама Латинске Америке (упркос одређеним разликама у односу на остале државе Британских острва) ипак врши идентичан утицај у погледу афирмације западнохришћанских вредности у државама Латинске Америке. Коначно, то је у складу са политиком дубље сарадње ЕУ са Латинском Америком. Након Увода као првог дела, главни део овога рада подељен је на четири (под)одељка у складу с историјским догађајима у Ирској, Уједињеном Краљевству, као и њиховом утицају на државе Латинске Америке, посебно током периода Хладног рата и пост-хладноратовског периода. После дугог процеса територијализације и током Четврте индустријске револуције, Република Ирска (која географски припада Британским острвима, али је остала део ЕУ и након иступања Велике Британије) је постала држава, формално и суштински, способна да одржава економско-политичке и културне односе с државама Латинске Америке. То је поента наглашена у закључку рада.

Кључне речи: Британска острва, (Република) Ирска, Уједињено Краљевство, Латинска Америка, Први светски рат, Други светски рат, постхладноратовски период, сарадња, западнохришћанске вредности.

UDK 323.1:2-67(72)
Biblid 0543-3657, 73 (2022)
Год. LXXIII, бр. 1186, стр. 153–174
Прегледни научни рад
Примљен: 20. 6. 2022.
Прихваћен: 23. 8. 2022.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2022.73.1186.7
CC BY-SA 4.0

Милан ВЕСЕЛИЦА¹

Национално питање и транснационални изазов: Римокатоличка црква, религија и секуларни национализам у Мексику

САЖЕТАК

Аутор испитује однос религије и национализма у Мексику од самосталности до данас. Мексико је држава која је након осамостаљења уставом одредила римокатоличку веру као државну религију и успоставила модел верског национализма, а потом либералним уставом из 1857. и револуционарним уставом из 1917. извршила раздвајање Цркве и државе и на темељима лаицизма и антиклерикализма успоставила модел секуларног национализма. Аутор поставља двоструко истраживачко питање: *како изгледа природа секуларног национализма након периода „отопљавања“ замрзнутих односа током деведесетих година прошлог века и да ли нестабилна форма указује на постепени прелазак у модел цивилноверског национализма?* Циљ рада је да се укаже на измењени карактер национализма, најважније идентитетске и државотворне одреднице Мексика, и понуди предвиђање развоја односа религије и национализма у будућности. Иако нема изгледа да у скорој будућности буде напуштен секуларни национализам, његов стварни изазивач су нарко-картели, који, као „држава у држави“, поседују сопствену форму религије. Аутор предвиђа да ће на то одговорити Римокатоличка црква, као подједнако

¹ Студент мастер академских студија, Факултет политичких наука – Универзитет у Београду, Србија. E-mail: veselica.milan@gmail.com.

Рад је настао у оквиру Програма краткорочног волонтирања у Институту за међународну политику и привреду, који је реализован од 1. априла до 20. јуна 2022. године.

национални и транснационални актер. Њена стратегија би захтевала стабилизацију секуларног национализма, али овог пута у границама „узајамне толеранције“ Цркве и државе.

Кључне речи: Мексико, национализам, религија, Римокатоличка црква, секуларизам, цивилна религија, нарко-картели

Увод

Процеси секуларизације, демократизације и глобализације расветлили су две противречне тенденције које, парадоксално, увек иду заједно у савременом свету: атомизацију друштва и потрагу за заједницом.² Појединац у атомизованом друштву трага за идентитетом – за прихватањем и прихваћеношћу. Када га у том „послу“ усмеравају институције, онда се говори о облицима политике идентитета, чији је крајњи резултат одређени облик национализма (упућен на народ, нацију, грађанство и сл.), што је, према ауторима који га изједначавају са патриотизмом, израз снажних и бескомпромисних веза између државе и њеног народа и „одлучне безусловне подршке њеним вредностима“.³

Мексико је земља бурних промена у политици идентитета, а трајног и непоколебљивог национализма. Непоколебљивог не значи и непроменљивог, управо зато што је национализам једна од најважнијих компоненти мексичке историје која се мењала у односу према постојанијој идентитетској категорији – религији. Национализам је прича о вези народа и тла (територије и корена), док религија повезује народ са небом (и обратно). Упућеност на исту циљну групу може бити спона или тачка раздора међу њима, те се стога може развити идеолошки однос супротстављености, пријатељства или амбивалентности /толеранције. Институционализацијом ових односа добија се верски, секуларни и цивилноверски национализам, односно конституционална и нормативна веза цркве и државе (*established religion*), одвојеност цркве и државе (*separation of church and state*) и цивилна религија као „државни пројекат“.⁴

Прелазак из једног типа односа у други долазио је са преломним догађајима у двовековној историји Мексика као самосталне државе. Верски национализам, институционално и, у мањој мери, идеолошки, установљен је након рата за независност Мексика од шпанске круне

² Видети: Gabriel Almond, R. Scott Appleby, Emmanuel Sivan, *Strong Religion: The rise of fundamentalism around the world*, The University of Chicago Press, Chicago – London, 2003, 230.

³ Eyal Lewin, Etta Bick, „Introduction: Civil Religion and Nationalism on a Godly-Civil Continuum”, *Comparative Perspectives on Civil Religion, Nationalism, and Political Influence* (eds. Eyal Lewin, Etta Bick, Dan Naor), IGI Global, Hershey, 2017, 8.

⁴ За више о овој теми видети: J. Christopher Soper, Joel S. Fetzer, *Religion and Nationalism in Global Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.

(1810–1821). Секуларни национализам, идеолошки производ лаицизма и антиклерикализма, институционализован је уставом из 1857. и потврђен револуционарним уставом из 1917. године, а идеолошку компоненту дала му је Национална револуционарна партија (*Partido Nacional Revolucionario*), која је основана „у циљу сукобљавања са опозицијом која је долазила из римокатоличке хијерархије према Уставу из 1917. године”.⁵ Оба модела односа религије и национализма, односно цркве и државе, установљена су након крвавих сукоба. Престанком антиклерикалне кампање, уставном реформом из 1992. године у религијским питањима и појавом религијског плурализма, секуларни национализам почиње да губи своје примарне особине, односно да поприма нестабилну форму. Први пут у мексичкој историји изгледа да однос религије и национализма, те цркава (не једне цркве) и државе, мења своју форму мирним и институционалним путем. Како до тога долази и ком правцу води, тема је овог рада.

Методолошки оквир и структура рада

Истраживачко питање састоји се од два дела: *како изгледа природа секуларног национализма након периода „отопљавања” замрзнутих односа током деведесетих година и да ли нестабилна форма указује на постепени прелазак у модел цивилноверског национализма*. Основна хипотеза је да је дошло до дестабилизације секуларног национализма, што доводи до постепеног преласка ка цивилноверском национализму. У раду ће бити коришћени Сопер–Фецерови (*Soper-Fetzer*) модели односа религије и национализма, који су експланаторног типа. Експликацију њиховог карактера у контексту Мексика нужно је извршити у историјској перспективи, али за одређење стабилности њихове форме и пут којем теже у будућности неопходно је понудити предвиђање. Тако је научни циљ овог рада предикција будућег тренда развоја односа религије и национализма у Мексику. Како модели имају институционалну и идеолошку компоненту, за њихово проналажење и објашњење биће коришћене (редом) анализа садржаја и анализа дискурса.

У првом делу рада понудићемо теоријски оквир за објашњење комплексних модалитета односа религије и национализма. У другом делу представићемо историјски преглед настанка и природе верског и секуларног национализма у Мексику и процес дестабилизације секуларног национализма. У трећем делу рада објаснићемо шта је цивилноверски национализам и да ли Мексико има цивилну религију. У закључку ће бити размотрена појава стварног изазивача секуларног

⁵ Roberto J. Blancarte, Mónica C. Veloz Leija, “The National Revolutionary Party and the Religious Question”, *Politics and Religion Journal*, Vol. XII, Nr. 1/2018, 100.

национализма у савременом Мексику и предвиђање правца његовог утицаја на (ре)стабилизацију секуларног национализма.

Теоријски оквир: модели односа религије и национализма

Религија и национализам, две најмоћније снаге у савременом свету, толико су међусобно испреплетене и упућене једна на другу да изгледа немогуће понудити аналитички оквир који би их објединио. Без тог обједињујућег оквира не могу се разумевати, истраживати и предвиђати феномени који су предмет друштвених наука. Овај истраживачки проблем обрадили су Кристофер Сопер (J. Christopher Soper) и Џоел Фецер (Joel S. Fetzer) у студији *Религија и национализам у глобалној перспективи* (2018).

Иако потврђују да не постоји једноставан или директан образац међусобне интеракције религије и национализма, аутори проналазе три главна поља њиховог интераговања: *историјски* (религија је била један од најјачих стубова и разлога за национализам и формирање националних држава), *теоријски* (национализми често усвајају религијски језик и концепте приликом изградње новог, националног идентитета) и *емпиријски* (верски актери заузимају афирмативни, негаторски или индиферентан став према националној држави и национализму).⁶ Унутар ових трију поља различити аутори нудили су различите одговоре на питање њиховог односа. Оно што су Сопер и Фецер уочили као празнину јесте непостојање модела религије и национализма и одговора на питања „како су они дефинисани и измерени, зашто настају и како објашњавају трајну везу између грађанског и духовног идентитета у оквиру државе”.⁷ Да би одговорили на постављена питања, аутори предлажу три најзаступљенија модела овог односа: *секуларни национализам*, *верски национализам* и *цивилноверски национализам*. Понуђени модели представљају идеалтипове, те се у историји не јављају у „чистом” облику.

Сва три модела имају институционалну и идеолошку компоненту. Секуларни национализам (*secular nationalism*) доводи до институционалног одвајања државе и религије (цркве) и, неретко агресивног, ковања секуларне националне идеологије у постколонијалним државама (Нехру у Индији, Ататурк у Турској). Верски национализам (*religious nationalism*) институционално доводи до формалних веза између политике и појединачних верских група, док идеолошки религију узима као темељ за национални колективни идентитет и извор универзалних вредности. Напослетку, цивилноверски национализам (*civil-religious nationalism*)

⁶ Видети: J. Christopher Soper, J. S. Fetzer, 3–13.

⁷ *Ibid.*, 2.

институционално варира од мирољубиве одвојености религије и државе до прилагођене разноврсности, док на идеолошком плану представља облик национализма који ствара осећај солидарности и колективни идентитет заснован на дељеним верским и политичким вредностима, које не везују национализам за конкретну верску традицију.

Аутори истичу да је први кључни чинилац у одређењу интеракције религије и национализма у оквиру националне државе „улога и положај религије у тренутку стварања државе”.⁸ Други чинилац је положај религије у државном уставу (институционални оквир). Треће, за сваку државу испитују се демографске особености, тј. степен верске разноврсности. Четврто и последње, аутори испитују мишљење јавности о национализму (на апстрактном и конкретном нивоу) и како верске и политичке елите говоре о моделу односа религије и национализма (у склопу периодичних издања и јавних говора). Ова четири чиниоца одређују који ће модел односа религија и национализма држава да одабере, како ће се он развијати и да ли ће попримити стабилну или нестабилну форму, то јест да ли ће се подударати мишљење јавности и тежње политичких и верских елита са одабраним моделом.⁹

Религија и/или држава: од верског до секуларног национализма

Стварање мексичке државе нераскидиво је повезано са Римокатоличком црквом и римокатоличком вером. Почетак оружане побуне, односно Рата за мексичку независност, озваничен је завером креолског становништва на челу са свештеником Мигелом Идалгом (*Miguel Hidalgo y Costilla*) 1810. године.¹⁰ Циљ је био покренути градски пролетаријат и збацити шпанску колонијалну власт у данашњој савезној држави Керетаро. Идалго, као вођа побуне, извео је одлучујуће реформе: укинуо је ропство, Индијанце и слободне црнци ослободио плаћања пореза и земљу коју су колонизатори отели Индијанцима

⁸ *Ibid.*, 33.

⁹ *Ibid.*, 20–25.

¹⁰ Џон Фредерик Швалер (*John Frederick Swaller*) описује како су 1810. године црквена звона позвала на политичку борбу: „Рано ујутру 16. септембра 1810, отац Мигел Идалго и Костиља попео се уз степенице своје парохијске цркве Долорес у региону Керетаро, неких три стотине миља северозападно од Мексико Ситија. Скоро свако јутро је звонио на кули како би позвао вернике на молитву. Али, његова брига тог јутра била је политичка, а не духовна. (...) Отац Идалго је звонио црквеним звонима и чекао да се његово стадо окупи. Када су дошли, почео је да држи своју политичку проповед против шпанске доминације у колонији”. *John Frederick Swaller, The History of the Catholic Church in Latin America*, New York University Press, New York – London, 2011, 117.

вратио или изнајмио првобитним власницима.¹¹ Непопуларност реформи у неким слојевима становништва, недисциплинованост побуњеничких група и први порази од ројалиста довели су до незадовољства и погубљења Мигела Идалга.

Позитивни однос католичког клера према борби за независност – у случају Мигела Идалга и Хосеа Марије Морелоса (*José María Morelos*), Идалговог наследника на челу покрета – имао је пандан на другој страни. Историјска повезаност шпанске колонијалне власти и Римокатоличке цркве условљавала је негативну перцепцију према Цркви и члановима клера. Непосредно по „открићу” континента папа Александар VI, и сам пореклом Шпанац, доделио је „католичким владарима” Изабели и Фердинанду концесионо право над „Индијама”, а уговором у Тордесиљасу (1494) додељене су им све новооткривене земље. Булом *Universalis ecclesiae regimini* (1508) папа Јулије II дао је краљу Фердинанду повластицу оснивања и организовања Цркве на новим просторима, што је значило да је круна именovala бискупе, одобравала долазак свештеника и имала пуну аутономију у организационим пословима Цркве.¹² Толика ширина овлашћења круне, скоро папског домета, незамислива је у другим деловима света.

Први покушај социјалне револуције, као део опште борбе мексичког (или мексичких) народа за независност, имао је за циљ укидање државних давања Цркви и племству и укидање инквизиције, што је постигнуто иако је економска и социјална структура државе остала иста.¹³ За потпуну промену социјално-економске структуре мексички народ је морао да чека цео век. Црква је за то време настојала да промени културну структуру државе и друштва. Шпански колонизатори имали су обавезу ширења католичке вере међу паганским становништвом, а како су злостављањима нарушавали углед Цркве, она је декларативно (папском булом из 1597) забранила поробљавање Индијанаца, „који су исто синови Божији”. У позадини бриге за Индијанце био је интерес грађења храмова, манастира и опорезивање.¹⁴ Прављењу новог културног идентитета допринело је прво признато указанье Богородице Марије. Римокатоличка црква учи да се у Мексико Ситију, 1531. године, Богородица четири пута обратила домороцу Хуану Дијегу Цуаухтлатоатзину (*Juan Diego*), данас канонизованом Астеку, на његовом матерњем језику. Указанье се догодило на месту некадашњег паганског храма у ком су се приносиле људске жртве. Према веровању, ради

¹¹ Lidija Kos-Stanišić, *Latinska Amerika: povijest i politika*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009, 26.

¹² *Ibid.*, 53.

¹³ *Ibid.*, 27.

¹⁴ *Ibid.*, 53.

потврде надлежном бискупу, Богородица је Светом Хуану Дијегу дала своју слику на тканини, која се и данас чува у цркви подигнутој на месту указања. У рату за мексичку независност (1810–1821) вођа побуњеника свештеник Мигел Идалго истакао је стандарту са ликом Девике од Гвадалупеа. Ова застава и Девика од Гвадалупеа постају симбол мексичког покрета за независност, што показује да су католичка вера и маријанска побожност – у додиру и стапању са претколумбовским култовима¹⁵ – постали носећи стубови мексичког идентитета много пре стварања националне државе.

Организована религија је, све до стицања самосталности, имала већи легитимитет од структуре традиционалне власти.¹⁶ Након убиства Хосеа Марије Морелоса 1815. године, вођство у покрету за ослобођење преузима Агустин де Итурбиде (*Agustín de Iturbide*), бивши официр шпанске војске. Итурбиде, који је потом изабран за владара Првог мексичког царства (1821–1823), потписао је са представником шпанске војске *План из Игуале*, познат и као *План три гаранције* (*Plan Trigarante*). Овај план из 1821. године предвиђао је гаранције о религији, независности и унији Европљана и Американаца. Први члан документа је гласио: „Религија Нове Шпаније јесте и биће католичка, апостолска, римска, без суверенитета било које друге”.¹⁷ Касније донети републикански устав из 1824. године потврдио је ову одлуку и римокатоличку веру учинио једином признатом у Мексику, а забранио упражњавање било које друге.¹⁸

Сопер и Фецер указују на то да верски национализам институционално доводи до формалних веза између политике и појединачних верских група, што је у мексичком случају потврђено *Планом из Игуале* и првим републиканским уставом. Идеолошки, верски национализам од религије „прави основу за национални колективни идентитет и извор универзалних вредности и сврхе на земљи”, те „усваја сакрални језик да би објаснио улогу нације у историји”.¹⁹ Основни национални и државни симболи Мексика – устав, химна и

¹⁵ Неки аутори ову појаву у Латинској Америци називају „езотеричним синкретизмом”. Felipe Gaytán Alcalá, “Praise of the Convert: Believe and Belong From the Catholicity of Latin America”, *Politics and Religion Journal*, Vol. XII, Nr. 2/2018, 332.

¹⁶ Satya R. Pattanayak, “Institutional Capacity and Political Challenge: The Catholic Church in Latin America”, *Politics and Religion Journal*, Vol. 2, Nr. 2/2008, 8.

¹⁷ “Plan de Iguala de 24 de Febrero de 1821”, 1821, Iguala, art. 1, доступно на адреси: <https://web.archive.org/web/20090826173709/http://www.tamu.edu/ccbn/dewitt/iguale.htm>, 20. 5. 2022.

¹⁸ “La religion de la nacion mexicana es y será perpétuamente la católica, apostólica, romana. La nacion la protege por leyes sábias y justas, y prohíbe el ejercicio de cualquiera otra”, *Constitucion de Los Estados-Unidos Mexicanos, 1824, titulo I, seccion única, artículo 3*, доступно на адреси: http://www.diputados.gob.mx/biblioteca/bibdig/const_mex/const_1824.pdf, 2. 6. 2022.

¹⁹ J. Christopher Soper, J. S. Fetzer, 7–8.

застава – пример су сакрализације националног идентитета. У уставу из 1824. стоји да је донет „у име Свемогућег Бога, творца и врховног законодавца друштва”.²⁰ Оригинална верзија важеће химне из 1853. године повезује судбину земље са Божијим планом: „Заокружи, о отаџбино, маслинама храмове божанског арханђела мира, јер на небу твоја вечна судбина написана је прстом Божијим”.²¹ Прва триколорна застава независног Мексика, која је наследила стандарту Девнице од Гвадалупеа, позната је као *Застава три гаранције* и означавала је три услова постојања државе: религију (бела), независност (зелена) и унију (црвена).²² Ове боје су, уз измене редоследа и положаја, остале део мексичке заставе до данас.

Религијска компонента мексичког национализма, као део идентитета који није поистовећиван само са колонизаторском влашћу, грађена је од 16. века и било је незамисливо искључити је из нормативне структуре самосталне националне државе. Али, тако успостављен верски национализам није имао стабилну форму. Политичка елита је имала подељено мишљење о односу цркве и државе. У бурном периоду мексичке историје од 1824. до 1857 – током ког су председници смењивани у комбинацији преврата и избора, изгубљене велике територије на северу и рат против Сједињених Америчких Држава (САД), поведен грађански рат између идеолошких супарника, те промењен и враћен облик владавине – питање односа Цркве и државе било је средишње место сукоба. Јавиле су се две основне политичке философије:

„Једна је сматрала да Црква и држава треба да буду стриктно одвојене: Црква треба да контролише црквене послове и држава да се не меша; нити би се Црква мешала у државне послове. Присталице ове философије су као узор посматрале пример раздвајања цркве и државе у Сједињеним Државама. Друга политичка философија сматрала је да је национална држава легитимни наследник шпанске круне. Круна је вршила контролу над Црквом преко Краљевског Патроната, а нова нација, као наследник, наставиће да врши национално покровитељство над Црквом. Папство је закомпликовало овај модел, инсистирајући на томе да нове државе мора да преговарају о правном односу са њим како би уживале такво покровитељство.”²³

²⁰ Constitución de Los Estados-Unidos Mexicanos, преамбула.

²¹ “Ciña ¡Oh Patria! tus sienas de olive / de la paz el arcángel divino, / que en el cielo tu eterno destino / por el dedo de Dios se escribió.” Francisco González Bocanegra, *Himno Nacional Mexicano*, 1853, coro I, доступно на адреси: <http://historico.juridicas.unam.mx/publica/librev/rev/derycul/cont/13/mis/mis12.pdf>, 3. 6. 2022.

²² Manuel Carrera Stampa, *El Escudo Nacional*, Secretaría de Hacienda y Crédito Público, Mexico, D. F., 1960, 539.

²³ J. F. Schwaller, 131.

Након осамостаљења, пошто је уважена улога Цркве у световној власти признањем статуса државне религије, спорно је остало „право патроната“ државе: право државе да предлаже кандидате за највише црквене положаје.²⁴ Света столица је захтевала да задржи право потврђивања бискупа, што би било регулисано конкордатом. Иако антикатолички утицај није ојачао, „политички антиклерикализам, под утицајем енциклопедиста, веома [је] оснажио“.²⁵ Политички антиклерикализам, инспирисан политичком философијом стриктног одвајања цркве од државе, постао је део агенде Либералне странке. Када је либерални *caudillo* Хуан Алварес (*Juan Álvarez*) наследио диктатора Антонија де Санта Ану (*Antonio de Santa Anna*), прво што је урадио било је укидање црквених и војних повластица.²⁶ То је била увертира за доношење новог устава 1857. године, којим је први пут у мексичкој историји институционализован секуларни национализам.

Нови либерални устав инкорпорирао је три раније донета закона: (1) *Ley Juárez*, којим су укинute црквене повластице (*fuero*) и сви грађани, без обзира на то да ли су чланови клера или војске, подвргнути грађанским судовима (Црква и војска су задржали своје судове само у канонским и војним споровима); (2) *Ley Lerdo*, којим је било којој друштвеној корпорацији, а тиме и Цркви, забрањено да поседује земљиште које не служи њеној примарној сврси (у случају Цркве: богослужењима); (3) *Ley Iglesias*, којим су ограничене тарифе свештеничких служби у парохијама.²⁷ Напоследку, римокатоличка вера је изгубила статус државне религије. Црква и упражњавање религије нису ни привилеговани, нити забрањени.

То је изазвало отворену побуну конзервативних и црвених кругова. Од 1856. до 1860. у Мексику је буктао грађански рат између либерала и конзервативаца. Папа и бискупи су екскомуницирали многе либерале који су гласали за нови устав. За казну, Хуарес је 1859. године извршио национализацију црквене имовине без компензације.²⁸ То је изазвало страну војну интервенцију, након које је Француска наметнула Максимилијана Хабзбуршког за цара (1864–1867).²⁹ Након убиства Максимилијана и обнављања републике уследила је краткотрајна фаза

²⁴ Јављале су се и идеје стварања националне цркве, отргнуте од подређености Ватикану. Љубомир Палигорић, *Историја Латинске Америке*, Институт за међународну политику и привреду – Југословенско удружење латиноамериканиста, Београд, 2003, 136–137.

²⁵ *Ibid.*, 137.

²⁶ Вид. L. Kos-Stanišić, 116.

²⁷ J. F. Schwaller, 146–147.

²⁸ L. Kos-Stanišić, 116.

²⁹ Интервенисале су Шпанија, Велика Британија и Француска (1862), али прве две земље су се повукле када је Француска одлучила да окупира Мексико.

владавине Хуареса и његових наследника. Када је Порфирио Диас (*Porfirio Díaz*) – чији је период диктаторске власти познат као „порфиризам” – суспендовао антиклерикалне реформе, Црква му је пружила подршку.³⁰ Иако није успела да поврати све своје поседе, сиромашнији слојеви становништва сматрали су црквене великодостојнике пребогатима: „у украшеним одежама, како служе пред олтарима опточеним златом, подижући путире од сребра и драгуља, док је велика већина верника била обучена у крпе и суочавала се са доживотном гладовањем”.³¹ То је била популарна слика Дијасовог режима, која је претходила револуцији.

(Де)стабилизација секуларног национализма

Секуларни национализам доводи до институционалног одвајања државе и религије (цркве) и, неретко агресивног, ковања секуларне националне идеологије у постколонијалним државама.³² Мексико је уставом и законима из 1857. године покренуо процес секуларизације, који је довршен у Револуцији (1910–1917). Сложеност и важност мексичке револуције у свим сферама друштвеног живота превазилази опсег овог рада. Стога ћемо се усредсредити само на процес изградње секуларног национализма.

Сопер и Фецер истичу да секуларни национализам претпоставља тријумф националног над верским идентитетом.³³ Револуција, која је покренута ради „рушења диктатуре и владајуће велепоседничке и банкарске аристократије”,³⁴ а након изборне крађе диктатора Дијаса имала је, између осталог, антиклерикални карактер. Декларисање Цркве и Националне католичке партије (основане 1909) као непријатеља Револуције последица је учествовања ове странке у завери свргавања са власти Франциска Мадера (*Francisco I. Madero*), првог револуционарна председника.³⁵ Конфисковањем имовине, одузимањем статуса правног лица и права гласа свештеницима и уставном контролом делатности, Цркви је одузета политичка и економска моћ.³⁶ Иако социјална по својој природи и упркос одређеним струјама у том смеру, Револуција није била социјалистичка. За све

³⁰ L. Kos-Stanišić, 117.

³¹ J. F. Schwaller, 190.

³² Видети: J. C. Soper, J. S. Fetzner, 4.

³³ *Ibid.*, 8.

³⁴ Љ. Палигорић, 219.

³⁵ Видети: R. J. Blancarte, M. C. Veloz Leija, 100.

³⁶ Видети: Љ. Палигорић, 221.

друштвене секторе који су измењени „истицан је јединствен национални интерес”.³⁷ То је допринело да, према Љубомиру Палигорићу, „из мексичке револуције [буде] изнедрен национализам као идеологија државе”.³⁸ С обзиром на то да су главна мета револуционара били поседи латифундиста, а пре свега Цркве, секуларизам и антиклерикализам дали су одлучујућу ноту новој идеологији државе. Уставом из 1917. године институционално су потврђене тековине Револуције и завршен је процес успостављања секуларног национализма. И више од тога, „устав је јасно најавио да ће држава контролисати Цркву на скоро сваки начин, од ограничавања броја свештенства у датом округу, забране присуства свештенства рођеног у иностранству, до захтевања да свештеници региструју своје присуство код локалних власти”.³⁹ То је потврдило антиклерикалну идеолошку компоненту новог национализма.

Постреволуционарни председник Плутарко Елијас Каљес (*Plutarco Elías Calles*) отпочео је са стриктном применом антиклерикалних одредби Устава из 1917, што се пренело на ниво савезних држава. Притајени сукоб између државе и Цркве кулминирао је када је надбискуп Мексико Ситија Хосе Мора и дел Рио (*José Mora y del Río*) изјавио да римокатолици не би требало да прихватају устав. Каљес је на то одговорио депортацијом страних свештеника, затварањем црквених школа и преузимањем манастира. Надбискуп је прогласио општи свештенички штрајк: затварање храмова и неслужење миса на целој територији Мексика.⁴⁰ Када су се појавиле и локалне герилске групе које су стале у одбрану Цркве, отпочео је тзв. *Cristero* рат (1926–1929), грађански рат између регуларне војске и герилских група оданих Цркви.⁴¹ Споразумом о окончању сукоба задржана је већина уставних антиклерикалних одредби, али је дозвољено одржавање верске наставе у црквама и повратак неких прогнаних свештеника и бискупа. Уследиле су године „напетог мира”.⁴²

Да би се очувале тековине Револуције и „у циљу сукобљавања са опозицијом која је долазила из римокатоличке хијерархије према Уставу из 1917. године”, по окончању сукоба основана је Национална револуционарна партија, која касније мења назив у Партија мексичке револуције (*Partido de la Revolución Mexicana* – PRM), да би коначно

³⁷ *Ibid.*, 222.

³⁸ *Ibid.*, 224.

³⁹ J. F. Schwaller, 192.

⁴⁰ *Ibid.*, 193.

⁴¹ Назив је добио по борбеном покличу герилаца „Viva Cristo Rey” („Живео Христос краљ”).

⁴² R. J. Blancarte, M. C. Veloz Leija, 194.

прерасла у Институционалну револуционарну партију (*Partido Revolucionario Institucional* – PRI).⁴³ Мексико је усвојио француски модел секуларног национализма, познат као лаицизам, који истиче потребу смањења улоге и присуства цркве у јавном животу, просвети, политици и другим јавним делатностима. PRI је, стога, имала задатак да очува „мере које је револуционарна влада установила да би 'дефанатизовала' мексички народ".⁴⁴

Током седам деценија њене непрекидне владавине, Мексико је био изразито стабилна семидемократија, коју је Марио Варгас Љоса назвао „перфектном диктатуром".⁴⁵ С обзиром на дужину трајања ауторитарне владавине исте странке, природно је да се код лидера јави осцилирање у карактеру и степену привржености идеалима Револуције. Роберто Бланкарте (*Roberto J. Blancarte*) и Моника Велос Леија (*Mónica C. Veloz Leija*) указују на развојни пут PRI од антиклерикализма ка толеранцији. Комунизам, као заједнички непријатељ Цркве и државе, донекле је ујединио непријатеље ради остварења истог циља. Генерал Мануел Авила Камачо (*Manuel Avila Camacho*) током своје председничке кампање је рекао да је „нација задрхтала пред спектаклом Другог светског рата и да је збила редове са земљама Америке 'да би консолидовала на нашем континенту хришћанску међународну политику, много праведнију, много племенитију'".⁴⁶ За нешто више од деценије, наглашавају Бланкарте и Леија, партија је прошла пут од прогонитељског до толерантног става, а коначно и до става о међусобном признању и, чак, сарадњи.⁴⁷ То је осмелило Цркву да отворено покрене „морализујућу кампању", која је критиковала корупцију власти и предлагала друштвену и моралну обнову, те да се бори за укидање чланова 3, 5, 24, 27 и 130 Устава.⁴⁸ Ови чланови су се односили (редом) на: забрану верског образовања, укидање монашких заједница, државну контролу јавних места за богослужење, укидање права својине и државну супервизију над свим аспектима црквеног живота (постављањем свештенства, храмовима, венчањем и другим обредима, периодичним издањима).⁴⁹

⁴³ У даљем тексту PRI.

⁴⁴ *Ibid.*, 100.

⁴⁵ Зоран Крстић, *Латинска Америка: изазови и препреке демократизације*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2014, 183.

⁴⁶ R. J. Blancarte, M. C. Veloz Leija, 101.

⁴⁷ *Ibid.*, 102.

⁴⁸ *Ibid.*, 105.

⁴⁹ Видети: Instituto de Investigaciones Jurídicas, "Texto original de la Constitución de 1917 y de las reformas publicadas en el Diario Oficial de la Federación del 5 de febrero de 1917 al 10. de junio de 2009", доступно на адреси: <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/6/2802/8.pdf>, 4. 6. 2022.

Папа Јован Павле II је за своју прву понтификалну посету одабрао Мексико. Од 1979. године, када је наишао на топао пријем код народа и нешто хладнији код председника Лопеса Портиља (*José López Portillo y Pacheco*), Мексико је посетио још четири пута. То је већ био период кризе хегемоније PRI и почетак периода отопљавања односа. Црквени кругови све више улазе у политичку арену, иако не формално, заговарајући одређене слободе и права. Чак су локални клерици у савезној држави Чиуауа издали политички документ *Гласање са одговорношћу: хришћанска оријентација*, што је изазвало снажну реакцију одређених политичких кругова против црквеног мешања. Међутим, замах политичког ангажовања Цркве је био незаустављив, што је председник Карлос Салинас (*Carlos Salinas*) изразио као потребу за модернизацијом односа државе са неколико сектора, међу њима и Црквом, на бази секуларизма: озакоњењем статуса цркава (први пут се јавља у множини) институционализацијом одвојености од државе, поштовањем слободе вероисповести и задржавањем секуларног образовања у јавним школама.⁵⁰ То је била најава одлучујућих уставних реформи из 1992. године, којим је поново институционализован секуларни национализам, али овог пута без антиклерикалног и антирелигијског карактера. Међутим, то је оставило простора за постепену и мирну промену његовог карактера, првенствено под утицајем међународних фактора.

Религија државе: пут ка цивилноверском национализму

Уставна реформа и Закон о верским удружењима и јавном богослужењу из 1992. године институционално су учврстили секуларни карактер државе, тако да Црква више није ван закона, те јој је признато право на приватно образовање, оснивање монашких заједница, јавно практиковање верских обреда и церемонија и поседовање средстава која су јој потребна за остварење примарне сврхе.⁵¹ Дозвољена је регистрација верских удружења, што је убрзо показало огромну верску разноврсност. У новим условима после „отопљавања“ поставило се питање улоге секуларног национализма. Да ли су национални идентитет и државна идеологија национализма и даље засновани на тековинама Револуције, или је плурализам и пораст верског конзервативизма, у комбинацији са политичким прагматизмом, усмерио партију и државу ка новим моделима односа религије и национализма? Бланкарте и Леија истичу да „секуларна

⁵⁰ R. J. Blancarte, M. C. Veloz Leija, 113–114.

⁵¹ Видети: Roberto Blancarte, „Religion, Church, and State in Contemporary Mexico”, *Changing Structure of Mexico: political, social, and economic prospects* (ed. Laura Randall), M. E. Sharpe, New York – London, 2006, 427.

држава губи, крупним корацима, аутономију коју је напорно и понекад у крви остваривала од реформских закона и Револуције из 1910”.⁵² Иако је у *Декларацији о принципима: заједнички Мексико* из 2013. PRI нагласила да „не прихвата економску, политичку пропагандистичку подршку странаца, верских службеника, верских институција или цркава”,⁵³ она је, први пут у својој историји, искусила губитак на изборима (председнички избори 2000. године) и након тога почела да рачуна на религиозност својих гласача. Поред тога, демократизација земље, отварање ка споља, међународни безбедности ризици и претње и улазак у регионалне економске интеграције усмерили су пажњу мексичких власти ка северном суседу, од ког стижу импулси у правцу редефинисања односа са верским заједницама. Да ли „секуларна држава за 21. век”, како је написано у Декларацији PRI, данас гради цивилну религију ради учвршћења национализма?

Цивилна религија је термин који је први употребио Жан-Жак Русо (*Jean-Jacques Rousseau*). Као филозоф из доба просветитељства, Русо је цивилну религију замислио као производ секуларног законодавства који друштво уједињује духовним темељима заснованим не на Богу, већ на држави, њеним институцијама и законима. Цивилна религија, инструментално схваћена, средство је којим државна власт обезбеђује јединство, оданост и послушност. Другачији приступ овом феномену понудио је Емил Диркем (*Émile Durkheim*), који цивилну религију није видео као средство постизања циљева државне власти, већ као израз потребе грађана за друштвеном кохезијом, из које се рађају норме и вредности друштвеног поретка.⁵⁴ Савремено схватање цивилне религије пружио је Роберт Беллах (*Robert Bellah*) у чланку „Цивилна религија у Америци” (1967). Цивилна религија у САД, према Беллаху, никада није била антиклерикална или насилно секуларна, те је „била у стању да, без огорчене борбе против цркве, изгради моћне симболе националне солидарности и да покрене дубоке нивое личне мотивације за постизање националних циљева”.⁵⁵ Управо такав карактер цивилне религије искључује сваки вид затворености: она није противник конвенционалних религија. Према Карстену Лаустсену (*Carsten Laustsen*), то је „врста апстрактне религије која може да оснује и одржи политичку заједницу управо превазилажењем традиционалних и утврђених верских разлика”.⁵⁶ Она повезује чланове друштва на бази

⁵² R. J. Blancarte, M. C. Veloz Leija, 116.

⁵³ *Ibid.*, 118.

⁵⁴ E. Lewin, E. Bick, 7.

⁵⁵ Robert Bellah, “Civil Religion in America”, *Daedalus*, Vol. 96, Nr. 1/1967, 13.

⁵⁶ Carsten Bagge Laustsen, “Studying Politics and Religion: How to Distinguish Religious Politics, Civil Religion, Political Religion, and Political Theology”, *Journal of Religion in Europe*, Vol. 6, Nr. 4/2013, 440–441.

националне реторике, симбола, церемонија, култова и других карактеристичних обележја сваке религије.

Цивилноверски национализам би, онда, био само синоним за цивилну религију, јер ње нема без национализма (и патриотизма). На континууму на којем је, с једне стране, секуларни, а, с друге, верски национализам, цивилноверски национализам је у центру. Иако је укорјењен у верском искуству земље, наглашавају Сопер и Фецер, цивилноверски национализам се ипак развија одвојено од њега.⁵⁷

Овако описан појам цивилне религије наизглед одговара мексичком случају. Мексико је још за време стабилне владавине PRI изградио култ националне револуције, хероја и симбола. Као и сам национализам, који је настајао у односу на национализам у САД, а нарочито после америчко-мексичког рата (1846–1848), национална симболика је умногоме усвојила матрицу америчке цивилне религије, углавном на северној граници земље.⁵⁸ Међутим, за разлику од америчке цивилне религије која упућује на трансцендентни, апстрактни ентитет (Творац, Нација, Провиђење...), мексичка национална симболика нема ову религијску компоненту. Пишући о овој теми још 1980. године Роберт Беллах и Филип Хамонд (*Phillip E. Hammond*) то објашњавају на следећи начин:

„Не постоји трансцендентална идеологија истовремено независна и од цркве и од државе. Мексико има прилично живахан национализам, али који је секуларан; није трансцендентан, већ остаје у домену државе. Мексико и даље има широко распрострањено поштовање за трансцендентално, али је то уважавање углавном аполитично; остаје, на својствен начин, домен цркве.”⁵⁹

Ситуација се од тада није много променила. Користећи четири чиниоца у одређењу интеракције религије и национализма у оквиру националне државе, проверићемо да ли је Мексико усвојио модел цивилноверског национализма. Прво, *улога и положај религије у тренутку стварања државе* у мексичком случају треба да буду редефинисани у односу на Револуцију, зато што је то година „новог почетка”, или, како се често назива у револуционарним хроникама у свету, „нулта година”. Револуција је била усмерена, између осталог, против политичко-економске моћи Цркве. Али, није усвојила

⁵⁷ J. C. Soper, J. S. Fetzer, 9.

⁵⁸ Више о овој теми видети: Pamela Klassen, “Religion and Myths of Nationhood in Canada and Mexico in the Twenty-First Century”, *The Cambridge History of Religions in America* (ed. Stephen J. Stein), volume III, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, 719–745.

⁵⁹ Robert Bellah, Phillip E. Hammond, *Varieties of Civil Religion*, доступно на адреси: <https://www.religion-online.org/book-chapter/chapter-3-the-conditions-for-civil-religion-a-comparison-of-the-united-states-and-mexico/>, 4. 6. 2022.

религијски језик за објашњење сврхе и циљева новог државног национализма. Напротив, потоње оснивање Националне револуционарне партије имало је за циљ „дефанатизацију мексичког народа”. Друго, *положај религије у уставу земље* је прилично поправљен реформом из 1992, укидањем отворено антицрквених норми. Ипак, задржан је секуларни карактер државе, без икаквог позивања на улогу религије у изградњи националног идентитета. Треће, *степен верске разноврсности* сваке године расте са повећањем броја припадника протестантских заједница и смањењем броја римокатолика. Проценат римокатолика је 2020. године био око 78% становништва, док је 11% становништва припадало протестантским заједницама и 0,2% осталим религијама (јудаизму, Јеховиним сведоцима, Цркви Исуса Христа светаца последњих дана / Мормонима и исламу).⁶⁰ Важна карактеристика мексичког друштва је религијски синкретизам, који спаја народне, локалне, претколумбовске и нове нарко-култове са традиционалним хришћанским сликама светаца. Иако „религија игра централну улогу у животима људи”,⁶¹ она се не изражава конвенционалном верском посвећеношћу и црквеношћу.⁶² То објашњава зашто 51% римокатолика у Мексику верује да постоји неки други пут који води ка спасењу осим оног што нуди Црква.⁶³

Претходна три чиниоца јасно показују да није дошло до институционалне промене секуларног национализма. Четврти и последњи чинилац ће показати да ли се и у којој мери разилазе ставови јавности, политичких и верских актера о овом питању, што указује на стабилност одабраног модела. Овај чинилац подељен је на два дела: *мишљење јавности* и *ставове верске и политичке елите* о моделу односа религије и национализма. Јавност у Мексику у великом проценту подржава лаицизам као специфичну форму секуларизма. Две трећине становништва (74%) сматра да држава не треба да промовише религијске вредности и да треба раздвојити религију и политику.⁶⁴ С друге стране, улога религије у цивилном друштву наилази на позитивнији одјек, у прилог чему говори податак да две трећине

⁶⁰ United States Department of State, “Mexico 2020 International Religious Freedom Report”, 2021, доступно на адреси: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/05/240282-MEXICO-2020-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf>, 4. 6. 2022, 2.

⁶¹ R. Blancarte, 436.

⁶² Висока верска посвећеност забележна је у само 18% популације, док средњу посвећеност (ретко или никад се не моле, исто тако посећују цркву и религија им није толико важна у животу) има 73% становништва.

⁶³ “Pew-templeton Global Religious Futures Project: Mexico”, 2020, доступно на адреси: http://www.globalreligiousfutures.org/countries/mexico#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2020®ion_name=All%20Countries&restrictions_year=2016, 4. 6. 2022.

⁶⁴ *Ibid.*

невладиних организација има религијско порекло или неку врсту верског утицаја.⁶⁵ Верске елите често подижу глас против истополних бракова, легализације абортуса и еутаназије и других гаранција које им је дао Висенте Фокс (*Vicente Fox*), први председник Мексика из Партије националне акције (*Partido Acción Nacional – PAN*).⁶⁶ Поновни долазак на власт PRI 2011. године поставио је ова питања на политичку агенду. Један део католичког клера позвао је бираче да на изборима 2021. године не подрже Морену (*MORENA*), левичарску странку новијег датума коју је основао тренутни председник Лопес Обрадор (*Andrés Manuel López Obrador*). Политичку поруку приказали су као пастирски позив: позвали су вернике да гласају за одбрану живота, породице и општег добра, што је значило: против абортуса, истополних бракова и еутаназије. Том приликом је кардинал Хуан Сандовал изјавио да странка Морена примењује диктатуру.⁶⁷ Након избора, суд је кардинала Мексико Ситија Карлоса Агуира Ретеса (*Carlos Aguiar Retes*), кардинала емеритуса Гвадалхаре Хуана Сандовала и двојицу римокатоличких свештеника прогласио кривим за прозелитизам и „вршење притиска и/или навођење чланова своје верске заједнице да гласају за одређеног кандидата или политичку странку”. У пресуди се наводи да су тиме прекршили уставни принцип одвојености цркве и државе.⁶⁸ Претходно је Обрадор одбацио предлог свог партијског колеге о измени устава у делу о одвојености цркве и државе – којом би се црквама и верским заједницама омогућио лакши приступ јавном и политичком животу, медијима, школама, болницама и сл. – речима да не треба дирати оно што је решено пре више од века и по. Притом се позвао, потпуно ван манира мексичких председника, на речи из Светог писма: „Подај цару царско и Богу Божије”.⁶⁹

Ова епизода из савременог политичког живота у Мексику показује да верске елите изазивају тренутне норме Устава и Закона о верским удружењима, позивајући се на слободу изражавања, а политичко опредељивање тумачећи као „личне изјаве о друштвеној стварности земље”.⁷⁰ Политичке елите имају подељене ставове: с једне стране су

⁶⁵ R. Blancarte, 425.

⁶⁶ *Ibid.*, 433.

⁶⁷ “Stay out of politics, government warns church leaders”, *Mexico News Daily*, 2021, доступно на адреси: <https://mexiconewsdaily.com/news/stay-out-of-politics-government-warns-church-leaders/>, 4. 6. 2022.

⁶⁸ Inés San Martín, “Mexican cardinals found guilty of trying to influence federal elections”, *CRUX*, 2022, доступно на адреси: <https://cruxnow.com/church-in-the-americas/2022/01/mexican-cardinals-found-guilty-of-trying-to-influence-federal-elections>, 4. 6. 2022.

⁶⁹ Peter Orsi, “Mexico president opposes bill to end church-state separation”, *AP News*, 2019, доступно на адреси: <https://apnews.com/article/c39b5a509f4cb63cneff57bd242b316e>, 4. 6. 2022.

⁷⁰ I. San Martín.

они који заговарају бескомпромисно поштовање принципа секуларизма и лаицизма, а с друге они који теже ка омогућавању учешћа црква и верских заједница у цивилном друштву. Иако далеко од прихватања цивилноверског национализма, дисонантни тонови политичке елите о карактеру и будућности секуларног национализма указују на то да тренутни модел поприма нестабилну форму. Сви досад набројани чиниоци (верски плурализам, невладине организације религијског карактера, дебате и јавно ангажовање верских актера) више су показатељ развоја цивилног друштва и демократије него успостављања цивилне религије и новог типа национализма. Ако до тога једном дође, биће то последица демократизације друштва, коју је Црква умногоме подстакла.

Закључно разматрање: одговор глобалних актера на транснационални изазов

Мексико је редак пример земље која има надмоћну већину припадника једне верске заједнице, а дубоко укореван секуларни национализам. Иако је зачетку колективног идентитета допринела Римокатоличка црква и религија као кохезиони чинилац између домородачког и досељеничког становништва, борба између конзервативаца и либерала одредила је трајни карактер политичке културе Мексика. Црква је била великопоседник, а недовршена социјално-економска реструктуризација друштва захтевала је праведнију расподелу ресурса. Зато је Револуција (1910–1920) као главног противника народа именовала Цркву и бесповратно јој одузела политичку и економску моћ. Први период постреволуционарног Мексика имао је изразите антиклерикалне захтеве и мере, које су довеле и до грађанског рата. Иако је антиклерикализам након Другог светског рата углавном напуштен, до данас је опстала перманентна напетост између Цркве и државе, у чијој подлози је обострани страх: *страх Цркве* од нове друштвено-економске маргинализације и прогона и *страх државе* од јачања Цркве, као потенцијално највећег изазивача државе у изразито католичкој земљи.

Основна хипотеза рада није у потпуности потврђена. Секуларни национализам изазван је подједнако на институционалном и идеолошком плану, што је довело до тога да, речником Сопер-Фецерове студије, модел секуларног национализма поприми нестабилну форму. То је, према Соперу и Фецеру, појава која се јавља када се развија мишљење јавности и ставови политичких и верских елита. Природа нестабилног секуларног национализма од периода „отопљавања деведесетих година – када су на површину испливале бројне протестантске и нехришћанске заједнице, као и народни, претколумбовски и нарко-култови – карактерисана је дисонантним

тоновима о будућности секуларног национализма у јавном говору. Већем делу јавности и политичкој елити са леве стране политичког спектра одговара тренутни модел усвојен након Револуције, док мањи део јавности (онај који припада нетрадиционалним црквеним заједницама и који има изразиту посвећеност и црквеност), верски актери и десно оријентисани политичари изазивају нормативну структуру и идеологију лаицизма и секуларног национализма.

Закључујемо да, ипак, није дошло до прихватања и етаблирања модела цивилноверског национализма. Штавише, није могуће пронаћи ни јасне показатеље тренда његовог постепеног усвајања. Држава је досад пропустила сваку прилику да изгради и учврсти цивилну религију. Тренутна структура односа између религије и национализма у савременом Мексику показује да у центру пажње више нису Црква и држава. Појавио се нови изазивач, који преузима функције обеју институција. Природа нестабилне форме секуларног национализма од деведесетих година до данас зависна је првенствено од одговора на делатност новог изазивача: нарко-картела. Како су нарко-картели претња међународној, а не само националној безбедности, на њу адекватно могу да одговоре два глобална актера - САД и Римокатоличка црква.

Са развојем нарко-картела осамдесетих година национална безбедност Мексика нашла се на удару транснационалних безбедносних ризика и претњи. Јачање картелских структура довело је до пораста броја исељеника, што је додатно раздражило северног суседа Мексика. САД су преузеле активнију улогу у спречавању миграционих токова који нарушавају њену безбедност и националну кохезију. Пружањем логистичке помоћи у рату против нарко-картела, који је покренут 2006. године, САД су учврстиле стратешко опредељење за развој односа са првим суседима, Мексиком и Канадом, не само у оквиру регионалних економских интеграција. Ови међународни чиниоци допринели су промени природе секуларног национализма у Мексику само утолико што су оснажили традиционалне актере мексичке политике да устану у одбрану свог положаја. Иако би потенцијално адекватан одговор на „религију“ нарко-картела била цивилна религија по угледу на ону коју имају САД, ова држава политичкој елити није предлагала такво решење, јер јачање мексичког национализма не би наишло на позитиван одјек у америчкој јавности. Дестабилизација секуларног национализма није примарна брига САД, а изградња цивилне религије није нешто што би свесрдно подржале.

Други глобални актер има већи потенцијал за успешан одговор на транснационални изазов нарко-картела. Римокатоличка црква је и транснационални и национални актер. Нарко-картели су током времена развили своју верзију државних и друштвених институција, вредносни и нормативни систем. Ипак, ни држава, ни Црква досад

нису успеле да пруже адекватан одговор на овај горући национални проблем. Секуларни национализам, у чију одбрану одређени делови политичке елите и даље воде рат против црквене хијерархије, одговара нарко-картелима, јер им пружа маневарски простор за изградњу сопственог, регионалног и насилно-квазиспиритуалног идентитета. Оно што је могла да буде „религија државе“, започета сакрализацијом националног мита, хероја и симбола, преузела је „религија нарко-картела“, која сакрализује „робинхудовску“ борбу нарко-босова, насилни маскунилинитет и снагу која, наводно, долази из народа. Социјалном благостању Мексика, којег аутори данас називају „нарко-демократијом“, ⁷¹ главни противник више није великопоседничка Црква и конзервативна елита. Нарко-картели су нова антиреволуционарна снага, која, као „држава у држави“, на много суптилнији начин пољуљава темеље мексичког секуларног национализма.

На овај транснационални проблем одговор треба да пружи транснационални актер, али то није могуће без националне подршке. Предвиђамо да би Римокатоличка црква у будућности могла да настави започету кампању *религијом против „нарко-религије“*. Колико год била учвршћена у колективној свести народа, *култура смрти* треба да буде замењена *културом живота*. Одговор Цркве на картелску „борбу религијом“ био би заснован на трострукој стратегији: доктринарној, социјалној и политичкој. *Доктринарна стратегија* била би усмерена против мутације народних, претколумбовских култова („културе смрти“) са култовима римокатоличких светаца. *Социјална стратегија* обезбедила би простор Цркви за јавно деловање кроз социјалну активност, цивилно друштво и образовање. *Политичка стратегија* би, напослетку, инсистирала на владавини права, тако да они који не поштују права и слободе других – у овом случају нарко-картели – не могу да имају право на слободу вероисповести.⁷² За успешно спровођење ових стратегија Цркви је неопходан јасно одређен и довољан маневарски простор који би гарантовала држава. У том случају би секуларни национализам требало да прерасте у „узајамну толеранцију“ (*twin toleration*) између Цркве и државе.⁷³ Тада би Црква, први пут у мексичкој историји, заједно са државом радила на стабилизацији секуларног (али не и антиклерикалног) национализма.

⁷¹ Lidija Kos-Stanišić, „Meksiko – nova narkodemokracija u Latinskoj Americi?“, *Analitičko Hrvatskog politološkog društva*, бр. 8/2011, 107–122.

⁷² Више о овим стратегијама погледати у: Anthony T. C. Cowden, *The Role of Religion in the Mexican Drug War*, Newport Naval War College, Newport, 2011.

⁷³ О концепту узајамне толеранције видети у: Alfred C. Stepan, „Religion, Democracy, and the ‘Twin Tolerations’“, *Journal of Democracy*, Vol. 11, Nr. 4/2000, 37–57.

Библиографија

- Bagge Laustsen Carsten, "Studying Politics and Religion: How to Distinguish Religious Politics, Civil Religion, Political Religion, and Political Theology", *Journal of Religion in Europe*, Vol. 6, Nr. 4/2013.
- Bellah Robert, "Civil Religion in America", *Daedalus*, Vol. 96, Nr. 1/1967.
- Blancarte Roberto J., Veloz Leija Mónica C., "The National Revolutionary Party and the Religious Question", *Politics and Religion Journal*, Vol. XII, Nr. 1/2018.
- Blancarte Roberto, "Religion, Church, and State in Contemporary Mexico", *Changing Structure of Mexico: political, social, and economic prospects* (ed. Laura Randall), M. E. Sharpe, New York – London, 2006.
- Carrera Stampa Manuel, *El Escudo Nacional*, Secretaría de Hacienda y Crédito Público, Mexico, D. F., 1960.
- Christopher Soper J., Fetzer Joel S., *Religion and Nationalism in Global Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.
- Cowden Anthony T. C., *The Role of Religion in the Mexican Drug War*, Newport Naval War College, Newport, 2011.
- Frederick Schwaller John, *The History of the Catholic Church in Latin America*, New York University Press, New York – London, 2011.
- Gaytán Alcalá Felipe, "Praise of the Convert: Believe and Belong From the Catholicity of Latin America", *Politics and Religion Journal*, Vol. XII, Nr. 2/2018.
- Klassen Pamela, "Religion and Myths of Nationhood in Canada and Mexico in the Twenty-First Century", *The Cambridge History of Religions in America* (ed. Stephen J. Stein), volume III, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- Kos-Stanišić Lidija, „Meksiko – nova narkodemokracija u Latinskoj Americi?“, *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, бр. 8/2011.
- Kos-Stanišić Lidija, *Latinska Amerika: povijest i politika*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.
- Lewin Eyal, Bick Etta, "Introduction: Civil Religion and Nationalism on a Godly-Civil Continuum", *Comparative Perspectives on Civil Religion, Nationalism, and Political Influence* (eds. Eyal Lewin, Etta Bick, Dan Naor), IGI Global, Hershey, 2017.
- Orsi Peter, "Mexico president opposes bill to end church-state separation", *AP News*, 2019, доступно на адреси: <https://apnews.com/article/c39b5a509f4cb63caeff57bd242b316e>, 4. 6. 2022.
- Pattnayak Satya R., "Institutional Capacity and Political Challenge: The Catholic Church in Latin America", *Politics and Religion Journal*, Vol. 2, Nr. 2/2008.

San Martín Inés, "Mexican cardinals found guilty of trying to influence federal elections", CRUX, 2022, доступно на адреси: <https://cruXnow.com/church-in-the-americas/2022/01/mexican-cardinals-found-guilty-of-trying-to-influence-federal-elections>, 4. 6. 2022.

Stepan Alfred C., "Religion, Democracy, and the 'Twin Tolerations'", *Journal of Democracy*, Vol. 11, Nr. 4/2000.

Крстић Зоран, *Латинска Америка: изазови и препреке демократизације*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2014.

Палигорић Љубомир, *Историја Латинске Америке*, Институт за међународну политику и привреду – Југословенско удружење латиноамериканиста, Београд, 2003.

Milan VESELICA

NATIONAL QUESTION AND TRANSNATIONAL CHALLENGE: THE ROMAN CATHOLIC CHURCH, RELIGION, AND SECULAR NATIONALISM IN MEXICO

ABSTRACT

Author examines the relationship between religion and nationalism in Mexico from independence until today. Mexico is a country that, after gaining independence, had established the Catholicism as the state religion and a model of religious nationalism, and then with the liberal Constitution of 1857 and the revolutionary Constitution of 1917 had separated the Church and the State and established a model of secular nationalism based on secularism and anti-clericalism. The author raises the twofold research question: *what the nature of secular nationalism looks like after a period of "thawing" of frozen relations during the 1990s and whether the unstable form indicates a gradual transition to a model of civil-religious nationalism?* The aim of the paper is to point out the changed character of nationalism, the most important identity and state-building characteristic of Mexico, and to offer a prediction of the development trend of the relationship between religion and nationalism in the future of Mexico. Because there is no prospect of secular nationalism being abandoned in the near future, its real provocateurs are drug cartels, which, as a "state within a state", tend to build their own form of religion. Author predicts that the Roman Catholic Church will respond to it, equally as a national and transnational actor. Its strategy would require the stabilization of secular nationalism, but this time within the limits of "twin toleration" between the Church and government.

Key words: Mexico, nationalism, religion, Roman Catholic Church, secularism, civil religion, drug cartels.

Један поглед на мозаик османске политичке мисли

Ahmet Seyhun, *Competing Ideologies in the Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic Selected Writings of Islamist, Turkist, and Westernist Intellectuals*, I.B. Tauris, London, New York, 2021, 237.

У периоду када се интелектуална мисао налази у дубокој есхатолошкој и идејној депресији, праћеној иманентним изостанком критичког промишљања и великих мислилаца, и сам корпус политичких наука, укључујући науку о међународним односима, изложен је снажном таласу партикулације. Основну одлику овог процеса чини систематично распарчавање предмета истраживања до степена у коме се готово у потпуности губи његова хоризонтална и вертикална, па чак и сама логичка димензија. У времену (само)прокламованог „краја историје и последњег човека“ у коме доминира игнорантски однос према наслеђу и значају прошлости, као својеврсно научно освежење долазе књиге попут последње из пера доброг познаваоца османске и турске политичке мисли и професора са канадског Универзитета Винипег (*The University of Winnipeg*) Ахмета Шејхуна (*Ahmet Seyhun*).¹

У недавно објављеној књизи Шејхун се појављује у двострукој улози, као уредник текстова и уједно као аутор и њихов тумач. Књига је у највећој мери састављена од кратких, целовитих и парадигматских текстова водећих османских и турских мислилаца, насталих у политички турбулентном, идеолошки хетерогеном и интелектуално богатом раздобљу на прелазу из позног Османског царства у рану Републику. Аутори текстова припадају различитим политичким и идеолошким позицијама, почевши од бројних струја османизма, исламизма и туркизма, до разноврсних праваца западњаштва и

¹ Конотација се односи на познату књигу Франсиса Фукујаме: Francis Fukuama, *The end of History and the Last Man*, Free Press, 1992.

либерализма.² Иако питање ваљаног избора и класификације текстова увек лебди изнад оваквих студија, пажљивим читањем стиче се уверљив утисак да постојећи одабир садржи задовољавајући степен важности, репрезентативности и пропорционалности.

Због предметне ширине и несумњивог научног значаја студија Ахмета Шејхуна представља важну одредницу, не само за разумевање спорних момената и тзв. белих поља у оквиру вијугавог развоја политичких идеја већ и за расветљавање основних одлика државно-националног усмерења савремене Турске. Несумњиво, највећа научна вредност књиге састоји се у идејном богатству, разноврсности и аутентичности њених примарних извора. Самосвојан печат студији даје замашан ауторов напор усмерен ка упоређивању и објашњењу кључних концепата ове фазе у развоја политичких идеја.

Разумевање државно-националног усмерења Турске, укључујући стратешке циљеве њене спољне политике, претпоставља спознају широког спектра чинилаца, почевши од релативно трајних (геополитичких и историјских) до релативно променљивих (демографских, економских, војних и унутарполитичких). Веома значајно место унутар овог комплексног поља заузимају деликатни, међусобно повезани и недовољно истражени елементи националног идентитета и стратегијског менталитета. У турском случају наведене категорије одликује висок степен сложености, вишедимензионалности и унутрашње повезаности, који неретко производе хетерогене, па чак и противуречне политичке идеје и концепте. Текстови из ове студије, између осталог, разматрају низ оваквих идејних творевина, оличених у појмовима модернистичког, конституционалног, представничког и модерног исламизма, османизма, скептичног и ограниченог западњаштва итд. Посматрано из савременог тренутка, студија омогућава боље разумевање идејних зачетака и доцнијег концептуалног развоја неоосманизма, као једног од најконтроверзнијих појмова турске политичке мисли.³

Несумњиво, највећи ауторов допринос садржан је у објашњењу и упоредној анализи текстова. Читава студија још једном је потврдила да

² У књизи су представљени радови младоосманских мислилаца (*Namık Kemal, Hayreddin Pasha*), туркиста (*Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu*), западњака (*Celal Nuri İleri, Abdullah Cevdet*), либерала (*Prince Sabahaddin*), позитивиста (*Ahmet Rıza, Lütfi Fikri*) и исламиста (*Said Halim Pasha, Ahmed Naim Baban*).

³ Током мукотрпног процеса научног афирмисања, упркос низу критика и оспоравања, неоосманизам, као оквир за дубинско разумевање унутрашње и спољнополитичке димензије Турске, задржао је научну релевантност и сазнајну вредност. Једна од најсажетијих и најпрецизнијих дефиниција одређује неоосманизам као „идеолошки амалгам исламизма, туркизма и османског империјализма“. Видети: Дарко Танасковић, *Неоосманизам: Повратак Турске на Балкан*, Службени гласник – Службени гласник Републике Српске, Београд – Бања Лука, 2010, 19.

дубинско разумевање османских и савремених турских мислилаца претпоставља висок степен сазнања о одликама, утицају и међуодносу исламског, османског и туркијског чиниоца. Посебну вредност књизи даје контекстуални приступ који омогућава спознају основних карактеристика (историјских, вредносних, идеолошких, социолошких и биографских) контекста у којем су се развијале ове политичке расправе. Ауторов приступ избегао је чест методолошки пропуст у коме се предмет истраживања посматра изоловано, издвојено или анахронно у односу на главни историјски ток, у овом случају на водеће дебате и преовлађујуће идеје овог времена.

Имајући у виду особености османског политичког система, аутор на појединим местима недовољно акцентује разлику између нормативног и стварног, па уставна „достигнућа“ османског доба представља као самородну и постојану чињеницу, а не као одредбе усвојене под извесним притиском европских сила, које су у коначници у највећој мери остале само мртво слово на папиру.⁴ Упркос овим критикама аутор је аргументовано потврдио неретко пренебрегнуту претпоставку о дубоком утицају опште кризе позног Османског царства на национални идентитет и стратегијски менталитет савремене Турске.⁵ У условима постојања несумњивих и немалих разлика између турске и српске историографије, текстови пружају аутентичан увид и богат оквир за разумевање комплексне ситуације османских и турских мислилаца и самог Османског царства.

⁴ На неколико места у студији (нпр. 7, 202) аутор се доминантно ослања на нормативне одредбе, нарочито Устава из 1876, док уједно изоставља да нагласи њихов незнатан утицај на друштвену стварност тог времена. Такође, у одређеним деловима аутор изоставља да детаљније прикаже позицију и ставове мањинских народа Османског царства.

⁵ С једне стране, текстови сведоче о трауматичним последицама распада Османског царства на стратегијски менталитет Републике Турске. Сервски синдром представља један од најчешће коришћених појмова за описивање овог сложеног феномена, састављен од сплета страхова: 1. страх од губитка суверенитета и територијалног интегритета, 2. претпоставка постојања удружене завере суседа, 3. страх од интернационализације унутрашњих проблема (нарочито курдског питања) 4. снажно неповерење у намере великих сила и међународних актера уопште. Ови страхови снажно су утицали на формирање опрезног става, видљивог нарочито у изолационистичкој и реактивној спољној политици током хладноратовског периода. С друге стране, целокупно материјално и нематеријално наслеђе, искуство и достигнуће Османског царства пружили су осећај самопоштовања, самопоуздања и својеврсне историјске мисије значајном делу савремених турских мислилаца. Притом су географска пространост, културни и језички чинилац и исламска припадност поставили основе за промовисање лидерске позиције у исламском свету, праћене осећајем историјске мисије за заштиту муслиманских заједница. Више о овим паралелама: Mustafa Aydin, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", *Middle Eastern Studies*, Vol. 35, Nr. 4/1999, 152-186.

Са становишта ширег историјског развоја, вишедеценијску пажњу научне заједнице привлачи динамичан и нелинеаран процес западњачења, чији се меандри и ефекти могу пратити и у савременом моменту. Низ текстова у студији указује на зачетке овог процеса, оличеног у снажном упливу западних идеја, нарочито секуларизације, национализма и конституционализма, у османску политичку мисао.⁶ У том смислу наведена грађа пружа аутентичан увид у турски случај, као оригиналан и научно интересантан пример особеног тумачења и специфичне примене западних политичких идеја у исламском друштву. Генерално посматрано, књига професора Шејхуна помаже у разумевању не само акутних проблема, доминантних спорова и преломних момената у развоју османске и турске политичке мисли, већ и у спознаји немонолитности доминантних политичких струја и специфичних односа између њих. Имајући у виду ширину студије и формална ограничења приказа, могуће је осврнути се само на најрелевантније аспекте књиге.

Паралелно са несумњивим разликама, аутор указује на суптилну идејну и идентитетску везу, па чак и идеолошку окалемљеност исламизма и османизма. У том погледу нарочито су интересантни текстови Намика Кемала и Алија Суавија.⁷ Аутор показује како су управо ови младоосмански мислиоци критички настројени према западњачкој оријентацији Танзиматских реформи (1839), били уједно и први заступници идеје модерног исламизма. Пратећи овај траг, Шејхун изводи закључак да исламизам у извесном смислу произилази из османизма или, прецизније речено, да се исламизам рађа и обликује на неочекиваним последицама примене османизма, који је уместо успостављања заједничког османског идентитета довео до додатног повећања верских разлика унутар царства. Сходно томе аутор закључује да је османизам на парадоксалан начин, уместо постизања прокламоване једнакости и извесне идентитетске једнообразности, додатно подстакао поделу на исламски и неисламски део, што је представљало плодотворан оквир за развој модерног исламизма.⁸

Текстови аутора из другог уставног периода (1908–1920) имају посебну вредност за разумевање идејних зачетака модерног исламизма. За разлику од конзервативних – традиционалиста који су у супротстављању западним идејама инсистирали на институцијама султаната и калифата, модерни исламисти на својствен начин

⁶ Посматрана на афирмативан или реактиван начин, вестернизација представља референтни оквир готово свих текстова, а нарочито оних у трећем и четвртном поглављу књиге (127–154, 155–192).

⁷ *Ibid.*, 17–38.

⁸ Више о објашњењу овог комплексног односа видети у уводном делу студије: *Ibid.*, 1–14.

покушавају да усагласе исламске и западне вредности.⁹ Шејхун сматра да је Намик Кемал, комбиновањем либералних идеја и исламског дискурса, извршио велики утицај на развој модерног исламизма. Најсликовитији пример ове симбиозе представља његов дуални концепт националности, који обухвата идеју свеобухватног паносманизма и оданости исламском наслеђу. У Кемаловим текстовима приметни су амбивалентност и концептуална натегнутост, нарочито у делу посвећеном идеји о дуалној османској националности. Његово разумевање Монтескјеове поделе власти и демократије уопште такође представља сликовит пример интерпретације западних идеја од исламских мислилаца.¹⁰ Сличне аналогije видљиве су и код конзервативнијег исламисте Алија Суавија, који сматра да рани ислам савршено одговара Монтескјеовој идеји монархије, док власт султана не види као самовољну, већ правно ограничену шеријатом.¹¹ Занимљиве идеје налазе се и у радовима Хајредина паше (1821–1890) који паралелно са исламистичким опредељењем истиче потребу усвајања европског модела модернизације.¹² На основу низа текстова Шејхун запажа да већина модернистичких исламиста види ислам као рационалну и просперитетну религију, па се сходно томе залажу за широку исламизацију друштва, уз селективно усвајање искључиво материјалних аспеката западне цивилизације. Вреди напоменути да текстови панисламиста који се залажу за уједињење муслиманског света против европске доминације откривају идејну и идентитетску вертикалу исламистичке димензије савремене спољне политике Турске.¹³

Посебан значај за разумевање кемалистичке димензије унутрашње и спољне политике Турске имају радови истакнутих туркиста.¹⁴ Иако се након доласка на власт АК партије (2003) туркијски чинилац налази у извесном слабљењу, он ипак остаје конститутиван елемент спољне

⁹ *Ibid.*, 5–8.

¹⁰ На принципима избора, верности имама и неопходности консензуса при одлучивању у исламској заједници, он покушава да докаже како су демократске вредности усађене у саме темеље ислама. Уједно, он наглашава наводни значај институција улеме и јаничара у оквиру поделе и контроле власти у османском систему. *Ibid.*, 1–14.

¹¹ Иако сматра да османски систем познаје поделу власти, што наводно потврђује систем валија и кадија (гувернера и судија), он се ипак, због страха од нарушавања јединства, изјашњава против овог принципа. *Ibid.*, 3–5.

¹² *Ibid.*, 39–51.

¹³ Сам аутор истиче како су бројне идеје ових интелектуалаца представљале идеолошки оријентир и политички путоказ за рађање низа исламистичких партија након педесетих година протеклог века (9). Уједно, ови текстови пружили су аргументацију за супротстављање доминантном кемалистичком поретку и идејни основ за промовисање новог таласа исламизације.

¹⁴ *Ibid.*, 55–123.

политике Турске, нарочито према Кавказу и Централној Азији.¹⁵ Чак и радови туркиста прозападне провенијенције, попут Зије Гокалпа, сликовито сведоче о несумњивој усидрености турског идентитета у исламски контекст.¹⁶ Научну пажњу заслужује аргументација и позиција аутора блиских западњачким, либералним и позитивистичким струјама. У њиховим радовима откривају се интересантна објашњења о узроцима пропасти Османског царстава и, како они сматрају, несумњивим разлозима окретања Турске ка прозападном, модернистичком и секуларном опредељењу.¹⁷ У извесном смислу њихови текстови поставили су идејне, вредносне и идеолошке основе кемалистичке позиције, док су уједно пружили основу за другачије разумевање историјског развоја Турске.

Паралелно са интензивирањем процеса прекомпозиције моћи на међународном плану, у Турској још од краја хладног рата траје снажна идеолошко-идентитетска полемика која је довела до извесне реактуализације наизглед окончаних расправа. Имајући у виду ове тенденције и иманентну научну вредност саме студије, књига Ахмета Шејхуна поприма форму приручника кроз идеолошки колоритно поље политичких идеја у Турака. У лавиринту наступајуће историјске епохе проучаваоци турских студија и доносиоци одлука у Турској неминовно ће морати да, сваки из својих разлога, „одувају прашину“ са текстова османских и турских мислилаца.

Генерално посматрано, истраживачи историје политичких идеја, као и стручњаци за спољну политику Турске, добили су у студији Ахмета Шејхуна корисно штиво, састављено од репрезентативних текстова водећих османских и турских мислилаца. Чак и на основу неколико представљених фрагмената из поменутих текстова истраживачи могу извести релативно постојан закључак о вишедимензионалности, сложености и немонолитности националног идентитета и стратегијског менталитета Турака, оличеног у највећој мери у историјски условљеној испреплетаности османског, исламског и туркијског чиниоца.

¹⁵ Рад о туркизму у СП Турске.

¹⁶ Исказ националисте попут Зије Гокалпа да Турци припадају турској националности (*milet*), исламској вери (*ummet*) и западној сфери цивилизације (*medeniet*), показује да исламски чинилац није у потпуности скрајнут ни у радовима мислилаца из ове идеолошке провенијенције.

¹⁷ *Ibid.*, 127–189.

Библиографија

Aydin Mustafa, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", *Middle Eastern Studies*, Vol. 35, Nr. 4/1999.

Fukuuama Francis, *The end of History and the Last Man*, Free Press, 1992.

Танасковић Дарко, *Неоосманизам: Повратак Турске на Балкан*, Службени гласник – Службени гласник Републике Српске, Београд – Бања Лука, 2010.

Вук ЛАЗИЋ

Међународна политика

Рецензенти

Др Александар Гајић, научни саветник, Институт за европске студије, Београд

Др Александар Јазић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Доц. др Александар Милошевић, доцент, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Др Александар Митић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Др Александра Тошовић-Стевановић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Др Анђела Ђукановић, научни сарадник, Институт за социолошка и криминолошка истраживања

Др Благоје Бабић, научни саветник, Српска академија економских наука, Београд

Др Богдан Стојановић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Др Вања Бајовић, ванредни професор, Правни факултет Универзитета у Београду

Проф. др Владан Павловић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

Доц. др Владимир Ајзенхамер, доцент, Факултет безбедности, Универзитет у Београду

Проф. др Владимир Гречић, редовни професор, Српска академија економских наука, Београд

Др Владимир Ристановић, научни сарадник, Институт за европске студије

Међународна политика бр. 1186, септембар–децембар 2022. године Институт за међународну политику и привреду (ИМПП) 184	Проф. др Дејан Молнар, ванредни професор, Економски факултет, Универзитет у Београду Проф. др Драган Ђукановић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду Др Драган Петровић, научни саветник, Институт за међународну политику и привреду, Београд Проф. др Драгољуб Тодић, редовни професор, Институт за међународну политику и привреду, Београд Др Душан Достанић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд Др Душан Пророковић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд Др Душко Димитријевић, научни саветник, Институт за међународну политику и привреду, Београд Др Драгица Луковић Јаблановић, предавач, Висока спортска и здравствена школа, Београд Др Едита Стојић-Карановић, научни саветник, Институт за међународну политику и привреду, Београд Др Жаклина Новичић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд Др Ивона Лађевац, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд Др Игор Новаковић, директор истраживања, Центар за међународне и безбедносне послове, ISAC фонд, Београд Др Јелена Костић, виши научни сарадник, Институт за упоредно право, Београд Проф. др Јелена Лопичић-Јанчић, редовни професор, Факултет за дипломатију и безбедност Др Јелица Горданић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд Др Катарина Закић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд Др Марина Костић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд Доц. др Марко Дашић, доцент, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду Др Марко Ковачевић, доцент, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
---	---

Др Марко Новаковић, виши научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Др Милан Игрутиновић, научни сарадник, Институт за европске студије, Београд

Доц. др Милан Липовац, доцент, Факултет безбедности Универзитет у Београду

Др Милорад Стаменовић, научни сарадник, Inventis, Universite Cote'D Azur, Француска

Др Милош Јончић, научни сарадник и министар саветник, Министарство спољних послова Републике Србије

Др Милош Петровић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Проф. др Милош Хрњаз, ванредни професор Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Др Мина Зиројевић, виши научни сарадник, Институт за упоредно право, Београд

Др Мирослав Антевски, виши научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Др Михајло Вучић, виши научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Др Миша Ђурковић, научни саветник, Институт за европске студије, Београд

Др Нада Радушки, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд

Др Наташа Станојевић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Др Небојша Вуковић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Др Невена Станковић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Др Ненад Стекић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Проф. др Немања Џуверовић, ванредни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Др Сања Јелисавац Трошић, виши научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Др Сенада Шело Шабић, виша знавствена сурадница, Институт за развој и међународне односе, Загреб

- Проф. др Синиша Атлагић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
- Др Слободан Јанковић, виши научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд
- Др Срећко Ђукић, амбасадор у пензији, Форум за међународне односе Европског покрета у Србији, Београд
- Доц. др Стеван Недељковић, доцент, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
- Др Стеван Рапаић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
- Доц. др Стефан Сурлић, доцент, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
- Др Урош Ђемаловић, научни сарадник, Институт за европске студије, Београд
- Проф. др Филип Ејдус, ванредни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

УРЕЂИВАЧКА ПОЛИТИКА

ОПИС ЧАСОПИСА, ЦИЉЕВИ И ОПСЕГ

Међународна политика је рецензирани научни часопис отвореног приступа који издаје Институт за међународну политику, водећа научна институција у региону посвећена истраживању међународних односа. Више од 70 година овај интердисциплинарни часопис објављује оригиналне, аналитичке, теоријске, прегледне и стручне радове о широком спектру савремених међународних политичких, економских и правних односа. У своја три годишња издања часопис *Међународна политика* има за циљ да објављује високо квалитетна истраживања оријентисана на разматрање широког спектра међународних и спољнополитичких питања. У том контексту часопис се интересује за политике најважнијих актера који обликују савремене међународне односе. Релевантне су и теме посвећене различитим територијалним и етничким сукобима и споровима, од међудржавних до унутардржавних, као и њиховим ширим регионалним и глобалним политичким, економским и правним импликацијама. За часопис су значајне и друга питања која утичу на савремене међународне односе, као што су глобална трговина, економски и енергетски односи, међународне и регионалне интеграција, различити облици тероризма и фундаментализма, као и изазови које представљају мигрантска криза, глобално ширење заразних болести и нуклеарних капацитета у свету. Дакле, овај научни часопис је заснован на отвореном и широком приступу предметној области, дајући првенство прилозима који нуде отворена, теоријски и практично утемељена гледишта актуелних међународних процеса. На тај начин часопис настоји да на што кредибилнији начин објасни разнолике и недовољно истражене нове феномене на међународној сцени.

ОБАВЕЗЕ ИЗДАВАЧКОГ САВЕТА, УРЕДНИКА И УРЕЂИВАЧКОГ ОДБОРА

Издавачки савет је саветодавно тело које активно доприноси развоју часописа. Задачи и дужности чланова Савета су: подршка развоју часописа, промоција часописа, подстицање стручњака у научном истраживању политичких, безбедносних, економских и правних аспеката међународних односа да се укључе у рад часописа као аутори и/или рецензенти, писање уводника, рецензија и коментара о радовима.

Главни и одговорни уредник *Међународне политике* доноси коначну одлуку о томе који ће се рукописи објавити. Приликом доношења одлуке главни и одговорни уредник руководи се уређивачком политиком водећи рачуна о законским прописима који се односе на клевету, кршења ауторских права и плагирање.

Главни и одговорни уредник и његов заменик задржавају дискреционо право да примљене рукописе процене и одбију без рецензирања, уколико утврде да не одговарају садржинским и формалним стандардима писања научноистраживачког рада и тематским захтевима уређивачке политике. Радови који не задовољавају техничке стандарде прописане Упутством за ауторе, чак и у случају да је садржај коректан, биће враћени ауторима на усклађивање. У редовним околностима, редакција обавештава аутора о томе да ли је прихватила текст и покренула поступак рецензирања у року од седам дана од датума пријема рукописа.

Главни и одговорни уредник, његов заменик и чланови Уређивачког одбора не смеју да буду у било каквом сукобу интереса у вези са рукописима које разматрају. Из поступка избора рецензената и одлучивања о судбини рукописа искључују се чланови Уређивачког одбора код којих постоји сукоб интереса. Ако такав сукоб интереса постоји, о избору рецензената и судбини рукописа одлучује главни и одговорни уредник. Главни и одговорни уредник, његов заменик и чланови Уређивачког одбора су дужни да благовремено пријаве постојање сукоба интереса.

Главни и одговорни уредник, његов заменик и Уређивачки одбор дужни су да суд о рукопису донесу на основу његовог садржаја, без расних, полних/родних, верских, етничких или политичких предрасуда.

Уредници и чланови Уређивачког одбора не смеју да користе необјављен материјал из предатих рукописа за своја истраживања без изричите писане дозволе аутора, а информације и идеје изнете у предатим рукописима морају се чувати као поверљиве и не смеју да се користе за стицање личне користи.

Уредници и чланови редакције дужни су да предузму све разумне мере како би идентитет рецензената остао непознат ауторима пре, током и након поступка рецензије и како би идентитет аутора остао непознат рецензентима.

ОБАВЕЗЕ АУТОРА

Аутори гарантују да рукопис представља њихов оригиналан допринос, да није објављен раније и да се не разматра за објављивање на другом месту. Истовремено предавање истог рукописа у више часописа представља кршење етичких стандарда. Такав рукопис се моментално искључује из даљег разматрања. Аутори такође гарантују да након објављивања у часопису Међународна политика рукопис неће бити објављен у другој публикацији на било ком језику без сагласности носиоца ауторских права.

У случају да је послати рукопис резултат научноистраживачког пројекта или да је, у претходној верзији, био изложен на скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом), детаљнији подаци о пројекту, конференцији и слично, наводе се у фусноти на самом почетку

текста. Рад који је већ објављен у неком часопису не може бити прештампан у *Међународној политици*.

Аутори су дужни да се придржавају етичких стандарда који се односе на научноистраживачки рад. Аутори гарантују да рукопис не садржи неосноване или незаконите тврдње и не крши права других. Издавач неће сносити никакву одговорност у случају испостављања било каквих захтева за накнаду штете.

Садржај рада

Рад треба да садржи довољно детаља и референци како би се рецензентима, а потом и читаоцима омогућило да провере тврдње које су у њему изнесене. Намерно изношење нетачних тврдњи представља кршење етичких стандарда. Прикази скупова и књига морају да буду прецизни и објективни.

Аутори сnose сву одговорност за садржај предатих рукописа и дужни су да, ако је то потребно, пре њиховог објављивања прибаве сагласност свих лица или институција које су непосредно учествовале у истраживању које је у рукопису представљено.

Аутори који желе да у рад укључе илустрације, табеле или друге материјале који су већ негде објављени обавезни су да за то прибаве сагласност носилаца ауторских права. Материјал за који такви докази нису достављени сматраће се оригиналним делом аутора.

Ауторство

Аутори су дужни да као ауторе наведу само она лица која су значајно допринела садржају рукописа, односно дужни су да сва лица која су значајно допринела садржају рукописа наведукao ауторе. Ако су у битним аспектима истраживачког пројекта и припреме рукописа учествовала и друга лица која нису аутори, њихов допринос треба поменути у напомени или захвалници.

Навођење извора

Аутори су дужни да исправно цитирају изворе који су битно утицали на садржај истраживања и рукописа. Информације које су добили у приватном разговору или кореспонденцији са трећим лицима, приликом рецензирања пријава пројеката или рукописа и слично, не смеју се користити без изричите писане дозволе извора.

Сукоб интереса

Аутори су дужни да у раду укажу на финансијске или било које друге сукобе интереса који би могли да утичу на изнесене резултате и интерпретације.

Грешке у објављеним радовима

У случају да аутори открију важну грешку у свом раду након његовог објављивања, дужни су да моментално о томе обавесте уредника или издавача и да са њима сарађују како би се рад повукао или исправио.

Предавањем рукописа редакцији *Међународне политике* аутори се обавезују на поштовање наведених обавеза.

ПЛАГИЈАРИЗАМ

Плагирање, односно преузимање туђих идеја, речи или других облика креативног израза и представљање као својих, представља грубо кршење научне и издавачке етике. Плагирање може да укључује и кршење ауторских права, што је законом кажњиво. Плагијат обухвата следеће:

- Дословно или готово дословно преузимање или смишљено парафразирање (у циљу прикривања плагијата) делова текстова других аутора без јасног указивања на извор или обележавање копираних фрагмената (на пример, коришћењем наводника);
- Копирање слика или табела из туђих радова без правилног навођења извора и/или без дозволе аутора или носилаца ауторских права.

Рукописи код којих постоје јасне индикације да се ради о плагијату биће аутоматски одбијени и ауторима ће бити трајно забрањено да објављују у часопису.

Ако се установи да је рад који је објављен у часопису плагијат, исти ће бити повучен у складу са процедуром описаном под *Повлачење већ објављених радова*, а ауторима ће бити трајно забрањено да објављују у часопису.

ОБАВЕЗЕ РЕЦЕНЗЕНАТА

Рецензенти су дужни да стручно, аргументовано, непристрасно и у задатим роковима доставе уреднику оцену научне вредности рукописа.

Рецензенти евалуирају радове у односу на усклађеност теме рада са профилем часописа, релевантност истраживане области и примењених метода, оригиналност и научну релевантност података изнесених у рукопису, стил научног излагања и опремљеност текста научним апаратом.

Рецензент који има основане сумње или сазнања о кршењу етичких стандарда од стране аутора дужан је да о томе обавести уредника. Рецензент треба да препозна важне објављене радове које аутори нису цитирали. Он треба да упозори уредника и на битне сличности и подударности између рукописа који се разматра и било којег другог објављеног рада или рукописа који је у поступку рецензије у неком другом часопису, ако о томе има лична

сазнања. Ако има сазнања да је исти рукопис разматра у више часописа у исто време, рецензент је дужан да о томе обавести уредника.

Рецензент не сме да буде у сукобу интереса са ауторима или финансијером истраживања. Уколико постоји сукоб интереса, рецензент је дужан да о томе моментално обавести уредника.

Рецензент који себе сматра некомпетентним за тему или област којом се рукопис бави дужан је да о томе обавести уредника.

Рецензија мора бити објективна. Суд рецензената мора бити јасан и поткрепљен аргументима.

Рукописи који су послати рецензенту сматрају се поверљивим документима. Рецензенти не смеју да користе необјављен материјал из предатих рукописа за своја истраживања без изричите писане дозволе аутора, а информације и идеје изнесене у предатим рукописима морају се чувати као поверљиве и не смеју се користити за стицање личне користи.

ПОСТУПАК РЕЦЕНЗИЈЕ

Примљени радови подлежу рецензији. Циљ рецензије је да главном и одговорном уреднику помогне у доношењу одлуке о томе да ли рад треба прихватити или одбити и да кроз процес комуникације са ауторима побољша квалитет рукописа.

Рецензије су двоструко анонимне – идентитет аутора је непознат рецензентима и обрнуто. Идентитет рецензената остаје непознат ауторима и обрнуто пре, током и након поступка рецензије. Уредници гарантују да ће пре слања рукописа на рецензију из њега бити уклоњени лични подаци аутора (пре свега, име и афилијација) и да ће се предузети све разумне мере како би идентитет аутора остао непознат рецензентима. Током читавог процеса, рецензенти делују независно једни од других. Рецензентима није познат идентитет других рецензената. Ако одлуке рецензената нису исте, уредници могу да траже мишљење других рецензената.

Рок за окончање поступка рецензирања је 30 дана од датума када рецензенти приме рукопис.

Избор рецензената спада у дискрециона права главног и одговорног уредника и његовог заменика. Рецензенти морају да располажу релевантним знањима у вези са облашћу којом се рукопис бави и не смеју бити из исте институције као аутор, нити то смеју бити аутори који су у скорије време објављивали публикације заједно (као коаутори) са са било којим од аутора поднесеног рада.

Уредници шаљу поднети рукопис са обрасцем рецензије двојици рецензената који су стручњаци за научну област којом се рад бави. Образац рецензије садржи низ питања на која треба одговорити, а која рецензентима указују који су то аспекти које треба обухватити како би се донела одлука о

судбини једног рукописа. У завршном делу обрасца, рецензенти морају да наведу своја запажања и предлоге како да се поднесу рукопис побољша.

Током поступка рецензије уредници могу да захтевају од аутора да доставе додатне информације (укључујући и примарне податке), ако су оне потребне за доношење суда о научном доприносу рукописа. Уредници и рецензенти морају да чувају такве информације као поверљиве и не смеју их користити за стицање личне користи.

У случају да аутори имају озбиљне и основане замерке на рачун рецензије, уредници ће проверити да ли је рецензија објективна и да ли задовољава академске стандарде. Ако се појави сумња у објективност или квалитет рецензије, уредници ће тражити мишљење других рецензента.

РАЗРЕШАВАЊЕ СПОРНИХ СИТУАЦИЈА

Сваки појединац или институција могу у било ком тренутку да уредницима и/или Уређивачком одбору пријаве сазнања о кршењу етичких стандарда и другим неправилностима и да о томе доставе неопходне информације и доказе.

Провера изнетих навода и доказа

- Главни и одговорни уредник ће у договору са Уређивачким одбором одлучити о покретању поступка који има за циљ проверу изнесених навода и доказа;
- Током тог поступка сви изнесени докази сматраће се поверљивим материјалом и биће предочени само оним лицима која су директно укључена у поступак;
- Лицима за која се сумња да су прекршила етичке стандарде биће дата могућност да одговоре на изнете оптужбе.

Одлуке у вези са утврђеним кршењем етичких стандарда доноси главни и одговорни уредник у сарадњи са Уређивачким одбором и, ако је то потребно, групом стручњака. Предвиђене су следеће мере, а могу се примењивати појединачно или истовремено:

- Објављивање саопштења или уводника у ком се описује случај кршења етичких стандарда;
- Слање службеног обавештења руководиоцима или послодавцима аутора/рецензента;
- Безусловно одбијање рукописа или повлачење већ објављеног рада у складу са процедуром описаном под *Повлачење већ објављених радова*;
- Аутору се трајно забрањује да објављује у часопису *Међународна политика*;

- Упознавање релевантних стручних организација или надлежних органа са случајем како би могли да предузму одговарајуће мере.

Приликом решавања спорних ситуација Уређивачки одбор се руководи смерницама и препорукама Одбора за етику у издаваштву (*Committee on Publication Ethics – COPE*, <http://publicationethics.org/resources/>).

ПОВЛАЧЕЊЕ ВЕЋ ОБЈАВЉЕНИХ РАДОВА

У случају кршења права издавача, носилаца ауторских права или аутора, повреде професионалних етичких кодекса, тј. у случају слања истог рукописа у више часописа у исто време, лажне тврдње о ауторству, плагијата, манипулације подацима у циљу преваре, као и у свим другим случајевима грубог кршења етичких стандарда, објављени рад се мора повући. У неким случајевима већ објављени рад се може повући и како би се исправиле накнадно уочене грешке.

Стандарди за разрешавање ситуација када мора доћи до повлачења рада дефинисани су смерницама Одбора за етику у издаваштву (*Committee on Publication Ethics – COPE*, <http://publicationethics.org/resources/>), а иста пракса је усвојена и од стране часописа *Међународна политика*.

ПОЛИТИКА ОТВОРЕНОГ ПРИСТУПА

Часопис *Међународна политика* је доступан у складу с принципима отвореног приступа. Објављује се и у папирном и у дигиталном облику. Чланци могу да буду преузети бесплатно са сајта и дистрибуирани за академске и друге сврхе. Часопис се руководи *Будимпештанском декларацијом о отвореном приступу* у којој се наводи:

Под „отвореним приступом” [рецензираној научној литератури] подразумева се њена слободна расположивост на јавном интернету, која дозвољава било ком кориснику да чита, преузме, копира, дистрибуира, штампа, претражује или усмери путем линка ка пуном тексту чланка, пописује за потребе индексирања, прослеђује у виду податка ка софтверу, и користи их за било коју закониту сврху, без финансијских, правних или техничких препрека осим оних које су неодвојиве од самог приступа интернету. Једино ограничење у погледу репродукције и дистрибуције, и једина улога ауторских права у овом домену, требало би да буде давање ауторима контроле у погледу интегритета њиховог рада и права да буду правилно препознати и цитирани.

Часопис омогућује бесплатан приступ свим својим чланцима, без претплате и без икаквих повезаних трошкова. Садржај часописа објављује се без одлагања (без тзв. периода ембарга) и материјали могу бити коришћени без тражења посебне дозволе под условом да се наводи референца ка оригиналном документу.

АУТОРСКА ПРАВА И ЛИЦЕНЦА

Чланци објављени у *Међународној политици* биће дисеминовани у складу с дозволом Creative Commons Attribution ShareAlike 4.0 International license (CC BY-SA) (*Делити под истим условима 4.0 Међународна*), која дозвољава дељење – копирање и поновну дистрибуцију у било ком облику или медију – и прилагођавање – прерађивање, мењање или надградњу за било коју сврху, чак и комерцијалну, под условима: да је оригинално ауторство адекватно наведено, да је пружен линк ка дозволи, да је наведено да ли су извршене измене и уколико се нови рад дисеминује под идентичном дозволом као и оригинални рад. Корисници морају да наведу детаљне информације о оригиналном раду, укључујући име(на) аутора, наслов објављеног истраживања, пуно име Часописа, том, издање, опсег страна и DOI. У електронском објављивању, од корисника се захтева да наведу линк-ове ка садржају оригиналног рада у Часопису, као и дозволи под којом је објављен. Аутор(и) могу да предузимају засебне додатне уговорне аранжмане за неексклузивну дистрибуцију рада објављеног у Часопису (нпр. постављање у институционални репозиторијум или објављивање у књизи), уз адекватно навођење да је рад иницијално објављен у часопису *Међународна политика*.

Аутор(и) потписују *Уговор о лиценци*.

Аутор(и) гарантују да рукопис представља њихово оригинално дело које није раније објављивано; да није у процесу разматрања за објављивање негде другде; да је објављивање одобрено од стране свих (ко)аутора, као и имплицитно или експлицитно од стране установе где је истраживачки рад спроведен.

Аутор(и) потврђују да чланак не садржи неосноване или незаконите изјаве и не крши права других. Аутор(и) такође потврђују да нису у сукобу интереса који може да утиче на интегритет Рукописа и на валидност закључака који су у њему представљени. У случају укључивања радова који подлежу ауторским правима, одговорност је аутора да добију писану дозволу од стране власника ауторских права. Одговорни аутор (потписник) јемчи да има пуна овлашћења за ту сврху у име других аутора. Уколико аутор(и) користе било какве личне податке истраживаних субјеката или других појединаца, потврђују да су за ту сврху добили сва законска одобрења и да су сагласни са политикама Часописа која се тиче употребе таквих приказа, личних информација и сл.

Часопис дозвољава аутор(има) да похране одштампану верзију (прихваћену верзију) Рукописа у институционални репозиторијум и друге репозиторијуме, као и да је објаве на ауторовом личном сајту или профилима попут нпр. ResearchGate, Academia.edu и других, у било ком тренутку након објављивања, уз навођење извора, линка ка DOI чланка и поштовање претходно наведених ставки.

По добијању лекторисане верзије рукописа, аутор(и) се слажу да је у најкраћем року пажљиво прочитају, скрену пажњу Часопису на било какву типографску грешку и одобре објављивање кориговане лекторисане верзије. Одговорни аутор се слаже да информише друге (ко)ауторе о горе наведеним условима.

УГОВОР О ЛИЦЕНЦИ

Долепотписани аутор(и) овим путем дају своју правну сагласност да *Међународна политика*, ISSN 0513-3657 eISSN 2787-0618

објави чланак: _____,

од аутора: _____,

укључујући и било коју табелу, илустрацију или други материјал који је послат за објављивање као део рукописа, да буде наведен као првобитни издавач у случају поновне употребе, и да га дистрибуира у свим облицима и медијима.

Права академске издавачке комуникације

Разумем да задржавам ауторска права у чланку и да се на *Међународну политику* не преносе права на патенте, заштитне знакове или друга права интелектуалне својине. Као аутор, разумем да ћу имати иста права поновне употребе чланка као она која су предвиђена за трећа лица (кориснике чланка), у оквиру лиценце *Creative Commons Attribution ShareAlike 4.0 International/Autorstvo – Делити под истим условима 4.0 Међународна* (CC BY-SA 4.0).

Права корисника

Издавач ће применити лиценцу CC BY-SA 4.0 на чланак објављен у *Међународној политици* на његовој интернет платформи у складу с принципима отвореног приступа.

Потпис(и) аутора

Датум

ОДРИЦАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ

Ставови изнети у објављеним радовима не изражавају ставове уредништва и Уређивачког одбора. Аутори преузимају правну и моралну одговорност за идеје изнете у својим радовима. Издавач неће сносити никакву одговорност у случају испостављања било каквих захтева за накнаду штете.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Међународна политика је четворомесечник који излази у априлу, септембру и децембру сваке године. Часопис објављује чланке на српском и на енглеском језику.

Часопис објављује рецензиране оригиналне и прегледне чланке и приказе књига из области међународних односа, спољне политике, међународног јавног права и међународне економије.

Оригинални истраживачки чланак представља резултате истраживања са јасним доприносом проширењу и/или продубљивању постојећег знања. Треба га поставити тако да има следеће делове: контекст и циљ истраживања; јасно објашњење теоријске основе (преглед литературе) у уводу; хипотеза или истраживачко питање; примењене методе; презентацију и објашњење резултата; и закључак који говори о главним налазима истраживања, хипотези или истраживачком питању.

Прегледни чланак пружа свеобухватан резиме истраживања о одређеној теми или перспективу о стању на терену описујући тренутне области договора, као и контроверзе и дебате. Прегледни чланак идентификује празнине у знању и најкритичнија истраживачка питања на која још увек није одговорено. Такође сугерише правце за будућа истраживања.

Рецензија књиге је систематски опис и/или критичка анализа квалитета и значаја књиге, уређеног тома или уџбеника. Рецензија књиге треба да садржи општи опис теме или проблема о коме се књига бави, резиме главног аргумента књиге, основне информације о аутору, преглед садржаја књиге, предности и слабости, и сажетак мишљења рецензента о књизи.

Услов за узимање у разматрање прилога је да буду припремљени у складу са следећим упутствима.

I – Упутство за писање чланака

1. Чланци треба да садрже од 5.000 до 8.000 речи.
2. Чланке писати ћирилицом, коришћењем фонта *Times New Roman*, величине 12, са бројевима страница у доњем десном углу.
3. Изнад наслова чланка треба написати име и презиме аутора чланка.

4. Име и презиме аутора/а чланка (и евентуално звање), назив установе у којој је запослен и њено седиште, као и адреса аутора за контакт (поштанска, институционална или електронска), треба написати у првој фусноти.
5. Апстракт се прилаже и на српском и на енглеском језику и у њему аутор треба да укаже на истраживачко питање, најбитније хипотезе, контекст и закључке истраживања. Апстракт треба да садржи до 200 речи, а испод њега аутор наводи до 10 кључних речи.
6. Латинске, старогрчке и друге не-енглеске речи и изрази у тексту наводе се у *italic*-у (нпр. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, итд.).
7. У тексту морају бити дата пуна имена, никако иницијали. Страно име и презиме треба писати у српској транскрипцији, с тим што се приликом првог помињања у тексту мора навести како гласе у оригиналу, и то у загради после српске транскрипције.
8. Фусноте је неопходно писати на дну стране (опција *Footnote*), а ознаке за фусноте стављати искључиво на крају реченице.

Податке о наведеној библиографској јединици у фуснотама треба навести у складу са следећим сугестијама:

а) Монографије

Пуно име и презиме аутора, наслов монографије (у *Italic*-у), назив издавача, место издавања, година издања, уколико се цитира једна страна извора наводи се број стране, уколико се наводи више страница користи се средња црта без размака пре и после (нпр. 123; 22–50).

Када се наводи зборник радова на српском језику који је приредила једна особа, ставља се (ур.) или (прир.) са тачком у оба случаја. Са друге стране, када се ради о више уредника монографије на српском језику ставља се (урс), без тачке.

Када се наводи приређени зборник радова на енглеском језику који је приредило више приређивача, иза имена приређивача се у заградама ставља (eds), без тачке. Ако се ради о једном приређивачу, ставља се (ed.), са тачком.

Примери:

Богдан Стојановић, *Теорија денуклеаризације: зашто државе прекидају програме нуклеарног наоружања?*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2021, 205.

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribićević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneva, 2002, 234–7.

б) Чланци у научним часописима

Пуно име и презиме аутора, наслов текста (под знацима навода), назив часописа (*Italic*), број тома, број издања, стр. од-до. Бројеви страница се одвајају средњом цртицом (–), без размака. Уколико су неки подаци непотпуни неопходно је то и нагласити.

Примери:

Michael Levi, “The Organisation of Serious Crimes”, in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, 878–84. (878–9 или 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, “Cartel Evolution: Potentials and Consequences”, *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, 55–76.

в) Чланци у дневним новинама и часописима

Навести име аутора (или иницијале уколико су само они наведени), наслов чланка — под знацима навода, име новине или часописа (*Italic*) датум — написан арапским бројевима, број стране/страница.

Пример:

John Gapper, “Investor votes should count”, *The Financial Times*, 17 April 2006, 9.

г) Навођење докумената

Навести назив документа (под знацима навода), члан, тачку или став на који се аутор позива, часопис или службено гласило у коме је документ објављен (*Italic*, број тома, број издања, место и годину издања).

Примери:

“Resolution 1244 (1999)”, Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

“Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine”, *Službeni list APV*, 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, 1–14.

д) Навођење извора са Интернета

Име аутора, назив дела или чланка, пуна Интернет адреса која омогућава да се до наведеног извора дође укупцавањем наведене адресе, датум приступања страници на Интернету, број стране (уколико постоји и ако је прилог објављен у PDF-у).

Пример:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+is+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf), 14/09/2004, 3.

ђ) Понављање раније наведених извора

Када се позивамо на извор који је већ раније навођен у тексту после других фуснота, обавезно треба ставити име и презиме аутора, наслов извора, затим *op. cit.* И на крају број стране (нпр. Michael Levi, “The Organisation of Serious Crimes”, *op. cit.*, 879). *Ibid.* или *ibidem* користити искључиво при навођењу извора наведеног у претходној фусноти, уз назнаку броја стране/страница, уколико је нови навод из тог извора (нпр. *Ibid.*, 11).

9. На крају чланка прилаже се библиографија која треба да садржи све изворе и литературу навођене у тексту, а у форми каква је наведена у упутству за фусноте. Једина разлика је што се у библиографији обавезно наводи прво презиме па име аутора цитираног рада, и целокупна библиографија се организује према абecedном редоследу почетног имена навођених аутора (или назива коришћених докумената).

II – Упутство за писање приказа књига

1. Прикази скупова и књига не смеју бити дужи од две и по странице Word формата (проред *single*), односно не смеју садржати више од 1.200 речи (8.800 знакова са размацима).

2. На почетку приказа наводе се библиографске одреднице књиге у складу са правилима која су наведена за навођење монографија у фуснотама, с тим што на крају треба навести укупан број страница (нпр. 345 стр. р. 345).

3. Прикази књига и скупова морају садржати фусноте.

4. Аутор може навести и наднаслов приказа књиге или скупа великим словима — величина слова 14, што је подложно изменама од стране редакције часописа.

5. Величина слова, фонт и поравнање текста треба да буду у складу са раније наведеним сугестијама за писање чланака.

6. На крају приказа наводи се пуно име и презиме аутора у *Italic*-у, с тим што се презиме у целини пише великим словима (нпр. *Жаклина НОВИЧИЋ*).

* * *

Сви прилози достављају се на е-mail *Међународне политике*: mp@diplomacy.bg.ac.rs или др Ани Јовић-Лазих, главном и одговорном уреднику на е-mail: anajovic@diplomacy.bg.ac.rs.

Уредништво

EDITORIAL POLICY

JOURNAL DESCRIPTION, OBJECTIVES, AND SCOPE

International Politics is a peer-reviewed, open-access scientific journal published by the Institute of International Politics, a leading scientific institution in the region dedicated to the research of international relations. This interdisciplinary journal has been publishing original, analytical, theoretical, review, and expert papers on a wide range of topics in contemporary international political, economic, and legal relations for more than 70 years. The journal *International Politics* aims to publish high-quality research on a wide range of international and foreign policy issues in its three yearly issues. In that context, the journal investigates the policies of the most important actors who shape contemporary international relations. Topics dedicated to various territorial and ethnic conflicts and disputes, from interstate to intrastate, as well as their wider regional and global political, economic, and legal implications, are also relevant. Other issues affecting contemporary international relations are also significant for the journal, such as global trade, economic and energy relations, international and regional integration, various forms of terrorism and fundamentalism, as well as the challenges posed by the migrant crisis, the global spread of infectious diseases, and nuclear capacity in the world. Therefore, this scientific journal is based on an open and broad approach to the subject area, giving priority to contributions that offer open and theoretically and practically grounded points of view on current international processes. In this way, the journal tries to explain diverse and insufficiently researched phenomena on the international stage.

RESPONSIBILITIES OF THE PUBLISHING COUNCIL, EDITORS, AND EDITORIAL BOARD

The Publishing Council is an advisory body that actively contributes to the development of the journal. Members of the Council are responsible for helping the journal grow and promoting it. They are also supposed to encourage experts in the field of scientific research on the political, security, economic, and legal aspects of international relations to write for or review the journal, as well as write editorials, reviews, and comments on works.

The Editor-in-Chief of *International Politics* makes the final decision on which manuscripts will be published. When making a decision, the Editor-in-

Chief is guided by the editorial policy, taking into account legal regulations related to defamation, copyright infringement, and plagiarism.

The Editor-in-Chief and Deputy Editor-in-Chief retain the discretionary right to evaluate and reject received manuscripts without peer review if they determine that manuscripts do not correspond to the content and formal standards for writing scientific research articles and the thematic requirements of editorial policy. Articles that do not meet the technical standards prescribed in the *Instructions to Authors*, even if the content is correct, will be returned to the authors for alignment. In regular circumstances, the editorial office will inform authors whether their articles are accepted or not and if the review procedure is initiated within seven days from the date of manuscript receipt.

The Editor-in-Chief, the Deputy Editor-in-Chief, and the members of the Editorial Board must not have any conflict of interest related to manuscripts they consider. Any member of the Editorial Board with a conflict of interest will be excluded from the procedure of selecting reviewers and deciding the fate of manuscripts. If such a conflict of interest exists, the Editor-in-Chief determines the reviewers and the future of manuscripts. The Editor-in-Chief, the Deputy Editor-in-Chief, and the members of the Editorial Board are obliged to report the conflicts of interest promptly.

The Editor-in-Chief, the Deputy Editor-in-Chief, and the Editorial Board are obliged to evaluate manuscripts based on their content, without any racial, sexual/gender, religious, ethnic, or political prejudices.

The editors and members of the Editorial Board must not use unpublished material from submitted manuscripts for their own research without express written permission from the authors. The information and ideas presented in submitted manuscripts must be kept confidential. They must not be used for gaining personal benefit.

The editors and members of the editorial office are obliged to take all reasonable measures so that the identities of reviewers remain unknown to authors before, during, and after the review process and to keep authors' identities anonymous to reviewers.

AUTHORS' OBLIGATIONS

Authors warrant that manuscripts represent their original contributions, which have not been published before and are not being considered for publication elsewhere. Simultaneous enrollment of the same manuscript in several journals represents a violation of ethical standards. Such a manuscript is immediately excluded from further consideration. The authors also guarantee that after the manuscript is published in the journal *International Politics*, it will not be published in any other publication or journal without the permission of the copyright holder.

In the case that the submitted manuscript is the result of a scientific research project or that, in the previous version, it was presented at a conference in the form of an oral presentation (under the same or similar title), more detailed information about projects, conferences, and the like should be listed in the footnote at the very beginning of the manuscript. An article published in another journal cannot be reprinted in *International Politics*.

Authors must adhere to the applicable ethical standards related to scientific research work. Authors guarantee that their manuscripts do not contain unfounded or illegal claims and do not violate the rights of others. The publisher will not bear responsibility in the case of any requests for damages.

Content of articles

An article should contain enough details and references to allow reviewers and readers to verify the claims presented. Intentionally making false claims is a violation of ethical standards. Conferences and book reviews must be accurate and objective.

Authors bear all responsibility for the content of submitted manuscripts. They are obliged, if necessary, to obtain the consent of all persons or institutions that directly participated in the research presented in the manuscript before its publication.

Authors who wish to include illustrations, tables, or other materials that have already been published elsewhere are obliged to obtain consent from copyright holders. Material for which no such proof has been submitted will be considered the author's original work.

Authorship

Authors are obliged to list as authors only those persons who have significantly contributed to the content of the manuscript, i.e., all persons who have contributed considerably to the content of the manuscript must be cited as authors. If other persons who are not authors have participated in essential aspects of the research project and the manuscript preparation, their contributions should be mentioned in a note or acknowledgment.

Citation of sources

Authors are obliged to correctly cite sources that have significantly influenced research and manuscript content. The information obtained in private conversations or correspondence with third parties may not be used without the express written permission of the source.

Conflicts of interest

Authors are obliged to indicate financial or any other conflicts of interest that could affect the presented results and interpretations.

Errors in published articles

If an author finds an important error in their article after it has been published, they are required to notify the editor or publisher immediately and cooperate with them to withdraw the article or correct the article.

By submitting the manuscript to the editorial office of *International Politics*, the authors commit to complying with the stated obligations.

PLAGIARISM

Plagiarism, i.e., taking other people's ideas, words, or other forms of creative expression and presenting them as one's own, is a gross violation of scientific and publishing ethics. Plagiarism can also include copyright infringement, which is punishable by law. Plagiarism includes the following:

- Verbatim or nearly verbatim copying or intentional paraphrasing (to hide plagiarism) of parts of other authors' works without clearly indicating the source or labeling the copied fragments (for example, by using quotation marks);
- Copying pictures or tables from other people's work without proper attribution of the source and/or without the permission of the author or copyright holders.

Manuscripts, where there is a clear indication of plagiarism, will be automatically rejected and their authors will be permanently banned from publishing in the journal.

If it is found that the article published in the journal is plagiarized, the article will be withdrawn in accordance with the procedure described under *Withdrawal of already published articles*, and the authors will be permanently prohibited from publishing in the journal.

REVIEWERS' OBLIGATIONS

Reviewers are obliged to provide the editor with a professional, well-argued, impartial assessment of the scientific value of articles within the given deadlines.

Reviewers evaluate articles in relation to the compliance of the articles' topic with the journal's profile, the relevance of the researched area and applied methods, the originality and scientific relevance of the data presented in

manuscripts, the style of scientific presentation, and the use of scientific apparatus in the text.

A reviewer who has well-founded suspicions or knowledge of ethical standards' violations by an author is obliged to inform the editor about it. A reviewer should recognize important published works not cited by their authors. He should also alert the editor to important similarities and coincidences between manuscripts under consideration or of any other published articles or manuscripts that are in the review process in another journal, if he/she has personal knowledge of this fact. If a reviewer has knowledge that the same manuscript is being considered in several journals at the same time, the reviewer is obliged to inform the editor about it.

A reviewer must not have a conflict of interest with authors or a research financier. If there is a conflict of interest, a reviewer is obliged to inform the editor about it immediately.

If a reviewer believes he or she is incompetent for the topic or area of the manuscript, the editor must be notified immediately.

Reviews must be objective. The judgment of reviewers must be clear and supported by arguments.

Manuscripts sent to reviewers are considered confidential documents. Reviewers may not use unpublished material from submitted manuscripts for their research without the express written permission of the authors, and information and ideas expressed in submitted manuscripts must be preserved as confidential and may not be used for personal gain.

Received articles are subject to peer review. The review aims to help the Editor-in-Chief decide whether the article should be accepted or rejected and, through the process of communication with the authors, improve the manuscript's quality.

Reviews are doubly anonymous: authors' identities are unknown to reviewers, and vice versa. The identity of reviewers remains unknown to authors and vice versa before, during, and after the review process. Editors guarantee that the personal data of authors (primarily, name and affiliation) will be removed from manuscripts before they are sent for review and that all reasonable measures will be taken so that the identities of authors remain unknown to reviewers. Throughout the process, reviewers act independently of each other. Reviewers do not know the identities of other reviewers. If the decisions of reviewers are not the same, editors may seek the opinion of other reviewers.

The deadline for completing the review process is 30 days from the date when reviewers receive the manuscript.

The choice of reviewers falls within the discretionary rights of the Editor-in-Chief and the Deputy Editor-in-Chief. Reviewers must have relevant knowledge related to the field that manuscripts deal with. Reviewers cannot be authors who

have recently co-authored publications with any of the authors of submitted articles, nor can they be from the same field institutions as authors.

Editors send submitted manuscripts with a peer review form to two reviewers who are experts in the scientific field the articles deal with. The review form contains a series of questions that need to be answered and which indicate to reviewers which aspects should be covered in order to make a decision about the fate of a manuscript. In the final part of the form, reviewers must provide their observations and suggestions on how to improve the submitted manuscript.

During the review process, editors may require authors to provide additional information (including primary data) if it is needed to make a judgment about the scientific contribution of the manuscript. Editors and reviewers must keep such information confidential and must not use it for personal gain.

In cases where authors have serious and well-founded objections to reviews, editors will check whether the review is objective and whether it meets academic standards. If there is doubt about the objectivity or quality of the review, editors will seek the opinion of other reviewers.

DISPUTE RESOLUTION

Any individual or institution can report violations of ethical standards or other irregularities at any time and provide the necessary information and evidence to editors and/or the Editorial Board.

Verification of the allegations and evidence presented

- The Editor-in-Chief, in agreement with the Editorial Board, will decide on the initiation of the procedure aimed at checking the presented allegations and evidence;
- During that procedure, all presented evidence will be considered confidential and will be presented only to the persons directly involved in the procedure;
- Persons suspected of violating ethical standards will be given the opportunity to respond to the accusations.

Decisions regarding the established violations of ethical standards are made by the Editor-in-Chief in cooperation with the Editorial Board and, if necessary, with a group of experts. The following measures are planned and can be applied individually or simultaneously:

- Publishing a press release or an editorial describing the breach of ethical standards;
- Sending official notice to managers or employers of an author/reviewer;
- Unconditional rejection of manuscripts or withdrawal of already published articles in accordance with the procedure described under *Withdrawal of already published articles*;

- The author is permanently prohibited from publishing in *International Politics*;
- Informing the relevant professional organizations or authorities about the case so that they can take appropriate measures.

When resolving disputed situations, the Editorial Board is guided by the guidelines and recommendations of the Committee on Publication Ethics (Committee on Publication Ethics - COPE, <http://publicationethics.org/resources/>).

WITHDRAWAL OF ALREADY PUBLISHED ARTICLES

In the case of violation of the rights of publishers, copyright holders, or authors, violations of professional ethical codes, i.e., in the case of sending the same manuscripts to several journals at the same time, false claims of authorship, plagiarism, manipulation of data for the purpose of fraud, as well as in all other cases of gross violation of ethical standards, the published article must be withdrawn. In some cases, an already published article can be withdrawn in order to correct subsequently observed errors.

Standards for resolving situations when an article must be withdrawn are defined by the guidelines of the Committee on Publication Ethics (Committee on Publication Ethics - COPE, <http://publicationethics.org/resources/>), and the same practice was also adopted by *International Politics*.

OPEN ACCESS POLICY

International Politics is available in accordance with the principles of open access. It is published in both paper and digital form. Articles can be downloaded free of charge from the site and further distributed for academic and other purposes. The journal is guided by the *Budapest Declaration* on Open Access, which states:

Under “open access” [peer-reviewed scientific literature], it is understood as its free availability on the public Internet, which allows any user to read, download, copy, distribute, print, search, or direct via a link to the full text of the article, sign for the purposes of indexing, forward in the form of data to software, and use it for any lawful purpose, without financial, legal, or technical obstacles other than those that are inseparable from internet access itself. The only restriction on reproduction and distribution, and the sole purpose of copyright in this domain, should be to give authors control over the integrity of their work and the right to be properly recognized and cited.

The journal provides free access to all its articles without subscriptions or any associated costs. The content of the journal is published without delay (without the so-called embargo period), and materials can be used without asking for special permission provided that the reference to the original document is cited.

COPYRIGHT AND LICENSE

Articles published in *International Politics* will be disseminated in accordance with the Creative Commons Attribution ShareAlike 4.0 International license (CC BY-SA), which allows sharing — copying, and redistribution in any form or medium — and adaptation — reworking, alteration, or upgrading for any purpose, even commercial, under the conditions that the original authorship is adequately stated; that a link to the license is provided; that it is stated whether changes have been made; and if the new work is disseminated under the same permission as the original work. Users must provide specific information about the original work, such as the author(s)' name(s), the title of the published research, the full name of the journal, volume, issue, scope page, and DOI. In electronic publishing, users are required to provide links to the content of the original work in the journal as well as the permission under which it was published. The author(s) may enter into separate additional contractual arrangements for the non-exclusive distribution of articles published in the journal (e.g., placement in an institutional repository or publication in a book), with an adequate indication that the article was first published in *International Politics*.

The author(s) sign the License Agreement.

The author(s) guarantee that the manuscript is their original work that has never been published before, that it is not being considered for publication anywhere else, and that the publication has been approved by all (co)authors and either implicitly or explicitly by the institution where the research was done.

The author(s) confirm that the article contains no false or illegal statements and does not infringe on the rights of others. The author(s) also declare that they have no conflicts of interest that could jeopardize the integrity of the manuscript or the validity of the conclusions presented in it. In the case of the inclusion of articles that are subject to copyright, it is the author's responsibility to obtain written permission from the copyright owner. A responsible author (signatory) warrants that he/she has full authority for this purpose on behalf of other authors. If the author(s) use any personal data of research subjects or other individuals, they must confirm that they have obtained all necessary legal approvals and that they agree with the Journal's policies on the use of such representations, personal information, and so on.

The journal allows the author(s) to deposit the printed version (accepted version) of the manuscript to the institutional repository and other repositories, as well as to publish it on the author's personal website or profiles, such as ResearchGate, Academia.edu, and others, at any time after publication, if the source is cited, a link to the DOI of the article is provided, and the previously mentioned items are followed.

Upon receipt of the proofread version of the manuscript, the author(s) agree to read it carefully as soon as possible, draw the attention of the Journal to any typographical error, and approve the publication of the corrected proofread version. A responsible author agrees to inform other co-authors about the above conditions.

LICENSE AGREEMENT

The undersigned author(s) hereby grant *International Politics*, ISSN 0513-3657 eISSN 2787-0618 their legal consent

to publish the article: _____,

from the author: _____,

including any table, illustration, or other material submitted for publication as part of the manuscript, to be listed as the original publisher in case of reuse, and distribute in all forms and media.

Scholarly publishing and communication rights

I understand that I retain the copyright of the article, and I do not transfer patent rights, trademarks, or other intellectual property rights to *International Politics*. As the author, I understand that I will have the same rights to reuse the article as those intended for third parties (users of the article) under the Creative Commons Attribution ShareAlike 4.0 International Copyright License (CCBY-SA 4.0).

User rights

The publisher will apply the CC BY-SA 4.0 license to the article published in *International Politics* on its Internet platform in accordance with the principles of open access.

Signature(s) of the Author(s)

Date

DISCLAIMER OF LIABILITY

The views expressed in the published articles do not express the views of the Editorial Office and the Editorial Board. Authors assume legal and moral responsibility for the ideas expressed in their works. The publisher will not bear any liability in the event of any damage claims.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

International Politics is a four-monthly scientific journal published in April, September, and December every year. The journal publishes articles in Serbian and English.

The journal publishes peer-reviewed original and reviewed articles and book reviews in the fields of international relations, foreign policy, international public law, and international economics.

The original research article presents the research results with a clear contribution to expanding and/or deepening existing knowledge. It should be set up so that it has the following parts: an overview of the situation and the goal of the research; a clear explanation of the theoretical background (review of literature) in the introduction; a hypothesis or research question; applied methods; a presentation and explanation of the results; and a conclusion that talks about the main research findings, hypothesis, or research question.

A review article provides a comprehensive summary of research on a certain topic or a perspective on the state of the field by describing current areas of agreement as well as controversies and debates. The review article identifies gaps in knowledge and the most critical research questions that still haven't been answered. It also suggests directions for future research.

A book review is a systematic description and/or critical analysis of the quality and significance of a book, edited volume, or textbook. A book review should include a general description of the topic or problem the book is about, a summary of the book's main argument, basic information about the author, an overview of the book's contents, strengths, and weaknesses, and a summary of the reviewer's opinion of the book.

For contributions to be considered, they must be prepared according to the instructions below:

I – Instructions for Writing Articles

1. Articles should contain 5,000 to 8,000 words.
2. Articles should be written in English or Serbian, using Times New Roman font size 12, with page numbers in the lower right corner.
3. The name and surname of the article's author should be written above the article's title.
4. The name and surname of the author/s of the article (and eventual title), the name of the institution where he/she is employed and its headquarters, as well as the author's address for correspondence (postal, institutional, or electronic), should be written in the first footnote.
5. If the author wants to let readers know that some of the views in the article are his or her own and not those of the institution where he or she works,

he or she must add a special footnote with the symbol * to the end of the title of the article, where it will be specifically mentioned.

6. The abstract is attached in both Serbian and English, and the author should indicate the research question, the most essential hypotheses, context, and research conclusions. The abstract should contain up to 200 words, and below that, the author should list up to 10 keywords.
7. Latin, ancient Greek, and other non-English words and phrases (like status quo, a priori, de facto, acquis communautaire, etc.) should be written in italics in the text.
8. Footnotes must be written at the bottom of the page (Footnote option), and footnotes' labels should be exclusively put at the end of the sentence.

Following these suggestions, the footnotes should include information about the specified bibliographic unit:

a) Monographs

The full name of the author, the title of the monograph (in italics), the name of the publisher, the place of publication, and the year of publication. If only one page of the source is cited, the page number should be indicated; if more than one page is mentioned, the middle line is used without a space (for example, 123; 22–50).

When a collection of papers, which one person has edited, is cited, it should be written (ed.) with a period. On the other hand, when there are more editors, it should be written (eds) without a period.

Examples:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribićević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Center for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneva, 2002, 234–7.

b) Articles in scientific journals

The full name and surname of the author, the article's title (in quotation marks), the journal's name (italic), the volume number, issue number, and page

number from- to. The page numbers are separated by a dash (-) without a space. If some data are incomplete, it is necessary to emphasize that.

Examples:

Michael Levi, "The Organization of Serious Crimes," in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, 878–84. (878–9 or 878).

Robert J. Bunker & John R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, 55–76.

c) Articles in daily newspapers and magazines

Specify the author's name (or initials if only those are given), the article's title in quotation marks, the name of the newspaper or magazine in italics, the date in Arabic numerals, and the page number(s).

Example:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, 9.

g) Citing documents

Specify the name of the document (in quotation marks), the article, point, or paragraph to which the author is referring, and the name of the journal or official journal where the document was published (in italics), with the volume number, issue number, place, and year of publication.

Examples:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

"Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine", *Službeni list APV*, 17 /91, Novi Sad, 18.jun 1991, 1–14.

d) Citing internet sources

The name of the author, the title of the work or article, the full Internet address, which allows the specified source to be reached by typing the specified address, the date of accessing the page on the Internet, the page number (if any), and if the attachment is published in PDF.

Example:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, <http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+i>

n+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\$File/Who+is+Paying+text.pdf, 14/09/2004, 3.

f) Repetition of previously mentioned sources

When we refer to a source that has already been cited in the text, after other footnotes, the author's name and surname, the title of the source, then op. cit., and finally the page number must be written (e.g., Michael Levi, "The Organization of Serious Crimes", op. cit., 879). Ibid. or Ibidem is to be used exclusively when citing the source mentioned in the previous footnote, with an indication of the number of the page/pages if the new statement is from that source (e.g., Ibid., 11).

At the end of the article, a bibliography is attached, which should contain all the sources and literature cited in the text in the form stated in the footnotes guide. The only difference is that in a bibliography, it is mandatory to put the author's last name first and then their first name, and the entire bibliography is organized in alphabetical order by the first names of the authors cited (or the names of the documents used).

II – Instructions for Writing Book Review

1. Book Review shouldn't be longer than two and a half pages in Word format (single spacing), or more than 1,200 words (8,800 characters with spaces).

2. At the beginning of the review, the bibliographic references of the book are cited according to the rules for listing monographs in footnotes. In the end, the total number of pages should be listed (for example, p. 345).

3. Book Review must contain footnotes.

4. The author can specify the title of the review of the book or collection in capital letters — font size 14, which is subject to change by the editorial office of the journal.

5. The font size, font, and alignment of the text should be in accordance with the previously mentioned suggestions for writing articles.

6. At the end of the review, the author's full name and surname are stated in italic, with the entire surname written in capital letters (e.g., Žaklina NOVIČIĆ).

All contributions should be sent to the official e-mail of International Politics, mp@diplomacy.bg.ac.rs, or anajovic@diplomacy.bg.ac.rs, the official e-mail of Dr. Ana Jović-Lazić, Editor-in-Chief.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327

МЕЂУНАРОДНА политика / главни и одговорни
уредник Ана Јовић-Лазих. - Год. 1, бр. 1 (1950)-
. - Београд : Институт за међународну политику и
привреду, 1950- (Београд : Донат Граф). - 24 cm

Три пута годишње. - Друго издање на другом медијуму
: Međunarodna politika (Online) = ISSN 2787-0618

ISSN 0543-3657 = Међународна политика

COBISS.SR-ID 3092482

ИЗБОР ЛИТЕРАТУРЕ

ИНСТИТУТА ЗА МЕЃУНАРОДНУ ПОЛИТИКУ И ПРИВРЕДУ

ЧАСОПИСИ:

Мађународна политика

Научни часопис на српском
и енглеском језику

The Review of International Affairs

Научни часопис на енглеском језику

Међународни проблеми

Научни часопис на српском
и енглеском језику

Европско законодавство

Научно-стручни часопис
за право Европске уније

КЊИГЕ:

Михајло Вучић, *Слобода изражавања и историјски злочини*, броширано, 2022, 178 стр.

International Organizations: Serbia and Contemporary World, Volume I, Duško Dimitrijević, Toni Mileski (Eds.), tvrd povez, 2022, 582 str.

International Organizations: Serbia and Contemporary World, Volume II, Duško Dimitrijević, Toni Mileski (Eds.), tvrd povez, 2022, 530 str.

Dragica Luković Jablanović, *Pope Francis and Latin America: New Dimensions of Socio-Economic and Religious Dialogue*, tvrd povez, 2022, 266 str.

Book of abstracts – Cooperation between China and Central and Eastern European countries in the context of global changes, Katarina Zakić, Aleksandar Mitić (Eds.), CD, 2022

Кинески развојни изазови: промене и пројекције, Катарина Закић, Ненад Стекић (ур.), броширано, 2022, 280 стр.

Марина Костић Шулејић, *Стратешка стабилност у мултиполарном свету*, броширано, 2022, 260 стр.

Katarina Zakić, *Savremena menadžment praksa u Kini i Srbiji*”, броширано, 2022, 204 str.

Виолета Рашковић Таловић, Миша Стојадиновић, Драган Станар, *Србија и свет – друштвене и политичке парадигме*, тврд повез, 2022, 510 стр.

Ђорђе Н. Лопичић, Јелена Ђ. Лопичић Јанчић, *Преглед спољне политике Краљевине Југославије од 1918. до 1935. године*, броширано, 2022, 158 стр.

Слободан Комазец, Рајко Буквић, Бојан Димитријевић, Драган Петровић, *Србија у савременим геоекономским процесима*, тврд повез, 2022, 424 стр.

Жарко В. Обрадовић, *Демократска Федеративна Југославија, велике силе и суседне државе*, 2022, броширано, 270 стр.

Convergence and confrontation: The Balkans and the Middle East in the 21st century, Слободан Јанковић (ур.), броширано, 2021, 272 стр.

Bogdan Stojanović, *Teorija denuklearizacije: zašto države prekidaju programe nuklearnog naoružanja?*, tvrd povez, 2021, 334 str.

International organizations and states response to Covid-19, Sanja Jelisavac Trošić, Jelica Gordanić (eds.), tvrd povez, 2021, 484 str.

Kriza svetske ekonomije na početku XXI veka, Sanja Jelisavac Trošić (ur.), tvrd povez, 2021, 340 str.

Razvojni pravci Evropske unije nakon pandemije Kovid 19, Nevena Stanković, Dragana Dabić, Goran Bandov (ur.), tvrd povez, 2021, 376 str.

Miloš Petrović, *Vek od završetka Velikog rata: analitički osvrt na odabrana dokumenta iz istočnoevropske diplomatske istorije*, броширано, 2021, 138 стр.

Ivona Lađevac, *Kina i Rusija – quo vadis?*, броширано, 2021, 166 стр.

Konfliktne zone na postsovjetskom prostoru i regionalna bezbednost, Dragan Petrović (ur.), tvrd povez, 2021, 430 str.

Regionalna bezbednost: pristupi, elementi, dinamika, Nevena Šekarić, Vladimir Trapara (ur.), tvrd povez, 2021, 310 str.